

12. Het R-Netz in Nederland

FAT 134

Onder *Van Poppel* 'Ingenbleek en Verbrugge' is sprake geweest van Ingenbleeks vermelding van Cleff als seininstructeur in combinatie met de steden 's-Gravenhage, Wassenaar en Utrecht: een verwarrende opsomming. Erwin Cleff, van beroep een middelbare schoolleraar, was in september 1941 als marconist in dienst gekomen bij Funkstelle I van Ast Niederlande aan de Parkweg te 's-Gravenhage.¹ Na een korte periode te Wassenaar² – waar een oefencentrum was ingericht om proefuitzendingen te verzorgen naar li van Hauptmann Stein in de Vondelstraat³ – werd hij begin 1944 ingedeeld bij de onder FAK 130 ressorterende FAT 134 van Rittmeister Doktor Köhler (alias Doktor Schneider) te Hilversum.⁴ Hij werd als 'Obergefreiter-Funklehrer' geplaatst bij de marconistenschool, het zogenaamde Stadtbüro in de Parkstraat in Utrecht, al is het redelijk te veronderstellen dat hij in een ander organisatorisch verband al in 1942/1943 aan het Stadtbüro verbonden was. Hij deed daar tevens dienst als tolk, omdat hij in zijn jeugd veel in Nederland had vertoefd en de taal daardoor vrij goed beheerste. In november 1944 vertrok Köhler naar Duitsland⁵ en Hauptmann Carl Koberg (alias Komer) nam de leiding waar tot Oberleutnant Gottfried Niemeier op 12 januari 1945 het commando op zich nam.⁶ De FAT bestond toen uit twee delen: de eigenlijke Trupp zat aan de Bachlaan 35 te Hilversum, terwijl een Funktrupp, bestaande uit Wachtmeister Frank⁷ en Feldwebel G.A.E. Scharf, in Lochem was gevestigd.⁸ Niemeier, oorspronkelijk een predikant, maakte deze deling ongedaan en verhuisde op 16 januari naar de Evertlaan in Bussum. Later werd FAT 134 feitelijk opgesplitst.⁹ De FAT bleef bestaan onder Niemeiers commando en het afgesplitste deel onder commando van Koberg werd wel Staffel Koberg genoemd. Er bestond daarna enkel nog een verbinding qua materiële voorzieningen.¹⁰ Niemeiers deel verhuisde naar Bussum, terwijl Staffel Koberg in Hilversum achterbleef, al blijft onzekerheid bestaan over de exacte dislocatie qua tijd.

FAT 134 had een tweeledige opdracht: a. het door de linies sturen van linecrossers voor het inwinnen van gegevens en b. het opbouwen van een R-Netz. Niemeier ging zich na de splitsing bezighouden met linecrossers, Koberg met R-Netz-agenten. Volgens FAT-medewerkers werd tot januari 1945 ongeveer één linecrosser per maand uitgezonden.¹¹ Na kritiek van hogerhand en de splitsing van de FAT zouden daarna zo'n tien linecrossers per maand door de linies zijn gestuurd. Dit lijkt een overdreven voorstelling van zaken te zijn geweest. De ons bekende linecrossers zullen we verderop behandelen.

Koberg had al sinds 1919 in Rotterdam gewoond, waar hij tot mei 1940 directeur was geweest van de nv voorheen Burgsmüller en Co, een groothandel in wapens en jachtartikelen.¹² Voor de oorlog is hij waarschijnlijk verbonden geweest

¹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.\ Cleff was in de periode mei 1940 - september 1941 werkzaam geweest bij de Fastenhorchstelle te Voorburg onder leiding van Major Detloff.

² Waarschijnlijk aan de Groot Hoefijzerlaan. AMJ CABR, H.P.D.J. van der Speck Obreen. PV dd 9-5-1945, verhoor Ingenbleek.\ In september 1940 kreeg de Belgische agent Heiremans seinonderricht van Stein op een adres in de 'Hoefijzerstraat': vermoedelijk is hier sprake van de laan in Wassenaar. NARA RG226 E119A B17 F497. Summary of traces dd 3-1-1945.

³ TNA KV 2/25, 91b. Summary of interrogation of J. Jakobs dd 12-6-1941.

⁴ Köhler was daarvoor verbonden geweest aan I H Ast Niederlande. AMJ CABR, F.A. Bakker. Overzicht van FAT 134 dd 12-11-1947.

⁵ Volgens een naoorlogs overzicht werd Köhler in november 1944 overgeplaatst naar Duitsland. AMJ CABR, F.A. Bakker. Overzicht van FAT 134 dd 12-11-1947.\ Volgens W.A. Metzmacher was er een Oberleutnant Köhler die Wedepohl opvolgde als commandant van FAT 123 in Bad Neuenahr. SOMA AA 1312. Rapport d'interrogation intermediaire inzake Metzmacher dd 2-7-1945.

⁶ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 20-6-1948, verhoor Niemeier.

⁷ Frank was als Funktruppführer bij FAK 160 gedetacheerd.

⁸ NA BNV, 3054. BNV-PV inzake verhoor Niemeier dd 22-5-1946, met als bijlage een Duitstalig rapport van Niemeier dd 7-5-1946.\ Volgens H.F. Bauer van FAT 134 werd zijn FAT op 14-9-1944 vanuit Nijmegen naar Hilversum verplaatst, waarbij de administratie voorzichtigheidshalve naar Lochem werd overgebracht. AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. BNV-rapport inzake Bauer dd 11-12-1945.

⁹ Volgens FAT 134-medewerker H.F. Bauer (alias Brand) vond de splitsing plaats in januari 1945. AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. BNV-rapport inzake Bauer dd 11-12-1945.

¹⁰ Volgens Niemeier was Koberg rechtstreeks verantwoording schuldig aan de Ic van 25 AOK. AMJ CABR, M.C.J. Meijer. Rapport inzake Koberg dd 16-6-1948 van Hofstraat.

¹¹ NARA RG226 E119A B26 F645. 60 FS Section-memorandum betreffende FAT 134 dd 11-5-1945.

¹² AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. Rapport inzake verhoor Koberg dd 16-6-1948.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

aan Nest Keulen.¹³ Zijn zaak werd in mei 1940 weggebombardeerd, waarna hij nog enige tijd werkzaam was bij het Gemeentelijk Distributiekantoor te Rotterdam. In het najaar van 1940 werd hij met de rang van Leutnant geplaatst bij I Wi van Scharrer.¹⁴ Door deze achtergrond behoorde hij uitstekend op de hoogte te zijn van de eisen die aan R-Netz-agenten moesten worden gesteld.

Najaar 1944 vertrok Cleff met Kobergs Staffel naar de Bachlaan in Hilversum. Begin april 1945 verhuisde de Staffel (FAT Cortez) naar Duitsland en kwam terecht in een klein dorpje bij Flensburg.¹⁵ Cleff verbleef daar tot de Duitse capitulatie. Koberg was toen al ondergedoken en liet zich later in een gewoon infanterie-uniform krijgsgevangen maken; op die manier ontliet hij de verhoren waaraan alle Abwehr-personeel werd onderworpen. Na enkele maanden lukte het hem vrij te komen. Toen hij in 1948 door Hofstraat werd ondervraagd, deed hij nog steeds of zijn neus bloedde. Hij noemde zichzelf in die tijd groothandelaar in uurwerken en edelmetalen voorwerpen: het lijkt een mooie omschrijving van zwarte handel.¹⁶

In Cleff's verhoor is gelukkig meer informatie te vinden over R-Netz-agenten.¹⁷ Daarin is bijvoorbeeld sprake van het duo 'Xavier en Nol' dat Cleff begin 1943 in 's-Gravenhage in opleiding had gekregen. Dit waren Ingenbleek en Verbrugge. Ze waren Cleff opgevallen, omdat ze steeds samen kwamen: andere agenten waren altijd alleen in opleiding. Hun opdrachtgever was Köhler en de opleiding duurde volgens Cleff kort, hoogstens drie maanden. Op een dag kreeg hij te horen dat ze niet meer kwamen en hij heeft ze inderdaad niet meer gezien. Hij heeft ook nooit gehoord dat ze daarna voor de Dienststelle werkten. Volgens hem ressorteerden ze op een gegeven moment dus niet langer onder FAT 134. Ingenbleek meldde dat ze later in Utrecht als chef een zekere Hauptmann Stein kregen; tot die eenheid behoorde ook Zebralla. Verbrugge kreeg in Sneek een baan bij de politie. In de loop van 1943 werd hij door Klingenburg ingedeeld bij de stay-behind organisatie voor sabotage.

Nog even terugkomend op Stein: vrijwel zeker wordt met Stein bedoeld het toenmalige hoofd Hauptmann, later Major Joseph Stein (alias Hiller) van Abwehr Ii, de radio-afdeling van Ast Niederlande te 's-Gravenhage, een kleine kalende reserve-officier met een zwart Hitler-snorretje.¹⁸ W.A.J. Maarleveld, een onder *Van Woerkom* al genoemde marconist van Strauchs visservloot, werd in 's-Gravenhage door een zekere Hiller ontvangen in de Alexanderkazerne waar Georg Zebralla (alias Zebra) hem een twee maanden durende seincursus gaf.¹⁹ Maarlevelds opleiding werd voltooid door Cleff.²⁰ Hij leidde vele agenten op. Al in 1940 werden er aspirant-agenten voor het R-Netz gerekruteerd.

Klatten en Schouten

In Nederland werden voor het R-Netz vrijwel uitsluitend Nederlanders gebruikt; de aanwezigheid van eventuele gewetensnood werd daar kennelijk minder hoog ingeschat. In de nazomer van 1940 nam Major Mercker (alias Malten) van I Heer Ast Niederlande contact op met H.J. Otto, een oud-journalist van *Het Nationale Dagblad*, en vroeg hem in contact te worden gebracht met pro-Duitse journalisten.²¹ Op verzoek van Otto kwam J.C. Klatten naar Amsterdam om Mercker te ontmoeten. Deze Klatten had zich in oktober 1934 als lid van de NSB opgegeven en was drie jaar later correspondent te

¹³ AMJ PolKab, P 323/48. Verzoek dd 10-5-1948 van Rijkspolitie.

¹⁴ AMJ CABR, H.C.K.G. Scharrer. PV dd 14-7-1947, verhoor Scharrer.

¹⁵ Drie medewerkers van FAT 134 – G.J. Braun, Häussler (alias Heinrich) en H.F. Bauer – doken in april 1945 onder en stelden hun gegevens beschikbaar aan kap Geelens van de Binnenlandse Strijdkrachten.

¹⁶ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor Koberg.

¹⁷ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁸ Stein was voor de oorlog als ingenieur werkzaam geweest bij een koelkastenfabriek te Linde. In 1944 werd hij overgeplaatst naar een FAK te Parijs. Enkele weken later werd hij naar Wurzen (bij Leipzig) gestuurd om daar de leiding over te nemen over een fabriek voor zendontvangers en onderdelen daarvoor. NARA RG226 E119A B37 F1024. Tactical interrogation report no R048/1 inzake G. Zebralla dd 28-8-1945. In *Buitenlandse Zaken* van Klinkenberg is (op p. 266) sprake van een Stein die in Nederland bekend was als 'ingenieur Hiller, die jarenlang in Venlo directeur is geweest van de Lindensche IJsfabriek'.

¹⁹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 13-2-1948, verhoor Maarleveld.

²⁰ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

²¹ AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PV dd 15-3-1946, verhoren Otten en Klatten. H.J. Otto was in 1936 lid van de NSB geworden, maar werd in 1938 geschorst door onenigheid met de leiding. Hij werd directeur van Europa-Press te Amsterdam, een filiaal van de Wirtschaftsdienst Europa-Press te Berlijn: dit persbureau verstrekke de Nederlandse pers economische berichten. NA BNV, 3086. Rapport inzake Otto dd 25-1-1946.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Rotterdam geworden voor *Het Nationale Dagblad*, een blad dat we al tegenkwamen onder *Van Poppel*.²²

Op Otto's bureau kwam Klatten in contact met Mercker en Hauptmann J. Stein (alias Hiller). Zij wilden hem inschakelen in een 'bijzonder soort inlichtingen-, respectievelijk berichtendienst, waarmee ik mij in principe accoord verklaarde.' Tijdens een tweede ontmoeting, ditmaal in de Vondelstraat te 's-Gravenhage, kreeg hij te horen dat hij een seinopleiding zou kunnen krijgen om na een eventuele geallieerde invasie 'voor de Duitsers belangrijke berichten over te seinen. Alhoewel het mij duidelijk werd, dat dit in feite deelneming in vijandelijke verspiedingsdienst betekende, nam ik het voorstel aan en teekende desgevraagd een verklaring, waarbij ik mij tot absoluut stilzwijgen verplichtte.' In de Vondelstraat kreeg hij een seinopleiding, aanvankelijk door Stein gegeven, later door Zebralla; tot in het voorjaar van 1941 ongeveer een keer per week, daarna tot midden 1943 in een pand aan de Johan van Oldenbarneveltlaan.

Een ander die daar een opleiding kreeg was de journalist M.J. Schouten; het contact met Mercker was via Schoutens zwager Otto tot stand gekomen.²³ Ze hebben elkaar daar echter niet ontmoet.

Klatten kreeg in zijn woning in de Safflevenstraat te Rotterdam begin 1941 een zendontvanger die op het lichtnet werkte en waarmee hij elke maandagmiddag een proefuitzending verzorgde; zijn codenaam was Winkelmann.²⁴

Als journalist verdiende hij ongeveer 270 gulden per maand; voor zijn R-Netz-activiteiten kreeg hij vijftig, later honderd gulden per maand.²⁵ In 1943 werd hij voor NSB-district Rotterdam de chef van dienst Pers en Radio. Midden 1944 kwam hij als R-Netz-agent te ressorteren onder Hauptmann Koberg van FAT 134. Klattens zendontvanger werd geruild voor een op batterijen werkend exemplaar dat in januari 1945 nog eens werd omgeruild. Dit laatste apparaat bleek defect te zijn en er werd een monteur gestuurd: naar eigen zeggen kreeg hij daarna geen contact meer. Dat is twijfelachtig: H.F. Bauer van FAT 134 vertelde: 'Gesprächsweise erfuhr ich, dass KLATTEN obgleich er eine gewisse Vergütung für seine Dienste empfang, als einer der wenigen Agenten beschaut wurde, welche aus überwiegend idealistischen Gründen sich dem deutschen militärischen Frontaufklärungs-Apparat zur Verfügung gestellt hatte.'²⁶ Seininstructeur Cleff vertelde: 'In Maart 1945 kwam hij [Klatten] naar Hilversum om alles nog eens te repeteren dit geschiedde door mij. [...] Hij had een zender-ontvanger thuis, maar er waren nogal eens moeilijkheden om verbinding met hem te krijgen. Hij was punctueel in zijn werken en kon mijns inziens aan de storingen niets doen. Na het vertrek naar Duitsland [begin april 1945] hebben we geen verbinding met hem meer gehad. Ik meen me te herinneren, dat we op doorreis naar Duitsland bij enige dagen oponthoud te Groningen nog verbinding met hem hebben gehad.'²⁷ Klatten zelf vertelde: 'Toen uiteindelijk de bevrijding naderde, was ik wat mijn theoretische en praktische kennis in het zenden, ontvangen en gebruik van morseteekens en van codes, alsmede het herkennen en kwalificeeren van geallieerde onderdelen en wapentuig betreft, op de mij door de Duitsers gegeven taak berekend, al was ik dan ook om diverse redenen geen uitblinker.' Zijn codesleutel was 'Spar in der Zeit, dann hast du in der Not'.²⁸ Het door Bauer en Cleff geschetste beeld van Klatten is hier uitgebreid aangehaald, omdat deze agent een der weinige consciëntieuze R-Netz-agenten is geweest. In de eerste dagen van mei gooide hij zijn zendontvanger bij de Coolhaven het water in. Op 12 mei 1945 werd hij gearresteerd en op 27 november 1947 werd hij veroordeeld tot drie en een half jaar internering.²⁹ Hij was aanvankelijk van actieve spionage verdacht, maar daar bleken uiteindelijk geen aanwijzingen voor te zijn: 'Overwegende, dat het Tribunaal uit de ter zittingen gebleken persoonlijkheid van de beschuldigde de indruk heeft gekregen eerder met een schuchter en timide man te doen te hebben, dan met een felle en actieve [sic] spion.'³⁰

²² AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PV dd 3-4-1946, verhoor Klatten. Hij werd op 10-4-1935 met stamboekno 43852 als NSB-lid ingeschreven. In de periode 10-14 mei 1940 was hij geïnterneerd. AMJ, CABR, J.Ch. Klatten. NSB-zakboekje.

²³ AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PV dd 5-8-1947, verhoor Schouten.

²⁴ AMJ CABR, J. Ch. Klatten. Uitspraak dd 27-11-1947, verklaring Klatten.

²⁵ Voor de gevolgde lessen werd drie gulden per uur betaald. Van begin 1941 tot begin 1942 was de beloning vijftig gulden per maand; vanaf begin 1942 tot en met mei 1945 was dat honderd gulden. 'Tot Augustus 1944 werd dit geld op mijn postgirorekening 444675 gestort en hierna in contanten aan mij overhandigd.' In een naoorlogs rapport over FAT 134 werd vermeld dat het adres van de verzender van de betalingsopdracht meestal een postbus in 's-Gravenhage was. AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PRA-rapport inzake FAT 134 dd 18-4-1947.

²⁶ AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PV dd 15-3-1946, verhoor Bauer.

²⁷ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

²⁸ AMJ CABR, M.J. Schouten. PV dd 25-7-1947, verhoor Klatten.

²⁹ AMJ CABR, J.Ch. Klatten. PV dd 15-3-1946.

³⁰ Farago schreef daarover (in *Spymaster*, p. 143): 'Scientific studies of the psychology of espionage show that psychopaths and freaks do not make good spies. On the contrary, such studies prove that the effective spy is neither a freak nor a psychopath. He is rather the "citizen spy," who acts upon the incentive of enlightened patriotism and to whom deceit and intrigue are only temporary expedients that he knows how to keep under strict control.' Bij ministerieel besluit van 17-6-1948 werd Klatten op 11-9-1948 voorwaardelijk in vrijheid gesteld.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Zijn collega M.J. Schouten kreeg in november/december 1940 het voorstel een zendontvanger in huis te nemen ‘om hiermede bij een eventuele invasie van geallieerde zijde en bij een daarbij plaats vindende frontlijn verschuiving vanuit een standplaats weerberichten door te zenden naar een voor mij onbekende plaats.’ Na een zes weken durende opleiding moest hij naar Zandvoort verhuizen waar hij een zendontvanger in huis kreeg. Zijn maandelijks vergoeding was 110 gulden die hij per giro ontving. Schouten, in de jaren 1937/1938 even lid van de NSB geweest, was in 1940 via zijn zwager Otto als administrateur/redacteur in dienst gekomen van persbureau Europa-Press, een filiaal van Europa-Press te Berlijn.³¹ Hij verdiende toen 200 gulden; dit salaris werd in 1943 verhoogd tot 350 gulden. Bij het bombardement van Rotterdam in mei 1940 was hij al zijn bezittingen kwijtgeraakt en de extra verdiensten als R-Netz-agent waren voor hem doorslaggevend geweest. Begin 1944 reisde hij een keer naar Utrecht voor het leren omgaan met een nieuwe code; net als Klatten resorteerde hij toen onder FAT 134. Hij heeft tot maart 1945 proefuitzendingen verzorgd met een station dat zich Konrad noemde; dit station stond later, ongeveer in september 1944, aan de Bachlaan te Hilversum. De te gebruiken oproepletters waren de eerste drie letters van een bladzijde uit het boek *Het leven der auto's*, gelezen van boven naar beneden links, terwijl het tegenstation de drie letters gebruikte die onderaan diezelfde bladzijde stonden van rechts beneden naar boven gelezen. De nieuwe code maakte gebruik van dubbele versleuteling; de codesleutel was ‘Schuster bleib du bei deinen Leisten’. In 1944 kreeg hij onderricht in geallieerde krijgsmachtenherkenning, zodat hij ook daarover zou kunnen gaan berichten. Zijn zendontvanger werd in september 1944 vervangen door een exemplaar dat op batterijen werkte. Volgens Cleff heeft Schouten onder de codenaam De Kort tot in de laatste dagen voor het vertrek van Staffel Koberg, begin april 1945, naar Duitsland zendcontact onderhouden. Schouten werd op 8 mei 1945 gearresteerd en op 18 oktober 1947 tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld.

De derde journalist die via Otto werd gerekruteerd was de Nationale Dagblad-verslaggever voor Gouda, Frans van Zutphen.³² Volgens een collega was Van Zutphen vòòr mei 1940 als verdacht van spionage enkele maanden al in hechtenis geweest.

De Boer en Kielesma

Na de HBS en twee jaar navigatieschool kwam H.H. de Boer in 1922 in dienst bij de firma Van Nievelt Goudriaan & Co Shipping Company te Rotterdam.³³ Bij Steehouwers Radioschool volgde hij een marconistenopleiding en na zijn stuurmansdiploma voer hij in de periode 1931-1938 op de Zuid-Amerika-lijn. In juni 1939 werd hij havenloods bij de gemeente Schiedam. In september 1940 werd hij benaderd door Köchling die hem vroeg of hij lid wilde worden van een organisatie die na de oorlog scheepvaartinformatie zou gaan vergaren en doorgeven. Als gemeenteamtenaar verdiende hij 27,98 gulden per week en Köchling bood hem 50 gulden per maand als hij tevens voor die organisatie ging werken. ‘In het begin voelde ik er niet veel voor, maar aangezien mijn verdiensten erg achteruit gegaan waren, ben ik er toch op ingegaan.’³⁴

Met Köchling werd Joseph Köchling alias Joe en Moritz, een rekruteur van agenten voor uitzending naar Engeland.³⁵ De door Köchling gerekruteerde F.D. Steiner die vanuit Portugal als Abwehr-agent Engeland probeerde te bereiken had een hoge pet op van zijn rekruteur. Hij was ‘very methodical and thorough. He was a great chess player, and could play several games simultaneously. (His wife had left him because she would not be a “chess widow”.) In fact in all his work one could see the “chess” mind working; he would cover up all his movements by preparing for every possibility.’³⁶ Het was een oude rot in het vak: al in 1918 hield hij zich met spionage bezig. Na ontdekking van zijn activiteiten vluchtte hij naar Nederland, waar hij in de handel ging. In 1939 had hij in Antwerpen een filiaal en kon op die manier het vertrek van geallieerde schepen draadloos doorgeven; onbekend is voor welke Ast hij werkte.³⁷ Tijdens de oorlog werd hij een productieve rekruteur voor Kapitanleutnant Karl Conrad, hoofd van I Marine Ast Nederlande die we al onder *De Schut-groep* ‘Straater en Strauch’ tegenkwamen: zijn werkgebied strekte zich uit vanaf Katwijk aan Zee tot aan Antwer-

³¹ AMJ CABR, M.J. Schouten. PV dd 25-7-1947, verhoor Schouten.

³² NA BNV, 3086. PV dd 24-2-1946, verhoor J. de Haas.

³³ AMJ CABR, H.H. de Boer. TIR no R049/1 inzake H.H. de Boer dd 3-9-1945.

³⁴ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 5-6-1945, verhoor De Boer.

³⁵ SOMA AA 1312. Fiches Köchling.

³⁶ NA BNV, 2709. Camp 020 memorandum inzake M.J.A.P.E. Grisar-Humblet dd 13-12-1944.

³⁷ Volgens bron 92 was Köchling een vriend van Thomson. Hoogstwaarschijnlijk wordt hier G.H. Thomson bedoeld die als vooroorlogs agent van I M Nest Bremen in Antwerpen werkzaam was. SOMA AA 1312. Fiches Köchling.\

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

pen. Dat verklaart hoe I M van Ast Nederlande in 1943-1944 in Antwerpen acht Belgische R-agenten kon rekruteren.³⁸

En hoe was Köchling aan De Boer gekomen? Köchling was als advertentiereiziger voor de oorlog meerdere malen op het havenkantoor te Schiedam geweest om te proberen advertenties in Duitse scheepvaartbladen geplaatst te krijgen.³⁹ Via de chef van het havenkantoor was Köchling erachter gekomen dat De Boer een volleerd marconist was. Een paar weken na zijn instemming werd De Boer bezocht door Conrad en Stein. Omdat zijn huis als te dicht bij een elektrische tramlijn werd beoordeeld, diende hij een beter geschikte woning te vinden. Woonruimte was door het bombardement op Rotterdam echter schaars en pas in juni 1941 lukte het hem naar de Rembrandtlaan in Schiedam te verhuizen. Hij had in november en december 1940 enkele lessen van Japs alias Schultz gekregen, maar vanwege zijn marconistenopleiding hoefde hij geen volledige cursus te volgen.

In zijn eerste verhoor uit juni 1945 vertelde De Boer al in oktober 1940 in 's-Gravenhage te zijn geweest om een zendontvanger te halen; daar kreeg hij van Conrad opdracht tweemaal per week proefuitzendingen naar Keulen te verzorgen onder de codenaam De Borch.⁴⁰ In een verhoor uit september 1945 beweerde hij pas na zijn verhuizing in juni 1941 een zendontvanger te hebben gekregen. Zijn vrouw en zijn inwonende schoonzus bevestigden echter dat het toestel in oktober 1940 in huis was gekomen.⁴¹ Waarschijnlijk omdat zijn uitzendingen kwalitatief niet goed genoeg bleken te zijn, is hij verhuisd: de verhuiskosten à 80 gulden werden door de Abwehr betaald.

Zijn codesleutel was 'Des Menschen Wille sein Himmelreich', een 31 letter-systeem dat ook door A.J. Kielema werd gebruikt. Watkins boek *On borrowed time* werd gebruikt voor de oproepletters.⁴² Köchling betaalde hem persoonlijk een jaar lang maandelijks 50 gulden; dat bedrag werd eind 1941 verhoogd tot 75, later tot 150 gulden vanwege zijn hogere woonkosten. De laatste drie (of zes) maanden voor de bevrijding ontving hij 300 gulden per maand.⁴³

In 1943 veranderde zijn opdracht: Köchling vertelde dat Duitsland Engeland niet meer zou binnenvallen, maar dat het eerder andersom zou gaan. Daarom moest De Boer in geval van een invasie gegevens daarover gaan doorseinen. Bang voor Duitse repercussies stemde hij toe. Begin 1944 leverde hij zijn toestel in bij het Abwehr-Stadtbüro in de Parkstraat in Utrecht. Ene Schnitzler ging vervolgens met hem mee terug om een zendontvanger met batterijvoeding te installeren. In zijn eerste verhoor vertelde De Boer daar tot begin mei 1945 mee te hebben geseind, maar dit verhaal veranderde hij in zijn tweede verhoor. Toen de bevrijding begin september 1944 nabij leek, gooide hij zijn toestel in de Vlaardingschtrekvaart en verbrandde hij het instructiemateriaal. De geallieerde aanval stakte echter en hij moest een verhaaltje verzinnen, toen hij in november bij Köchling thuis moest komen.

De Boers verhaal werd geaccepteerd en hij kreeg een zendontvanger mee die Köchling nog thuis had liggen. Bij deze gelegenheid werd meegedeeld dat Conrad voortaan de betaling zou verzorgen; De Boer heeft Köchling daarna niet meer teruggezien. Met Conrad had hij in maart 1945 voor de laatste keer contact. Begin mei 1945 gooide hij zijn apparatuur in het water van de Poldervaart te Schiedam.⁴⁴

Op aanwijzing van gedetineerde H. Fermenich werd op 1 juni 1945 huiszoeking verricht bij De Boer. Daar werden toen twee voor zendontvangers bestemde koffers en twee tassen in beslag genomen. De Boer werd gearresteerd, ontkende aanvankelijk 'halsstarrig', maar bekende uiteindelijk toch. Op de door hem aangegeven plaats in de Poldervaart werden anodebatterijen en een stuk van een schakelkastje opgedregd.

In september 1945 werd in het ASO-onderveringsrapport geconcludeerd: 'The story also seems to prove that the method of recruiting agents for the GIS [German Intelligence Services] as followed by Koechling in this country were, to introduce the organisation as being intended for rather harmless activities, such as passing on information about ship movements after the war. This offer being made at a time when Germany and many people in the occupied territories were

³⁸ (toevoeging EV): Zie voor deze Belgische agenten van I M Ast Nederlande: *Verhoeyen, Spionnen aan de achterdeur*, p. 523-532.

³⁹ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 2-10-1947, verhoor W.J. Kruyer. Zelfs in 1944 stond Köchling nog in de Rotterdamse telefoongids vermeld als 'Vert. van Duitse Scheepvaarttijdschriften'.

⁴⁰ Volgens De Boer is hem later gebleken dat hij naar Hilversum zond in plaats van naar Keulen. AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 8-2-1947, verhoor De Boer.

⁴¹ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 8-2-1947, verhoren L.F. en D. Noordzij.

⁴² In de zomer van 1942 werden er enkele wijzigingen aangebracht in de code; datzelfde gebeurde in de lente van 1943. In de opleidingsschool aan de Johan van Oldenbarneveltlaan kreeg De Boer les van Koep of Koeping (Köp of Köping?); in Utrecht van Zebralla en Berger, een alias van Obergefreiter Hans Trappenberg.

⁴³ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 26-1-1946, verhoor De Boer. In totaal heeft De Boer 5.000 gulden ontvangen. AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 8-2-1947, verhoor De Boer.

⁴⁴ Volgens zijn vrouw heeft De Boer tweemaal een toestel in het water gegooid: begin september 1944 en begin mei 1945. AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 8-2-1947, verhoor L.F. Noordzij.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

convinced of German victory must have sounded very attractive to persons of small means to whom the idea of earning money in an easy way was far too attractive to worry very much about the real intentions behind it.' De Boer is nooit lid van de NSB geweest, al heeft hij enkele keren deelgenomen aan de eenpansmaaltijden van Winterhulp Nederland.⁴⁵ Op 7 februari 1948 werd De Boer veroordeeld tot drie en een half jaar gevangenisstraf.

A.J. (Ton) Kielema werd hierboven al vermeld als iemand met eenzelfde 31-letter-codesleutel. Toen Köchling omstreeks augustus 1940 de zeeloods Jan Kielema bezocht – hij en zijn zoon Ton hadden zich in augustus 1940 opgegeven als lid van de NSB – kreeg Kielema's zoon, een werkloze bankwerker in Vlissingen, het voorstel voor 25 gulden per maand draadloos berichten door te gaan geven over scheepsbewegingen nadat Duitsland de oorlog had gewonnen.⁴⁶ Hij stemde toe en volgde in de periode 22 januari tot 1 mei 1941 bij Zebralla in de Alexander-kazerne aan de Van Alkemadelaan te 's-Gravenhage een seincursus: 's morgens van half tien tot half twaalf en 's middags van half drie tot half vijf. In september/oktober 1947 verklaarde hij daar nimmer in contact met andere agenten te zijn geweest, maar eerder dat jaar wist hij te melden dat er een Duitser en drie Nederlanders aan de cursus hadden deelgenomen. Hij keerde terug naar huis waar Zebralla hem een zendontvanger in een leren koffer bracht. Begin mei 1941 kreeg hij bezoek van Stein die hem opdracht gaf tweemaal per week een proefuitzending naar Hilversum te verzorgen; zijn codesleutel was 'Muessiggang ist aller laster Anfang'.⁴⁷ Het voor de roepletters te gebruiken boek was *Als de Saenas bloeien* uit 1939 of 1940 van mevrouw Overduin (een uitgave van Thiemen in Nijmegen). Hij moest regelmatig weerberichten gaan verzenden onder de codenaam Elster. In juli 1942 liet Zebralla hem een verklaring ondertekenen waarin hij toestemde gegevens over de geallieerde legers naar Keulen te zullen gaan verzenden indien Zeeland door de geallieerden zou worden bezet; hij kreeg toen ook een nieuwe code. Hij werd maandelijks niet door Köchling, maar door Conrad betaald, uiteindelijk 300 gulden per maand. Eind 1942 bedankte hij in het kader van zijn dekmantel voor de NSB. Ongeveer eind 1943 werd hij geëvacueerd en hij betrok met zijn vader een woning in Koudekerke.⁴⁸ Daar kreeg hij in mei/april 1944 ook een zendontvanger die op batterijen werkte voor het geval de netspanning wegviel. Na de dijkdoorbraken op Walcheren nam hij op 16 oktober 1944 zijn zenders mee naar Rotterdam, waar hij bij een tante introk. Conrad was uiteraard niet gelukkig met dit voldongen feit: een R-Netz-agent die tijdens een dreigende geallieerde aanval zijn biezen pakte. Zijn oude wisselspanningapparaat leverde hij toen bij Köchling in; deze vertrok diezelfde maand nog naar Duitsland. Bij een razzia in november 1944 werd Kielema opgepakt en als dwangarbeider naar Duitsland gestuurd. Door interventie van Conrad werd hij vrijgelaten en was hij begin april 1945 weer thuis in Rotterdam. Volgens Ton beval Conrad hem zowel zijn zender en documenten als de code te vernietigen, maar hij verbrandde alleen de papieren: de zender wilde hij als zendamateer na de oorlog gaan gebruiken. In het kader van de standaardprocedure alle NSB'ers te arresteren werd hij op 9 mei aangehouden. Bij huiszoeking werd de zendontvanger in beslag genomen, volgens hem een kristalontvanger. De ontmaskering als R-Netz-agent volgde nadat H. Fermeich Kielema's adres in Rotterdam had aangewezen.⁴⁹ Op 13 juli 1948 werd besloten tot Kielema's voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

Het loont de moeite nader in te gaan op de rol die Ton Kielema's vader heeft gespeeld. Jan Kielema bracht een groot deel van zijn jeugd in Duitsland door, omdat zijn ouders geregeld op dit land voeren; op latere leeftijd ging hij dat zelf ook doen.⁵⁰ Hij heeft altijd ontkend Köchling van vòòr de oorlog te hebben gekend, maar het blijft de vraag waarom deze hem al omstreeks augustus 1940 opzocht met een vraag naar Jans bereidheid marconist te worden; zou hij die vaardigheid met de seinsleutel wellicht al vòòr mei 1940 hebben getoond? Jan achtte zich te oud, zodat zijn zoon Ton telegrafist werd.⁵¹ Als we bedenken dat Jans vooroorlogse informatiepositie als zeeloods te Vlissingen voor Köchling zeer waardevol zou zijn, moet een vraagteken worden geplaatst bij Jans ontkenning van een vooroorlogse connectie.⁵² We vertelden al hoe het

⁴⁵ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 8-2-1947, verhoor D. Noordzij.

⁴⁶ AMJ CABR, H.H. de Boer. Ondervragingsrapport no R047/1 inzake A.J. Kielema dd 30-8-1945; PV dd 2-10-1947, verhoor A.J. Kielema; CABR, A.J. Kielema. PV dd 17-6-1947, verhoor A.J. Kielema; CABR, J. Kielema. Brief dd 24-8-1940 van NSB.

⁴⁷ AMJ CABR, A.J. Kielema. PV dd 20-6-1946, verhoor A.J. Kielema.

⁴⁸ AMJ CABR, A.J. Kielema. PV dd 28-3-1947, verhoor A.J. Kielema.

⁴⁹ NA BNV, 2889. PV inzake A.J. Kielema dd 5-6-1945.

⁵⁰ AMJ CABR, J. Kielema. PV dd 28-3-1947, verhoor J. Kielema.

⁵¹ AMJ CABR, A.J. Kielema. PV dd 17-6-1947, verhoor J. Kielema.

⁵² A.P.L. Hardonk werkte in de zomer van 1938 als chauffeur voor S. Rificzes, een eerder behandelde agent van Protze, en reed hem met Protze toen naar een hotel in Vlissingen, waar ze een gesprek voerden met een Nederlands marine-officier; na ongeveer een uur reed hij ze naar een huis in diezelfde stad. Het gesprek werd in het Duits gevoerd. De identiteit van deze Nederlander is onbekend gebleven. PV dd 25-8-1947, verhoor

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

contact De Boer-Köchling tot stand kwam – Köchling bezocht als advertentiereiziger een scheepvaartinstantie – en het is zonder meer voorstelbaar dat hij in die hoedanigheid ook met andere scheepvaartorganisaties als een zeeloodsenkantoor in Vlissingen contact onderhield. In mei 1940 werd Köchling als Duitser in België geïnterneerd (hij verbleef nu en dan in Antwerpen) en na de val van Frankrijk daar vrijgelaten.⁵³ Zo'n twee maanden daarna nam hij dan contact met Jan op. Hoe het ook zij, na de rekrutering van zijn zoon Ton blijft Jan hand- en spandiensten voor de Abwehr verrichten; naar eigen zeggen was hij geen agent van Köchling en kreeg hij geen salaris voor zijn diensten, hooguit werden zijn onkosten vergoed. Opgemerkt kan worden dat er agenten bestonden die niet wilden worden betaald, doch slechts een onkostenvergoeding kregen, en Jan was hier pro-Duits genoeg voor.

In de lente van 1941 kwam Jan Kielema via A.C.J. van den Brand, eigenaar van Hotel Café Restaurant Beursgebouw te Vlissingen, in contact met Klaas Hoogeveen, een agent van Protze waar we al uitgebreid op gingen. De juiste toedracht bij de totstandkoming van dit contact is onduidelijk, maar Hoogeveen verzocht Kielema personen te zoeken die bereid waren als schipper voor de Abwehr te spioneren. Kielema accepteerde de opdracht en bezocht als eerste de NSB-groepsleider te Breskens W.J. van den Broecke die met zijn Breskens 46 op garnalen viste.⁵⁴ Deze weigerde en verwees Jan door. In Van den Broeckes CABR-dossier is niets te vinden dat in de richting wijst van een Abwehr-connectie. Toch is daar elders sprake van. Uit de gegevens op zijn cartotheekkaart blijkt dat hij al in augustus 1940 werd gerekruteerd door Ast Nederlande.⁵⁵ Kort daarna, op 28 oktober 1940, werd hij overgeheveld naar I Marine te Antwerpen, een Nebenstelle van Ast België. Een aantekening op zijn kaart meldt dat zijn agentennummer A 1365 werd veranderd in A 1370; zijn alias Vogel werd gehandhaafd.

Na Van den Broecks weigering benaderde Kielema de visser J.W. van den Heuvel van de Breskens 1; door de in het vooruitzicht gestelde beloning wilde deze aanvankelijk wel voor de Wehrmacht gaan vissen. Na een ontmoeting met onder andere Hoogeveen en Protze die hem nader inlichtte over het werkelijke doel, krabbelde hij echter terug. Het was de bedoeling geweest dat hij zo dicht mogelijk onder de Engelse kust zou gaan varen om te zien wat daar allemaal gebeurde. Hij mocht zichzelf desnoods door de Engelsen laten opbrengen. Men hoopte dan dat hij weer vrijgelaten zou worden en na terugkomst in Breskens berichten kon doorgeven aan de Abwehr. Van den Heuvels weigering betekende het einde van het contact van Jan Kielema met Hoogeveen en Protze.

In de lente van 1942 kreeg Jan weer bezoek van Köchling die hem vroeg twee of drie personen te rekruteren om naar Engeland te varen en daarvandaan berichten door te sturen naar Lissabon; een eis daarbij was dat het geen leden van de NSB mochten zijn en toch volledig betrouwbaar. Jan stemde toe en vond uiteindelijk in mei A.J. (Bram) Erasmus en zijn broer J.C. (Jaap) Erasmus bereid. Bram had geen zin in spioneren, maar zag het als een kans uit Nederland weg te komen; toen zijn broer met verlof uit Duitsland kwam, was deze bereid hem te vergezellen.⁵⁶ Doel was het vergaren van gegevens over bijvoorbeeld de duur van de bouw van oorlogsschepen en over konvooiën. Bram kreeg de codenaam Calvin en Jaap de naam Swingly.⁵⁷ Ze moesten hun berichten met geheime inkt in brieven naar Lissabon versturen; daartoe kregen ze te 's-Gravenhage een cursus in het gebruik van geheime inkt (kinine). Dat gebeurde in het pand Oostduinlaan 22, waar volgens een naamplaat bij de ingang de Maatschap Hoogzeevisscherij was gevestigd (de onder *Van Woerkom* 'Strauchs vissersvloot' vermelde firma die was opgericht voor de samenwerking tussen Strauch en Parlevliet).

De Duitse marine beschikte in augustus 1942 over een Noors vissersschepje dat openbaar zou worden verkocht; Bram zou dan de hoogste bieder blijken te zijn. Conrad vertelde hem dat er een bedrag bij een Antwerpse bank zou worden gestort; tot hun vertrek was dat 10 gulden per dag plus onkostenvergoeding en buiten Nederland gekomen zouden ze 500 gulden per maand gestort krijgen. Alles werd voor vertrek klaargemaakt en Ton Kielema kreeg via zijn zendontvanger de weerberichten door. Toen het weer op 30 september 1942 gunstig was, vertrokken ze en konden de dag erop aanmeren in Ramsgate. Daar vertelden ze onmiddellijk hun verhaal en ze werden aangehouden. Hoogstwaarschijnlijk heeft Bram toen ook verteld dat Ton Kielema uitzendingen voor de Duitsers verzorgde; daar was hij een keer bij aanwezig geweest. Op 8 maart 1943 kwamen ze vrij; Bram ging naar de koopvaardij en zijn broer kwam in militaire dienst waar hij telegrafist werd.

Eind mei, begin juni 1944 vroeg Conrad zijn agent Ton Kielema of deze genegen was berichten door te sturen per

(..vervolg)

Hardonk (met dank aan de Stichting Wassenaar '40-'45 voor de inzage ervan).

⁵³ SOMA AA 1312. Fiches Köchling.

⁵⁴ AMJ CABR, W.J. van den Broecke. \ Van den Broecke was in 1935 lid van de NSB geworden.

⁵⁵ SOMA AA 1312. Cartotheekkaart van W.J. van den Broecke.

⁵⁶ AMJ CABR, A.J. Kielema. PV dd 17-6-1947, verhoor J.C. Erasmus; PV dd 1-7-1947, verhoor A.J. Erasmus; CABR, J. Kielema. PV dd 28-3-1947, verhoor A.J. Kielema.

⁵⁷ NA JUSLON, 10114. Verhoor dd 12-3-1943 van A.J. Erasmus; verhoor dd 10-3-1943 van J.C. Erasmus.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

postduif, in het geval hij zijn zender niet gebruiken kon.⁵⁸ Ton stemde toe en kreeg later via zijn zendontvanger bericht om duiven te komen ophalen. Deze werden gehuisvest in de woning van Jan en Ton in Koudekerke en omdat Ton het druk had met zijn werk bij een garage, verzorgde zijn vader het voeren, het laten wegvliegen en het halen van nieuwe duiven op de stations in Bergen op Zoom of Roosendaal; Ton kreeg via zijn zendontvanger te horen wanneer en waar. Toch behoorde dit werk - waar Jan 100 gulden per maand voor ving - niet tot I Marine, maar tot de activiteiten van FAT 134. Helmuth Bauer alias Brandt stelde zelfs dat het Jan was die 'Briefftaubeagent' van de FAT was.⁵⁹ Omstreeks half augustus werd deze activiteit door de FAT beëindigd; Jans vergoeding liep door tot in november. Jan Kielema werd op 9 maart 1949 tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens het voor de Abwehr aanwerven van twee agenten.

Van der Aa

De door Van Poppel gerekruteerde agent Ingenbleek werd uiteindelijk R-Netz-agent van FAT 134, beschreven onder *Van Poppel* 'Ingenbleek en Verbrugge'. Het voor R-Netz-agenten verantwoordelijke deel van FAT 134 stond onder commando van Hauptmann Koberg en werd wel Staffel Koberg genoemd; het andere deel stond onder commando van Oberleutnant Niemeier. De beste R-Netz-agent van deze FAT is evenwel J.Ch. van der Aa geweest.

Na de HBS kwam Jan van der Aa in 1927 in dienst bij de nv Hollandsche Kunstzijde Industrie te Breda, waar hij eind jaren dertig chef werd van de afdeling Statistiek en Bibliotheek.⁶⁰ 'In Augustus 1940 werd ik lid van N.S.B. omdat ik meende dat dit de beste weg was om een betere samenleving te krijgen.' Hoe de NSB in 1943 over hem dacht, moge blijken uit een ATL-rapport: 'In de Beweging heeft hij geen functie. Bevraagde staat gunstig bekend. Hij is tevens lid van de Ned. Duitse Kultuurgemeenschap en BL [Beschermd Lid] van de Germaansche SS. Desondanks is zijn houding in de Beweging zeer terughoudend en wordt hij niet bepaald revolutionair genoemd. Ook is hij voorzitter van den Bond voor Heemkunde Afd. Baronie Breda. Voor een functie in de Beweging wordt hij niet geschikt geacht wegens zijn gebrek aan activiteiten en belangstelling. Voor een functie op een gebied dat zijn belangstelling heeft, worden hem wel capaciteiten toegekend. [...] Beweerd wordt dat zoowel hij als zijn vrouw vroeger lid zijn geweest van een Theosofische Vereeniging. Zij worden ook thans nog eenigszins exentriek genoemd. Voor toetreding tot de Beweging is hij lid geweest van de S.D.A.P.'⁶¹ Naast zijn lidmaatschap van de SS was hij in de tweede helft van 1943 ook wethouder te Breda, later tevens loco-burgemeester.

Eind 1941 kwam hij in hotel Zur Krone te 's-Gravenhage in contact met Komer, een alias van Koberg; zij spraken daar over de gevolgen van de Duitse aanwezigheid in Nederland.⁶² Hier vloeiden meerdere ontmoetingen uit voort en zelfs correspondentie. Op verzoek van Koberg volgde Van der Aa in 1943 een door Cleff gegeven seincursus te Utrecht.⁶³

In september 1944 werd hij door Koberg ingezet als R-Netz-agent in de omgeving van Boxtel; de zendontvanger werd verborgen in een bosperceel op het landgoed Venroden aan de straatweg tussen Eindhoven en 's-Hertogenbosch. Vermoedelijk deed hij zich voor als onderduiker of anders hield hij zich levend op blikvoer in het bos schuil.

Boxtel werd op 26 oktober 1944 bevrijd en Van der Aa kon gaan berichten onder de codenaam Andersen.⁶⁴ Niemeier herinnerde zich een van Andersen afkomstig bericht van zeker drie pagina's.⁶⁵ 'Als ich später mal die Leitstelle West in Mielen besuchte zeichte der Oberstleutnant Herrlitz mir den Bericht von Andersen um zu beweisen dasz es doch möglich war, in der Frontaufklärung mit Agenten zu arbeiten, weil ich das bezweifelte. Es hat dann ein Rundschreiben gegeben von der Leitstelle West an alle Frontaufklärungstrupps West worin die Meldung von Andersen als vorzügliche Arbeit wurde betrachtet: ein Exempel für die ander V-Leute. [...] Der Andersen war das Paradestück des Frontaufklärungstrupps 134.' Zebralla hoorde ook van Andersens bericht: 'Ik heb dit bericht niet zelf opgenomen, maar omdat het

⁵⁸ AMJ CABR, A.J. Kielema. PV dd 9-7-1946, verhoor A.J. Kielema.

⁵⁹ AMJ CABR, J. Kielema. BNV-PV dd 26-1-1946, verklaring Bauer.

⁶⁰ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 15-11-1947, verhoor Van der Aa.

⁶¹ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. ATL-rapport inzake Van der Aa dd 20-5-1943.

⁶² Het contact tussen Van der Aa en Koberg was tot stand gekomen via J.W.P.C. Meijer, een broer van de verderop te behandelen M.C.J. Meijer. Jacob Meijer sneuvelde op 4-11-1942 als SS'er aan het Oostfront. AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor M.C.J. Meijer (mededeling verbalisant).

⁶³ Volgens Cleff heeft Van der Aa ook nog in 1944 seininstructie ontvangen. AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

⁶⁴ Mogelijk gebruikte hij de codesleutel 'Wer reitet so spät durch Nacht und Wind'. AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 15-11-1947, verhoor J.J. van Drunen.

⁶⁵ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 20-6-1948, verhoor Niemeier.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

zeer weinig voorkwam, dat de agenten er in slaagden berichten over de geallieerden te zenden, werd er op de Dienststelle druk over gepraat.⁶⁶ Vanwege deze prestatie werd Van der Aa voorgedragen voor het Kriegsverdienstkreuz.

Om half elf in de morgen van 28 oktober waren arbeiders van de Maatschappij Venroden in Boxtel bezig een doodgeschoten koe uit een weiland per kar naar het slachthuis over te brengen.⁶⁷ Martinus van der Aa, geen familie, werd het bos ingestuurd om een stuk hout te halen voor het stutten van de kar. Veel bomen in het bos waren door granaatslagen beschadigd en zo'n vijftientig tot dertig meter het bos in kon hij een geschikt stuk hout vinden. 'Ik wilde een stuk hout pakken, toen ik een eind verder, misschien een dertig meter, een man zag zitten, midden in het bos. Hij zat op de grond en bij hem op de grond stond een toestel. Ik kon niet zien wat voor toestel dit was. De man had een soort zeil [hoogstwaarschijnlijk een Duitse camouflage-tenthelft] over zijn benen.' M. van der Aa liep terug en vertelde daar wat hij had gezien. Omdat ze bang waren dat de man bewapend was, gingen de anderen niet kijken. Martinus werd erop ingestuurd om de Binnenlandse Strijdkrachten te waarschuwen. Na een omsingeling door leden daarvan werd de man niet ontdekt, wel een zendontvanger met een naar een boom gespannen antenne.

Van der Aa was via Udenhout en de Drunensche duinen naar Heusden ontsnapt. Bij de FAT teruggekomen heeft hij vrijwel zeker een geldelijke beloning ontvangen, al moet worden betwijfeld dat Van der Aa dat als idealist belangrijk vond. Aan een andere agent – in dit geval een linecrosser – was 3.500 gulden beloofd, indien hij erin zou slagen met belangrijke berichten terug te komen.⁶⁸ Koberg zette hem opnieuw in: op 22 december vertrok Van der Aa als linecrosser in gezelschap van zijn vriend, evenals hijzelf NSB'er, F.W. van Till, ook wel Beekhuis van Till genoemd.⁶⁹ Van der Aa noemde zich Johannes Cornelis van der Akker en Van Till gebruikte de naam Van Tongeren.⁷⁰

'Vanuit Hilversum werden wij door een Duitse luitenant naar de Maas gebracht ter hoogte van Capelse veer; we werden over de Maas gezet, door een mijneveld geleid en weer over een smal watertje gezet. We belandden eindelijk op een landweg, welke evenwijdig met de Langstraat loopt. Onze opdracht luidde: we moesten de sterkte van de troepen opnemen, kijken welke divisies aanwezig waren enz., na drie dagen moesten we ons weer op dezelfde plaats melden, waar we nu afscheid hadden genomen van de Duitsers. Als we niet op tijd aanwezig waren, moesten we maar zien op eigen gelegenheid terug te komen. We wandelden de landweg af, tot we op een Poolse versperring stuitten. We werden daar aangehouden en doorgezonden naar de Britse I.S. [Intelligence Service]. We waren zo slecht geïnstrueerd, dat we meenden nu reeds gearresteerd te zijn. We wisten n.l. niet, dat ieder die over de Maas kwam naar de I.S. werd gebracht. Later bleek dat ons plan zo kinderlijk in elkaar was gezet dat de heren van de Security Service vroegen of ik ook onaangenameheden met den heer Komer had gehad, zodat hij van mij af wilde zijn. Beekhuis van Till en ik werden tegen elkaar uitgespeeld, zodat we tenslotte door de mand vielen. We waren o.a. met valse persoonsbewijzen over de Maas gekomen. Deze P.B. [persoonsbewijzen] deugden echter helemaal niet. Ook hadden wij niet gerekend op een zo scherpe ondervraging, als welke wij ondergingen, zodat het verhaal, dat wij vertelden niet vol te houden was.'

Het naoorlogse onderzoek naar Van der Aas activiteiten werd onder andere bemoeilijkt door het in oktober 1945 overlijden van de geïnterneerde Van Till.⁷¹ Verder verklaarde Van der Aa in april 1946: 'Ik heb tijdens mijn internering te Kampen een inzinking gekregen en ben daardoor niet meer in staat om mij verschillende gebeurtenissen te herinneren. Het is mijnerzijds geen onwil, maar ik kan met geen mogelijkheid al de door U gestelde vragen [over zijn activiteiten als R-Netz-agent] beantwoorden.'

Voor het daadwerkelijk doorseinen van gegevens over de geallieerden in zijn functie van stay-behind agent werd de doodstraf geëist.⁷² Het Bijzonder Gerechtshof achtte in 1948 het ten laste gelegde overtuigend bewezen; 'overwegende, voor wat de straf betreft, dat spionage van een Nederlander in oorlogstijd ten bate van de vijand – gelijk verdachte heeft gepleegd – als een der ernstigste misdrijven moet worden beschouwd, waaraan een Nederlander zich in de bezettingstijd kon schuldig maken – te ernstiger in casu, waar verdachte zich reeds lange tijd tevoren voor dit laaghartige bedrijf heeft

⁶⁶ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 20-6-1948, verhoor Zebralla.

⁶⁷ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 15-11-1947, verhoren M. van der Aa en A. van den Berg.

⁶⁸ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. Getuigenverhoor dd 6-2-1948 van J.J. van Drunen.

⁶⁹ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 15-11-1947, verhoor M.W.G. ter Horst.

⁷⁰ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. BNV-rapport inzake Van der Aa dd 20-4-1946.

⁷¹ In F.W. van Tills CABR-dossier werden geen gegevens aangetroffen over het door de linies trekken. Die werden wel aangetroffen in een door A. Asscher opgemaakt rapport. Het voegt niet veel toe aan het bovenstaande, behalve dan dat zijn codenaam Flex was. Asscher stelde dat Van Till een fanatieke idealist was die bereid was de doodstraf te krijgen. NARA RG226 E119A B1 F3. Report on tactical interrogation only dd 2-1-1945.

⁷² AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. Vonnis dd 12-10-1948.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

bekwaamd en derhalve zich zeer welbewust en dus niet gevolg gevende aan een plotselinge, door spoedig berouw gevolgde opwelling – voor dit misdrijf heeft geleend’. Bij het vaststellen van de strafmaat werd evenwel rekening gehouden met de omstandigheid dat Van der Aa ‘niet ten volle toerekenbaar is te achten en bij verdachte reeds gedurende de bezettingsjaren geestelijke afwijkingen bestonden, die van invloed kunnen zijn geweest op zijn daden gedurende die jaren’. Hij werd tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld. Op 7 december 1949 werd die sententie bevestigd. Bij Koninklijk besluit van 18 december 1951, nummer 60, werd zijn straf met vijf jaar verminderd en bij Koninklijk besluit van 19 maart 1954, nummer 59, nog eens met drie maanden.

Voorzover bekend is Van der Aa de enige R-Netz-agent in Nederland geweest, waarvan overtuigend kon worden bewezen dat hij daadwerkelijk heeft gefunctioneerd en daar zwaar voor is gestraft.

Bradburne

Dat ligt bijvoorbeeld anders in het geval Bradburne van FAT 134. Thomas Bradburne was in 1923 naar Nederland gekomen, waar hij op het landgoed Clingendael te 's-Gravenhage kwam te werken.⁷³ In juni 1925 trad hij in dienst bij reisbureau Thomas Cook, waar hij als uniform-vertegenwoordiger werkzaam was; hij had als taak in het uniform van het reisbureau Britse klanten in algemene zin van dienst te zijn. Later zou hij in dienst zijn geweest bij de firma Wagon-Lits te 's-Gravenhage. Hij was in september 1939 tevens voor Dennys alias Webb van de MI6-vertegenwoordiging in Nederland gaan werken.⁷⁴ Hij werd al vermeld onder *Vooroorlogse Abwehr III-activiteiten in Nederland* ‘Perry’. Op 25 juni 1940 moest hij zich vanwege zijn Britse nationaliteit bij de Duitsers aanmelden; hij werd meteen gearresteerd. In augustus werd hij naar Duitsland afgevoerd en opgesloten in kamp Clawitsch. In 1943 bevond hij zich in Marlag/Milag Nord, het kamp waar hij A.W.G. Perry tegenkwam.⁷⁵ Volgens Bradburne was de pro-Duitse Gordon Perry daar als verklikker werkzaam en door zich bij hem in te likken wist Bradburne te bereiken dat de Duitsers belangstelling voor hem kregen.⁷⁶ Daar werd hij bezocht door Doktor Ratke, het alias van Kapitanleutnant Karl Conrad van I Marine Ast Niederlande die we onder ‘De Boer en Kielema’ al vermeldden. Deze stelde voor dat Thomas als spion naar Ierland zou worden gezonden. Bradburne ging naar eigen zeggen op Doktor Ratkes voorstel in en hij werd in oktober 1943 naar 's-Gravenhage gestuurd. Daarvandaan reisde hij twee of drie keer per week naar de Parkstraat in Utrecht, het Stadtbüro waar hij les in seinen en code kreeg van Cleff en Zebralla. Met ingang van 1 november 1943 kreeg hij een salaris van 200 gulden per maand uitbetaald.⁷⁷ Hij kreeg een vals persoonsbewijs uitgereikt door Marx die we al beschreven onder *De Schut-groep* ‘Straater en Strauch’: Marx ontkende iets met dit persoonsbewijs te maken hebben gehad. In november 1944 installeerde Bradburne zich in hotel Het Schippershuis van J.M. Brouwer in Wijk bij Duurstede onder de naam Theodorus (Theo) van Boom. Hij vertelde daar voor de Britse geheime dienst te werken en werd door Brouwer geheel vertrouwd. In januari 1945 verhuisde hij naar Deil, waar zijn vriendin woonde. Hij ontkende ooit als R-Netz-agent te hebben gefunctioneerd.

Cleff beweerde echter anders en er is geen reden te twijfelen aan zijn mededelingen: ‘Zijn Ierse familie had in de verzetstrijd tegen Engeland zwaar geleden en daarom stelde hij zich volkomen ter beschikking van de Duitse inlichtingendienst. Hij heeft langere tijd een opleiding gehad, daar hij eigenlijk te oud was om nog seinen te leren. Hij heeft dan ook nooit een hoog tempo gekregen maar doordat hij bezielde was met de wil om het te leren, heeft hij het tegen mijn verwachting in toch klaargespeeld te leren seinen. [...] Hij is een der weinigen geweest, die tot het laatst toe zijn blijven zenden. Zelfs toen de Staffel Koberg naar Duitsland was vertrokken en wij [in april 1945] in de buurt van Flensburg waren gelegerd, hebben wij hem nog steeds gehoord. Hij riep ons op met zijn zoekletters, maar wij konden hem niet antwoorden omdat de afstand te groot was. Ik neem aan dat hij niet blind durfde te seinen, d.w.z. zonder eerst antwoord van ons te krijgen. Daarom heeft hij ook geen effectieve berichten over de Geallieerden doorgegeven.’⁷⁸

Bradburne ontkende een zendontvanger te hebben gehad, maar in een afschrift van een ‘trace sheet’ van MI5 dd 29 juni 1945 stond vermeld: ‘W/T set recovered. Gave story of being Brit[ish] Int[elligence] Agent.’; je moet het lef maar hebben. Niemeier vertelde dat Bradburne zelfs de voorzorg had genomen twee zendontvangers te verbergen, zodat hij in

⁷³ AMJ CABR, T. Bradburne.

⁷⁴ NA BNV, 2485. CSIC-interrogation report no 29/2/MCC inzake T. Bradburne dd 10-8-1945.\ NARA RG226 E119A B5 F130. Telegram no CX/33651/722, ongedateerd, van V.B/8 (G.P.P.) voor Courage.

⁷⁵ NARA RG226 E119A B85 F2008. MI5-notitie dd 20-6-1945 van T.M. Shelford.

⁷⁶ NARA RG226 E119A B85 F2008. CSIC-ondervragingsrapport no 29/1 inzake Bradburne dd 7-6-1945.

⁷⁷ NARA RG226 E119A B26 F645. 60 FS Section-memorandum betreffende FAT 134 dd 11-5-1945.

⁷⁸ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

geval van nood op de tweede kon terugvallen.⁷⁹ De Britten konden ook via ISOS het nodige vernemen over operatie Theodor; zo luidde op 1 januari 1945 een telegram: 'FAT 134 says that Theodor can be employed and was recruited for front operation.'⁸⁰ En op 12 maart: 'Koberg and W/T technician in Leersum on account of Theodor faulty set.'⁸¹ Eind januari rapporteerde de FAT dat Theodors operatieterrein werd verlegd naar een gebied ten westen van Arnhem. Bradburne heeft dus niet voor de waarheid willen uitkomen. Tot een veroordeling is het kennelijk niet gekomen, omdat zijn dossier met nu niet meer beschikbare gegevens onderweg van Bureau Opsporing Oorlogsmisdaden te Amsterdam naar de procureur-fiscaal te 's-Gravenhage ergens is verdwenen: een heel verschil met Van der Aa.

Boerop

Iemand die de dans geheel ontsprong was W.P. Boerop, daardoor de ideale stay-behind agent belichamend. Cleff vertelde tijdens zijn verhoor in 1948 over ene Boerop met de codenaam Willems die door de Abwehr in het voorjaar van 1942 aan een huis in Vlissingen was geholpen; daar werd door Cleff en Zebralla een zendontvanger geïnstalleerd.⁸² Hij kon beter seinen dan Cleff. In het Funkverbindungen-overzicht ressorteerde 'Willems' in Vlissingen onder FAT 134. Dit op zich magere profiel past naadloos op Willem Boerop. Hij woonde in 1934 in Rotterdam en werd daar toen lid van de NSB.⁸³ Op een in zijn dossier aanwezige NSB-kaart wordt vermeld dat hij daar tot juli 1935 blokleader is geweest. Op diezelfde kaart staat ook dat hij radiotelegrafist was en na de MULO de driejarige HBS had doorlopen. Hij werkte bij het Scheepvaart Nieuws Bureau van M.C.W. van Steeden, maar werd even voor het uitbreken van de oorlog in 1940 werkloos, omdat het nieuwsbureau geen bestaansmogelijkheden meer had.⁸⁴ Vlak na de capitulatie verhuisde hij op 27 mei naar 's-Gravenhage, waar hij in oktober 1940 NSB-blokleader werd.⁸⁵ Hij werd er ook lid van de Weer Afdeling. Hij kwam in dienst van het Rijksbureau voor Aardolieproducten, maar kon volgens hem en zijn vrouw later Verwalter in Vlissingen worden via ene Heinz Groszjean.⁸⁶ Deze was als kind uit Oostenrijk door Boerops ouders opgenomen geweest in hun gezin; als lid van de Wehrmacht was hij in Nederland terechtgekomen en had hij Boerop weer ontmoet. Volgens Boerop was hij tot april 1942 te 's-Gravenhage blijven wonen om dan als Verwalter van de nv Algemeene Technische Handelsmaatschappij (Althij) naar Vlissingen te verhuizen; onderzoek van een PRA-medewerker leerde dat hij op 23 juni 1942 was uitgeschreven. In 1942 zegde hij zijn lidmaatschap van de NSB op. In de uitspraak op 24 mei 1947 werd dat gezien als een verzachtende omstandigheid, maar in het licht van camouflage kan aan die opzegging een andere betekenis worden gehecht. Op 19 september 1944 werd hij geëvacueerd naar Ovezande in Zuid-Beveland. Op 10 december 1945 werd hij gearresteerd en in mei 1947 wegens zijn Verwalter-schap veroordeeld tot de tijd in voorarrest doorgebracht. Het was hem als een der weinigen gelukt te ontkomen aan een ontmaskering als R-Netz-agent.

Akkersdijk, Egbers en Moen

Beroepstelegrafisten en elektrotechnici waren in principe natuurlijk de beste aspirant-agenten en in Amsterdam fungeerde Aart Akkersdijk als tipgever. Onder *Een stel apart: Protze en Skrodzki* 'Vrintens archief en de consequenties van Van Koutriks mededelingen' vermeldden we de werfactiviteit van Willem van Baalen voor Doktor Hamkes. In het daar genoemde rapport uit september 1940 van de Centrale Inlichtingsdienst te Londen werd Akkersdijk vermeld als een door Van Baalen geworven agent die in Rijsel was veroordeeld wegens spionage. Na de verovering van Frankrijk probeerde Akkersdijk vrij te komen door een verklaring – met daarin een beroep op de Duitse autoriteiten – mee te geven aan een medegevangene die vrij zou komen, ene J.J. Leeman die een bakkerij in Nijmegen had.⁸⁷ In die verklaring vertelde

⁷⁹ NA BNV, 3054. BNV-PV inzake verhoor Niemeier dd 22-5-1946 met bijlage dd 7-5-1946.

⁸⁰ NARA RG226 E119A B5 F130. Summary of PAIR traces dd 20-6-1945.

⁸¹ De plaats Leersum kwam ook voor in een mededeling dat H.55 oftewel Bradburne in contact stond met H.28 'whose W/T set he [Bradburne] helped to bury at Loersum in January.'

⁸² In eerste instantie, in juni 1942, verhuisde hij naar de Singelweg 64, maar in september van dat jaar schoof hij een aantal huizen op; op 7 september werd hij ingeschreven op no 154³. Persoonskaart CBG.

⁸³ AMJ CABR, W.P. Boerop. PV dd 11-3-1946, verhoor Boerop.

⁸⁴ AMJ CABR, W.P. Boerop. PV dd 11-3-1946, verhoor W.F. Bakhuis.

⁸⁵ AMJ CABR, W.P. Boerop. PV dd 2-11-1946 van S. Perton.

⁸⁶ AMJ CABR, W.P. Boerop. PV dd 11-3-1946, verhoren Boerop en W.F. Bakhuis.

⁸⁷ AMJ CABR, A. Akkersdijk. Verklaring dd 16-8-1940 van Akkersdijk in Avignon; PV dd 8-4-1946, mededeling verbalisant. In het *Algemeen adresboek van Nederland 1939* is op p. 631 onder 'Bakkers' de volgende vermelding te vinden: 'Leeman, Joh. Jacq., Lange Hezelstr.' Er bestaat

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Akkersdijk in november 1937 een schrijven uit Menen in België te hebben ontvangen, ‘geschreven door of namens een agent van den Duitschen dienst’. We kunnen uiteraard niet afgaan op Akkersdijks interpretatie van de feitelijke gang van zaken, maar in vervolg daarop werd hij volgens hem vanuit Kortrijk in België naar de grens gereden voor een ontmoeting met een zakenrelatie. Ongeveer honderd meter vòòr de Belgische douanepost werd hij door Franse gendarmen overvallen en de grens over gevoerd. Hij klaagde over een circa dertig uur durend verhoor – waarvan de eerste 24 uur zonder eten of drinken – en het verlies van vier kiezen en een tand. Het bleek dat hij gearresteerd was op aanwijzing van ene Erick Lutsch, iemand die op 9 oktober 1937 door de Fransen was gearresteerd. Akkersdijk werd op 21 december 1938 tot twintig jaar detentie veroordeeld wegens spionage of poging tot spionage: volgens de Franse wetgeving gold voor beide vergrijpen dezelfde strafmaat.⁸⁸ Hij verklaarde onschuldig te zijn. In Nederland werden gedetineerde of veroordeelde voor de Duitsers werkende agenten nog in mei 1940 uit de cel gehaald, maar ondanks Akkersdijks verzoek duurde het zo’n vier maanden voordat hij vrijkwam. Het is onbekend of hij de in zijn verklaring gevraagde genoegdoening (waarschijnlijk voor zijn mishandeling) heeft gekregen. Eind december 1940 liet hij zich te ’s-Gravenhage inschrijven op het adres Nobelstraat.⁸⁹

In september 1942 kwam Akkersdijk in dienst bij de vertegenwoordiging van Junkers Flugzeug und Motorbau in Amsterdam; hij werd er belast met de verzorging van de financiële belangen van de bij Junkers in Duitsland werkende Nederlanders. In die positie kwam hij in april 1943 in contact met W.G.A. Egbers.⁹⁰

Wim Egbers had in 1940 en 1941 succesvol een opleiding radiotelegrafie in Alkmaar gevolgd en leerde daar door voor het certificaat radiotelegrafist 1. In die tijd probeerde hij volgens zijn oom G.J. Tulp met medeleerlingen draadloos contact met Engeland te krijgen, maar dit lukte niet.⁹¹ (De Engelsen waren uiteraard bang in contact te komen met door Duitsers gecontroleerde zenders.) De Sicherheitsdienst sloot de school in november 1941.

In maart 1943 werd Wim aangewezen voor werk bij de Junkers-fabriek in Dessau, maar Akkersdijk wist een uitweg. Omdat Wim de kost voor zijn moeder met negen kinderen moest verdienen, zag hij er wat in om in Nederland te kunnen blijven. Akkersdijk bracht hem in contact met de Duitser Krause die Egbers vroeg telegrafist te worden bij de Wehrmacht.⁹² In april 1943 kreeg hij weer een oproep bij Akkersdijk te komen en hij werd toen in contact gebracht met Doktor Schneider, het alias van Rittmeister Köhler, hoofd I Heer Ast Niederlande. Deze vertelde dat hij de opvolger van Krause was en ze kwamen overeen dat Egbers 60 gulden per maand ging verdienen, waarschijnlijk met ingang van mei. Op 15 juni 1943 solliciteerde Wim naar een betrekking als marconist bij het Rijkstelegraafkantoor van de PTT in Amsterdam en hij werd diezelfde maand nog aangenomen. Hij ging ten behoeve van de Duitsers voor 140 gulden per maand allerlei zenders beluisteren en de berichten registreren. Daartoe behoorden bijvoorbeeld de draadloze verbindingen binnen de Sovjet-Unie.⁹³

Egbers’ opleiding zal voornamelijk hebben bestaan uit het leren herkennen van geallieerde legeronderdelen; als R-Netz-agent kreeg hij de naam Edmond. In december 1943 kreeg hij zijn zendontvanger thuis in Amsterdam en hij onderhield wekelijks zendcontact met Hilversum; hij ging toen 150 gulden per maand verdienen. Het schijnt dat hij deze werkzaamheden heeft besproken met zijn oom Tulp die na het overlijden van Wims vader zijn raadsman was geworden. Tulp zat destijds in het KP-verzet in Hoogwoud; later werd hij daar de plaatselijke commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten. Na de oorlog benadrukte Egbers dat hij zijn oom ook gegevens over de Duitsers had verstrekt, maar er lijkt slechts sprake te zijn geweest van een ongeveer twee maanden voor de bevrijding opgesteld rapport over een spionagecentrum in Utrecht.⁹⁴ Tot september 1944 bleef hij bij de PTT werken, al werd zijn salaris nog tot april 1945 doorbetaald. Eind november 1944 verhuisde hij naar Egmond aan den Hoef ten westen van Alkmaar en hij nam zijn zender mee; Koberg en Büns alias Ballon van FAT 134 bezochten hem daar nog. Naar eigen zeggen had Egbers in januari 1944 van Köhler 1.000 gulden ineens gekregen (het is waarschijnlijker dat hij dit bedrag vlak voor de Duitse capitulatie van Koberg heeft ontvangen) en vanaf oktober 1944 verdiende hij 200 gulden per maand, een salaris dat hij tot april 1945 is blijven (..vervolg)

een PRA Nijmegen-kaartje (maar zonder bijbehorend dossier) van Johannes Jacobus Leemann, op 15-11-1881 te Antwerpen geboren, die lid van de NSDAP zou zijn geweest en ‘Spion NDK’. Als adressen in Nijmegen werden vermeld: Museum Kamstraat 3, Stikke Hezelstraat 14 en Van Broekhuysestraat 31.

⁸⁸ AMJ CABR, A. Akkersdijk. PV dd 8-4-1946, verhoor Akkersdijk.

⁸⁹ AMJ CABR, A. Akkersdijk. Afschrift BNV-rapport inzake Akkersdijk dd 7-3-1946.

⁹⁰ AMJ CABR, W.G.A. Egbers. BNV-PV dd 15-3-1946, verhoor Egbers; BNV-PV dd 22-9-1945, verhoor Egbers.

⁹¹ AMJ CABR, W.G.A. Egbers. PV dd 17-7-1946, verhoor G.J. Tulp.

⁹² AMJ CABR, W.G.A. Egbers. PV dd 17-7-1946, verhoor Egbers.

⁹³ Knap, *Forschungsstelle Langeveld*, p. 193.

⁹⁴ AMJ CABR, W.G.A. Egbers. PV dd 17-7-1946, verhoor Tulp en mededeling verbalisant.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

ontvangen. Hij heeft volgens hem echter nooit de bedoeling gehad om de zender te gebruiken 'als we door de Geallieerden bezet zouden zijn.' Egbers werd op 20 mei 1945 gearresteerd en er werd huiszoeking gedaan. In zijn woning werden onder andere een batterijzendontvanger in een tas in beslag genomen, een wisselstroomtoestel met seinsleutel, een doos staaftbatterijen, drie anodebatterijen en een doos radiobuizen.⁹⁵

Op 25 april 1946 werd hij in vrijheid gesteld en op 29 augustus van dat jaar werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

Net als Egbers kwam L.H.G. Moen omstreeks diezelfde tijd en met dezelfde reden via Akkersdijk in contact met Köhler.⁹⁶ Evenmin als Egbers was Leo Moen lid van de NSB geweest. Moen kreeg de tweede helft van 1943 een seinopleiding onder de naam Martin. Zebralla bezocht hem op 1 april 1944 in zijn woning aan de Lindelaan in Alkmaar en installeerde er een zendontvanger, waarmee Leo tweemaal in de week contact met Keulen moest maken. Zijn salaris van 100 gulden per maand werd toen met 50 gulden verhoogd; later werd het 300 gulden per maand. Hij bracht de firma waar hij werkte, het radiotechnisch bureau Firma Gebr. Kaal te Alkmaar, op de hoogte van zijn inschakeling als R-Netz-agent. In november 1944 kreeg hij van Trappenberg alias Berger een batterijzendontvanger. Hij kreeg ook een wachtwoord, Willem de Zwijger, dat hij in geval van moeilijkheden gebruiken kon bij de Ortskommandantur in Alkmaar. Dit is een algemeen geldend wachtwoord geweest om een relatie met de Abwehr aan te tonen. Van Koberg kreeg hij tenslotte kort voor de bevrijding nog 900 gulden ineens als voorschot. Moen werd op 13 oktober 1945 vrijgelaten.

Thumann, Meijer, Van Steen en Brink

A. Thumann was kelner geweest in Zaandam, Amsterdam en Noordwijk aan Zee. In deze stad leerde hij een Oostenrijkse zangeres kennen die daar elk seizoen bij de Salzburger Jodlgruppe optrad.⁹⁷ In mei 1940 verhuisden ze naar Amsterdam, waar ze in september 1940 trouwden; hij werkte toen in café Zloch op de Weteringschans. Begin 1943 kwam Thumann zonder werk te zitten en ging hij zich bezighouden met zwarte handel. Via een relatie uit die kring kwam hij in contact met Rittmeister Köhler van I Heer. Deze stelde hem voor stay-behind agent in Breda of Dordrecht te worden. Thumann stemde toe en moest zich op 5 mei 1943 melden bij Cleff in de Parkstraat te Utrecht. Daar kreeg hij tot december vier maal in de week negentig minuten seinsles. Aanvankelijk kreeg hij 200 gulden per maand, maar dat werd al snel verhoogd naar 400 gulden maandelijks. In december 1943 merkte Köhler op dat zijn seinsnelheid van zestig tekens niet aan de norm van negentig voldeed, maar dat hij desondanks zou worden geïnstalleerd. In de Leidschestraat kreeg hij van Köhler nog onderricht in het herkennen van geallieerde legeronderdelen enzovoorts. Cleff merkte over hem op: 'Deze man heeft steeds veel moeilijkheden gegeven en ik heb Dr. Köhler meermalen aangeraden hem weg te zenden. Dit was schijnbaar door gebrek aan agenten niet mogelijk. Als deze man op de cursus seinen kwam, hij kwam zeer ongeregeld, vroeg hij direct om geld. Hij was echt het type dat zich om financieel voordeel in onze dienst gedrongen had. Ook later toen hij in Breda woonde heeft hij zijn proefzendingen zeer onregelmatig gedaan en moest hij steeds aangespoord worden. Toen het erop aan kwam en de geallieerde troepen een paar kilometer van Breda stonden zond hij een berichtje over zijn zenderontvanger naar de Dienststeltel dat de batterijen van zijn toestel leeg waren en dat hij niet meer kon zenden. Het was een zeer laffe figuur, een vent zonder karakter. [...] Mijn mening is, dat als Thumann geen enkel risico zou hebben gehad na de oorlog te worden gestraft, hij inderdaad effectief voor de Duitse spionnagedienst zou hebben gewerkt.'⁹⁸

Op 5 mei 1944 vestigde Thumann zich te Breda, waar Zebralla even later een zendontvanger in de slaapkamer op de bovenverdieping installeerde.⁹⁹ Naast zijn vergoeding en later ook extra levensmiddelenbonnen kreeg hij spoedig ook nog bijverdiensten uit zijn werk als kelner in café Old Dutch. In september en oktober 1944 kreeg hij als agent maandelijks in plaats van 400 zelfs 500 gulden, toen via een in zijn brievenbus gegooide envelop. Niemand in zijn omgeving vermoedde dat hij als R-Netz-agent op maandag en vrijdag onder de codenaam Timmer draadloos contact onderhield met FAT 134, al merkte zijn buurvrouw op: 'Zij hadden zo goed als nieuwe meubels en het feit dat zij in een gevorderde woning kwamen maakte ons wantrouwig. Toen zij er enige tijd woonden, bleek het een gezin van het minste allooi te zijn. Hij

⁹⁵ AMJ CABR, W.G.A. Egbers. Arrest transfer report van CVIC dd 15-7-1945; BNV-PV dd 15-3-1946, mededeling verbalisant.

⁹⁶ AMJ CABR, L.H.G. Moen. BNV-PV dd 1-9-1945, verhoor Moen. Akkersdijk overleed op 24-5-1947 hoogstwaarschijnlijk aan kanker (hij was daar al op 14-7-1945 voor geopereerd); verdere vervolging werd niet overwogen. De zaak werd op 2-11-1948 geseponneerd. AMJ CABR, A. Akkersdijk. Brief, ongedateerd, van Bijzonder Gerechtshof Amsterdam; aantekening op PRA Amsterdam-kaart.

⁹⁷ AMJ CABR, A. Thumann. PV dd 13-2-1948, verhoor Thumann; BNV-rapport dd 25-1-1946, verhoor P.F. Gutekunst.

⁹⁸ AMJ CABR, A. Thumann. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

⁹⁹ AMJ CABR, A. Thumann. PV dd 13-2-1948, verhoor A.L. ter Braak.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

dronk nogal veel en zij ging met moffen uit. Ze hadden vaak hevige ruzies.¹⁰⁰

Thumann verzond op 27 oktober 1944 een bericht dat zijn batterijen leeg waren: ‘Ze konden op de dienst wel nagaan dat dit niet waar was, want ik had in Augustus 1944 pas nieuwe batterijen gekregen.’ De dag erop werd zijn huis beschadigd door het springen van een brug ertegenover en hij liet zijn zendontvanger achter in een verlaten woning.¹⁰¹ Breda werd op 29 oktober bevrijd.

Een van de voor Thumann bestemde brieven met geld was door M.C.J. Meijer in de bus gegooid: Meijer, van beroep correspondent en leraar Engels, was rekruteur voor FAT 134 geworden en verrichtte hand- en spandiensten.¹⁰²

Toen het anti-democratische Verbond voor Nationaal Herstel in 1933 werd opgericht, werd hij er datzelfde jaar lid van. Na de opheffing ervan in 1940 meldde hij zich in het najaar van 1940 aan als lid van de NSB en werd te Apeldoorn vormingsleider bij de Weer-Afdeeling.¹⁰³ Volgens een rapport van de NSB-inlichtingendienst bedankte hij begin 1942, omdat hij de WA te slap vond.¹⁰⁴ Midden 1943 kreeg hij van Koberg lijsten met namen van mensen die hij moest opzoeken met de vraag of zij ‘bereid waren in tijd van invasie of luchtlandingen berichten over de geallieerden door te geven aan de Duitsers.’¹⁰⁵ ‘De aan te werven mensen moesten vitaal zijn, maximaal 35 jaar oud, liefst idealisten, die wel vergoeding kregen, maar geen mensen die in hoofdzaak of uitsluitend voor geld werkten. Zo mogelijk moesten zij enigszins technisch zijn aangelegd.’ Om zichzelf te legitimeren kreeg Meijer in november 1943 een ausweis met het veldpostnummer van Staffel Koberg: 34290. Later zou hij nog een andere krijgen, ditmaal voorzien van de valse naam J.E.M. Verhagen.

Toen Meijer na Dolle Dinsdag begin september 1944 door Koberg in Breda was geplaatst als R-Netz-postduivenagent, moest hij die brief bij Thumann bezorgen. Tijdens zijn verhoor vertelde Meijer de politie in Breda de namen te hebben verstrekt van de door hem voor FAT 134 aangeworven en andere hem bekende agenten; daar zat ook Thumanns naam bij. Thumann werd op 1 december 1944 gearresteerd. Op 26 februari 1948 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

Van der Aa had met vrouw en kinderen zijn woning op 4 september halsoverkop verlaten.¹⁰⁶ De dag erop vernietigde zijn vriend H.N.L. Hoevenaar op verzoek van Van der Aa een dossier K uit diens administratie; het zou berichten voor Koberg van FAT 134 hebben bevat. Als beheerder van die woning kreeg Hoevenaar omstreeks 20 september bezoek van Meijer. Koberg had van zijn agent Van der Aa ongetwijfeld gehoord over het leegstaan van diens woning en Meijer erop uitgestuurd. Meijer wilde Van der Aa's pand gebruiken voor het huisvesten van postduiven die hij nodig had voor zijn activiteiten als postduivenagent.¹⁰⁷ Hoevenaars rol in het geheel is onduidelijk gebleken; hij beweerde nooit te hebben geweten van een Abwehr-connectie.¹⁰⁸ In elk geval werden de duiven ondergebracht in een schuur bij Van der Aa's woning en Meijer liet ze op gezette tijden los om ze te laten wennen aan de retourvlucht naar het noorden. ‘Op een gegeven moment waren de duiven [...] verdwenen. Komer [Koberg] was woedend en liet de Feldgendarmarie een onderzoek instellen. Toen bleek dat de duiven waren opgegeten door soldaten van de Duitse Wehrmacht, die vlakbij gelegerd waren. In October 1944 wilde ik weer terug naar Apeldoorn. Komer ontstak weer in hevige woede, toen ik hem hierover sprak, doch stond later toe dat ik naar het Noorden mocht vertrekken mits ik een plaatsvervanger-duivenagent

¹⁰⁰ AMJ CABR, A. Thuman. PV dd 13-2-1948, verhoor A.L. ter Braak.\ Thumann (‘Timmer’) was niet opgenomen in het Funkverbindungen-overzicht.

¹⁰¹ AMJ CABR, A. Thumann. BNV-rapport dd 25-1-1946, verhoor P.F. Gutekunst.

¹⁰² AMJ CABR, A. Thumann. PV dd 13-2-1948, verhoor M.C.J. Meijer; CABR, A.A. van den Broek. PV dd 21-4-1947, getuigenverhoor M.C.J. Meijer.\ Volgens Meijer was hij via de Duitse officier Schawaller in contact met Koberg gekomen. Major Doktor Schawaller was in dienst bij I Wi van Ast Nederlande; Koberg behoorde oorspronkelijk ook tot dat Referat. Het is echter aannemelijk dat Meijer via zijn broer Jacob in contact met Koberg is gekomen; in een eerdere voetnoot werd het contact Jacob Meijer - Koberg al vermeld. AMJ CABR, M.C.J. Meijer. BNV-onderzoekingsrapport inzake M.C.J. Meijer dd 11-6-1946; rapport inzake M.C.J. Meijer dd 5-12-1947 van Hofstraat.

¹⁰³ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor Meijer.

¹⁰⁴ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. ATL-rapport dd 24-1-1944.

¹⁰⁵ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. Sententie dd 4-3-1949, verklaring Meijer.

¹⁰⁶ AMJ CABR, H.N.L. Hoevenaar. PV dd 25-3-1948, verhoor Hoevenaar.

¹⁰⁷ AMJ CABR, H.N.L. Hoevenaar. PV dd 25-3-1948, verhoor Meijer.

¹⁰⁸ Hoevenaar werd op 2-9-1948 voorwaardelijk buiten vervolging gesteld.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

had.' Meijer vroeg Hoevenaar of deze bereid was na het vertrek van de Duitsers voor de Wehrmacht te werken, maar Hoevenaar wilde niet. Daarop informeerde hij bij hem naar mensen die daartoe wél bereid waren en hij kreeg de naam van een slager in Breda die lid van de NSB was geworden om zijn zaak te behouden: Paulus van Steen.¹⁰⁹

Meijer nam contact met hem op en het resultaat was dat Van Steen postduivenagent voor FAT 134 werd. Het is aannemelijk dat Van Steen onder de codenaam Bernard geen berichten heeft verstuurd, maar het staat niet vast. Hij werd door de Field Security gearresteerd; op 26 april 1945 pleegde hij zelfmoord.¹¹⁰

Meijer mocht na Van Steens rekrutering Breda dus verlaten en terugkeren naar zijn woonplaats Apeldoorn, waar hij naar eigen zeggen de politie wilde inlichten over een andere door hem aangeworven agent te Deventer, ene Brink.¹¹¹

Op Kobergs lijst voor Deventer stonden ongeveer twintig mensen vermeld; Meijer bezocht ze allen en vond in het najaar van 1943 J. Brink bereid.¹¹² Rijwielhandelaar Brink was omstreeks 1934 in het geheim lid geworden van de NSB en hij bleef dat tot ongeveer 1936, omdat zijn lidmaatschap toch bekend was geworden en dit zijn zaak schaadde.¹¹³ In de periode september 1942 - februari 1944 was hij opnieuw lid van de Beweging. In januari 1944 werd door Meijer een ontmoeting geregeld met Koberg met als gevolg dat Brink daarna onder de codenaam Geerlings seinles in Utrecht kreeg.¹¹⁴ Toen bleek dat deze codenaam al gebruikt werd voor Lagerweij, werd die van Brink aanvankelijk veranderd in Geerlings II, en later in Greve.¹¹⁵ Omdat hij in 1928 op de Zeevaartschool te Delfzijl succesvol examen had gedaan als marconist bij de koopvaardij, was zijn opleiding relatief kort. Tot begin juni kreeg hij eenmaal in de week les van Cleff of ene Serban, mogelijk een alias van Zebralla. In diezelfde maand kreeg hij een zendontvanger in huis en ging hij tweemaal per week weerberichten doorseinen. In augustus kreeg hij van Koberg nog les in het herkennen van geallieerde legeronderdelen enzovoorts. Van Meijer kreeg hij in augustus of september een doormidden geknipte prentbriefkaart, een zogenaamd Turks pasje, dat bestemd was voor een contact tijdens een geallieerde bezetting: 'Ik moest mij niet verwonderen, als die persoon in geallieerd militair uniform was.' Meijer ontkende overigens een dergelijke uitlating te hebben gedaan, maar in de optiek van de Duitsers konden zij inderdaad beschikken over agenten in geallieerde dienst.

Toen Brinks huis tijdens een bombardement op 6 februari 1945 gedeeltelijk werd verwoest, verhuisde hij naar een buitenhuisje in Epse onder Deventer. Naar eigen zeggen begroef Brink zijn zendapparaat daar tot Koberg hem begin maart tijdens een bezoek dwong het weer op te graven. Ze probeerden toen tevergeefs verbinding te krijgen. Hij moest daarna naar Hilversum komen om een ander apparaat op te halen en om valse papieren te ontvangen; om onder een andere naam onder te duiken had hij al 1.000 gulden gekregen. Volgens Brink heeft hij het nieuwe apparaat begraven en er niet meer mee gezonden. Het werd na de oorlog opgegraven en in beslag genomen.¹¹⁶ Hij werd op 9 april gearresteerd, op aanwijzing van Meijer. Verderop zullen we nog een rekrut van Meijer behandelen: eentje waar hij zijn mond over heeft gehouden.

Hessels en Mekel

Cleff vermeldde in zijn verhoor ook ene Hessels alias Termate; hij was werkzaam geweest voor Nest Keulen en werd eind 1944 overgeheveld naar FAT 134.¹¹⁷ J.A.J. Hessels doorliep in Groningen de Zeevaartschool en behaalde de diploma's marconist 2 en stuurman grote vaart 3 en 2.¹¹⁸ In de periode 1933 tot februari 1938 was hij lid van de NSB. In januari 1940 trad hij als assistent in dienst bij De Federatie voor Ongevallenverzekering te Groningen en daar zou hij tot in mei 1945 blijven werken. Omstreeks september 1942 zocht G. Mellema – we komen dadelijk op hem terug – oud-marconisten en Hessels meldde zich. Hij moest een opfriscursus seinen volgen, maar dat viel niet te combineren met zijn werk. Hij werd daarom in oktober 1942 in bijzijn van collega's gearresteerd, afgevoerd en vrijgelaten. Eind oktober werd hij door

¹⁰⁹ AMJ CABR, H.N.L. Hoevenaar. PV dd 25-3-1948, verhoor M.C. Beerens.

¹¹⁰ AMJ CABR, H.N.L. Hoevenaar. Rapport inzake Hoevenaar dd 21-11-1947 van L.W. Hofstraat.

¹¹¹ Meijer vertrok vlak voor de bevrijding van Breda op 29-10-1944 naar Apeldoorn.

¹¹² AMJ CABR, M.C.J. Meijer. Sententie dd 4-3-1949, verklaringen Meijer en Brink.

¹¹³ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 7-12-1946, verhoor Brink.

¹¹⁴ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor Brink; CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹¹⁵ AMJ CABR, J. Brink. PV dd 18-7-1947, verhoor Brink.

¹¹⁶ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. Brief dd 20-9-1946 van B. Venema; CABR, J. Brink. PV dd 21-9-1945, verhoor Brink.

¹¹⁷ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹¹⁸ AMJ CABR, J.A.J. Hessels. Ondervragingsrapport inzake Hessels dd 1-3-1946.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Hauptmann Busch – waarschijnlijk een alias van Hauptmann Schweiger (of Schwaiger), van begin tot eind 1942 Referatsleiter Ii van Nest Keulen – naar Münster gebracht, waar hij werd overgenomen door Doktor Werner¹¹⁹ en Fluck, een alias van Heinz Gierkes.¹²⁰ Nest Keulen leidde in de jaren 1942-1943 in een klein hotel in de nabijheid van Olfen, Funkstelle Olfen, diverse agenten op voor het R-Netz. Hessels kreeg daar tot 5 november 1942 les van Flecke; omdat hij nog redelijk geoefend was, kreeg hij slechts enkele lessen.

Hij moest een codenaam krijgen en omdat hij onder het pseudoniem Termate enkele stukken had geschreven koos hij voor die naam. Vervolgens kon hij naar Groningen terugkeren. Er gebeurde lange tijd niets. In februari 1943 verhuisde hij naar de voormalige woning van een jood aan de Parkweg. Pas op 23 januari 1944 werd Hessels bezocht door Köhler, commandant van FAT 134, en Doktor Werner. Hij kreeg te horen dat Köhler zijn nieuwe baas was die via een postbus in Utrecht te bereiken was. In februari bracht Hülsmann, een alias van Unteroffizier Hagehülsmann van Ii van Nest Keulen (en van Funkstelle Olfen), hem een Duitse zendontvanger met Engelstalige opschriften. Zijn codesleutel werd 'Mann muss etwas sein um etwas zu machen'. Eens in de maand kreeg hij bezoek van Köhler die hem de rangonderscheidingstekens van de geallieerde legers onderwees. Betaald werd hij niet, omdat Hessels aan de 300 gulden van de Federatie voldoende had. Elke zondag had hij proefcontact met Keulen danwel Hilversum.¹²¹

Zowel Ast Niederlande als Ii van Nest Keulen leidde agenten op voor het R-Netz. Op het gebied van uitzendingen bestond er samenwerking, omdat het ontvangststation van Keulen ook de proefuitzendingen van Ii Ast Niederlande-agenten beantwoordde; we kwamen dat al tegen bij Schouten en De Boer en we zullen dat ook nog tegenkomen bij R-Netz-agent C.T.H. van Es.¹²² Op 4 september 1944 bezocht Köhler Hessels voor de laatste keer en hij kreeg toen 1.000 gulden overhandigd; dat was voor noodgevallen. Vijf dagen later kwam zijn nieuwe contact kennismaken, een goed Nederlands sprekende Duitser die zich voorstelde als Van Rijn, een alias van Sonderführer Erwin Klein, van FAT 134 en rekruteur voor Niemeier.¹²³ In verband met het haperen van de elektriciteitsvoorziening in Groningen brachten Koberg en Zebralla van FAT 134 hem in februari 1945 een zendontvanger die op batterijen werkte. Enkele dagen na de bevrijding van Groningen op 16 april gooide Hessels naar eigen zeggen zijn toestel in het Winschoterdiep. Hij werd op 5 mei 1945 gearresteerd; op 23 oktober 1947 werd hij tot drie jaar internering veroordeeld.

Het loont de moeite nog even terug te komen op Mellema die Hessels bij de Abwehr introduceerde. Gerhard Mellema was in 1930 het garagebedrijf Garage Poelestraat te Groningen begonnen en was in december 1933 lid van de NSB geworden.¹²⁴ Als motorrijder nam hij in Duitsland deel aan de Harz-ritten. In 1939 werd hij op de grenspost Rütenbrock onder Ter Apel benaderd door ene Knabe of Knapper.¹²⁵ 'Deze vroeg mij of ik als Nationaal Socialist iets voor hun wilde doen. Ik heb hem daar geen positief antwoord op gegeven, doch toen ik de volgende keer aldaar de grens wilde passeren, bracht genoemde Knabe of Knapper mij in contact met een andere Duitser genaamd Leshman, die mij vroeg of ik hem enkele "Stafkaarten" kon bezorgen van Groningen.'¹²⁶ Mellema werd op 29 augustus 1939 gerekruteerd door Lehsmann of Lessmann, mogelijk Kriminalsekretär Lehmann, hoofd van de Gestapo-contraspionage-afdeling te Emden.¹²⁷ Naar eigen zeggen heeft Mellema in februari 1940 plattegronden geleverd van de steden Groningen en Alkmaar. Door Lehsmann gevraagde gegevens over bewapening en inrichting van de Afsluitdijk kon hij niet leveren. Via zijn garage leerde Mellema J.B. Brunius kennen, een vertegenwoordiger bij de Rotterdamse firma Marathon Staal Mij nv voor de Deutsche Edilstahlwerke te Krefeld.¹²⁸ Brunius verkeerde vaak in gezelschap van een zekere Aal die technisch vertegenwoordiger van

¹¹⁹ Doktor Werner is mogelijk een alias geweest van H.W.F. Weber alias Weiß, een student natuurwetenschappen die als marconist in de periode 16-6-1941 – maart 1943 verbonden was aan Ii Nest Keulen.

¹²⁰ NA BNV, 3456. BNV-ondervragingsrapport inzake H.W.F. Weber dd 28-4-1946.

¹²¹ AMJ CABR, J.A.J. Hessels. PV dd 21-11-1946, verhoor Hessels.

¹²² Omdat Ast Münster geen zendstation bezat, moesten agenten van deze Ast draadloos contact onderhouden met Nest Keulen of met het station van Ast Wiesbaden. SOMA AA 1312, dossier Gerken. CSDIC-rapport inzake Gerken dd 3-6-1945.

¹²³ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. BNV-rapport inzake Bauer dd 11-12-1945.

¹²⁴ AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 13-10-1947; BNV-verhoorrapport inzake Mellema dd 20-6-1946.

¹²⁵ AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 14-6-1945, verhoor Mellema.

¹²⁶ AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 13-10-1947, verhoor Mellema.

¹²⁷ Volgens Mellema droeg Lehsmann(n) het uniform van een Oberleutnant van de Wehrmacht, hetgeen in de richting van een Abwehr-officier wijst. AMJ CABR, G. Mellema. Verklaring dd 24-5-1945 van Mellema. AMJ CABR, H.H.A. Bordeaux. Ondervragingsrapport inzake H.H.A. Bordeaux dd 27-11-1945.

¹²⁸ AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 13-10-1947, verhoor Mellema; CABR, J.B. Brunius. Brunius werkte na zijn ontslag bij Marathon onder andere in een fabriek te Kiel die vliegtuigvleugels vervaardigde. Op 17-10-1947 werd hij onder andere voor afpersing veroordeeld tot drie jaar

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

een Duitse fabriek was. Hier moet sprake zijn van de in 1914 te Hengelo geboren Willem Aal die in de periode 1934 - juli 1939 als technisch adviseur bij de Edeltahlwerke werkzaam was.¹²⁹ Een relatie met Van Poppel – die had een zekere Aal als rekrut – kon jammer genoeg niet worden vastgesteld.

Mellema exploiteerde zijn garagebedrijf tot 1 mei 1940; later nam hij dienst bij de NSKK en het HKP. In 1942 kreeg hij bezoek van Doktor Busch die hem vroeg stay-behind agenten te rekruteren voor het bedienen van een zendontvanger en voor het werken met postduiven. Als marconist kon Mellema Hessels leveren; voor postduiven mede-NSB'er Georg Mekel in Winschoten.¹³⁰ Mekel, elektrisch lasser van beroep, kreeg begin 1943 bezoek van Mellema en twee Duitsers, Hartmann en Weber. Enige tijd later kreeg Mekel zes postduiven en later nog eens zes stuks. Volgens Mekel heeft zijn vrouw ze alle laten vliegen.¹³¹ Later, in januari 1945, kreeg hij Van Poppel nog als buurman.

Mellema kwam in februari 1945 tegen een salaris van 250 gulden per maand in dienst van FAT 354. Hij kreeg opdracht om zich met Froukje Groen, een verpleegster in het Academisch Ziekenhuis te Groningen, te vestigen in Winschoten om opdrachten van de in die stad wonende Trippel uit te voeren.¹³² Deze Trippel of Triefl kwamen we eerder onder *Van Poppel* tegen, maar de organisatie waartoe hij behoorde is onbekend. De FAT had daar al een woning voor hen ingericht, maar omdat Mellema in Winschoten als pro-Duits werd herkend – hij had ter camouflage zijn burens moeten vertellen dat hij en Groen geëvacueerd en anti-Duits waren – moesten ze daar weer vertrekken. De illegaliteit, waar Groen toe behoorde, was echter al door haar op de hoogte gebracht. Mellema werd op 25 januari 1949 tot vijf jaar internering veroordeeld, al was dat niet voor vooroorlogse spionage.¹³³

Lagerweij

Het is moeilijk gebleken vooroorlogse contacten van R-Netz-agenten met de Abwehr aan te tonen. De beste kandidaat voor een dergelijk contact is A.G. Lagerweij, een landmeter uit Groenekan die in 1933 lid van de NSB was geworden en op 28 september 1938 een brief naar de Duitse gezant te 's-Gravenhage stuurde, waarin hij zich met zijn vrouw beschikbaar stelde voor allerhande diensten.¹³⁴ Naast ideële overwegingen zal ook een financieel aspect een rol hebben gespeeld: hij kreeg wegens zijn NSB-lidmaatschap van overheidswege minder opdrachten voor carteringswerkzaamheden. De gezant liet hem weten geen gebruik van zijn diensten te kunnen maken, maar zijn aanbod werd kennelijk doorgeleid naar Ast Münster of Nest Keulen. In november 1938 had hij in hotel Excelsior nabij het station in Keulen een ontmoeting met ene Schierbeck; deze vroeg hem toen tekeningen te maken van verdedigingswerken in België en andere werkzaamheden in Nederland te verrichten.¹³⁵ Naar eigen zeggen weigerde hij verontwaardigd, maar in een ondervragingsrapport uit april 1946 werd over hem opgemerkt: 'Hij bleek een zeer bekwaam leugenaar en fantast te zijn, zoodat zijn dekverhaal slechts zeer geleidelijk en gedeeltelijk kon worden gebroken.'

Begin 1939 kreeg Lagerweij tijdens een tweede ontmoeting van Schierbeck het voorstel vanuit Groenekan weerberichten te gaan uitzenden; volgens Lagerweij's vrouw accepteerde hij dit voorstel in januari 1939.¹³⁶ Het is ook mogelijk dat Schierbeck dit voorstel al tijdens de eerste ontmoeting deed – Schierbeck en andere Duitse betrokkenen konden nader worden geïdentificeerd en ondervraagd – omdat Lagerweij dacht in februari 1939 tijdens de tweede ontmoeting een zoemer te hebben meegekregen: een apparaatje om het seinen in morse te oefenen. Zijn wens het seinen onder de knie te krijgen bleek overigens al in 1938, toen hij een zendamateer vroeg hem les te geven; als reden gaf hij op dit nodig te

(..vervolg)

internering die hij voor een deel niet hoefde te ondergaan.

¹²⁹ AMJ CABR, W. Aal.

¹³⁰ AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 13-10-1947, verhoor G. Mekel.

¹³¹ Het precieze aantal duiven is niet bekend; in augustus 1943 zouden er ook nog duiven zijn losgelaten. \ Wegens zijn lidmaatschap van de NSB werd Mekel op 7-7-1947 veroordeeld tot een internering gelijk aan de periode die hij in voorinternering had doorgebracht; gelet op zijn geestelijke toestand werd een verdere internering funest geacht. \ AMJ CABR, G. Mekel. Brief dd 26-4-1946 van H. Mekel-Gankema.

¹³² AMJ CABR, G. Mellema. PV dd 13-10-1947, verhoor Mellema; PV dd 13-10-1947, verhoor F. Groen.

¹³³ Mellema's internering zou eindigen op 16-4-1950, maar bij besluit van de Minister van Justitie dd 8-4-1949 werd hij met ingang van 16-4-1949 in vrijheid gesteld.

¹³⁴ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV van zitting dd 4-12-1947, verklaring Lagerweij; BNV-ondervragingsrapport inzake Lagerweij dd 20-4-1946. \ Lagerweij was in de periode 1933-1938 met stamboeknummer 7189 lid van de NSB; in de periode 1939-1943 was hij met stamboeknummer 120920 opnieuw lid. AMJ CABR, A.G. Lagerweij. NSB-ontslagformulier dd 10-6-1943.

¹³⁵ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. BNV-PV dd 29-11-1945, verhoor Lagerweij.

¹³⁶ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV dd 11-6-1947, verhoor A. Leenders.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

hebben voor het landmeten in de Congo.¹³⁷ Hij kreeg zes lessen. Volgens hem bleef het daarbij, oefenen, en later kwam ene Hanzmann of Hansmann informeren naar de stand van zaken. De naam Hanzmann doet denken aan de onder ‘Hessels en Mekel’ vermelde Unteroffizier Hagehülsmann alias Hülsmann van Ii Nest Keulen. Lagerweij zou vòòr mei 1940 echter nooit met een echte zendontvanger meteo-berichten hebben verzonden of de Duitsers andere informatie hebben verstrekt. In de overgebleven Abwehr-archieven is een bericht dd 8 februari 1940 van Ast Münster terug te vinden van de betrouwbare agent RR 1506.¹³⁸ Daarin wordt gedetailleerd ingegaan op verdedigingswerken in de provincie Utrecht met schema’s, foto’s en zeer gespecificeerde afstanden. Het bovenvermelde bericht ademt de sfeer van een specialist als Lagerweij. Tijdens de invasie heeft hij vanuit Groningen een reis ondernomen naar zijn woonplaats en ook daarover zijn de nodige twijfels blijven bestaan. Het is aannemelijk dat hij de Wehrmacht in die dagen informatie heeft verstrekt over bruggen etcetera, maar bewezen is dit niet. In die dagen kwam de politie nog tevergeefs bij zijn woning langs om hem te arresteren; op zich zegt dat overigens niets, want elke NSB’er werd verdacht. Tijdens de bezetting vertelde hij diverse mensen dat hij de Duitsers in de meidagen had geholpen, bijvoorbeeld door eraan mee te werken dat zo min mogelijk land door inundatie ontoegankelijk werd (doordat sluizen niet konden worden geopend).¹³⁹

In 1947 vertelde Lagerweij: ‘In en omstreeks het jaar 1939 beschouwde ik Schierbeck voornoemd als een bemiddelaar voor spionnagediensten, waar ik niet voor gevoelde, en begreep ik, dat Schierbeck voornoemd wilde, dat ik carteringen maakte en per zoemertje weerberichten uitzond om mij te oefenen in het zenden met het oog op een eventuelen oorlog. Met bedoeld zoemertje heb ik geoefend tot op een der eerste dagen van de maand Mei 1940, maar op het laatst kwam daar niet veel van in verband met privé-omstandigheden.’ Dat laatste sloeg op een buitenechtelijke relatie, maar of dit zijn werkzaamheid heeft gehinderd, valt te betwijfelen. Wat zenden betreft, zal het eerder zijn onge oefendheid zijn geweest die hem het seinen belette. Cleff vertelde: ‘Deze Geerlings [de schuilnaam van Lagerweij] was al langer aan de Dienststelle verbonden, maar doordat hij al wat ouder was, leerde hij het seinen en opnemen zeer moeilijk en kreeg hij van mij in de zomer 1943 nog weer een herhalingsopleiding. Ondanks alle moeite die hij ermee had, wilde hij het seinen en opnemen leren. Hij was zeer ijverig en sterk pro-Duits. Een hartstochtelijk nationaal-socialist, die tot het laatst toe op Duitse overwinning rekende en volkomen op het onbetwiste leiderschap van Adolf Hitler bouwde.’¹⁴⁰

In november 1940 ontmoette Lagerweij ene Grosse van Ast Niederlande die zijn naam van Schierbeck had doorgekregen en op Grosses verzoek ging hij begin 1941, waarschijnlijk in februari, meteo-berichten verzenden. Hij deed dit tot ongeveer mei of juni 1943, naar eigen zeggen met een snelheid van zo’n vijftig tekens per minuut. Hiervoor maakte Grosse per giro maandelijks 260 gulden over. Toen volgde de door Cleff vermelde herhalingscursus van zo’n drie maanden. We citeren Cleff nogmaals: ‘Zijn lessen zijn, sinds hij in de zomer 1943 bij mij op de Dienststelle is gekomen, steeds door blijven lopen, omdat hij zo moeilijk werkte. Hij had een zender-ontvanger thuis in zijn woning in Groenekan en hij heeft geregeld een of tweemaal per week zijn proefuitzendingen gedaan. Een goed radio-telegrafist is hij nimmer geworden, hij was te onhandig. Hij was ook bestemd voor het R-Netz en is ook niet tot activiteit gekomen door het verloop van den oorlog. Zou hij bij een ander krijgsverloop in staat zijn geweest, berichten voor ons door te geven dan zou hij dit zeker hebben gedaan. Hij was met Theodor (Bradburne) mijns inziens de enige die onder alle omstandigheden voor ons zou hebben gewerkt. Hij was een man met karakter, die voor zijn idealen zo noodig door het vuur ging. Tot het laatst toe in Maart 1945 hebben wij vanuit Hilversum contact met hem gehad. Na ons vertrek naar Duitsland [begin april 1945] is ook deze verbinding vervallen.’ Als stay-behind agent heeft Lagerweij nog onderricht gehad in het herkennen van geallieerde wapens enzovoorts. Zijn collega Bradburne bestond het overigens ter rechtszitting in december 1947 nog te stellen dat hij voor de oorlog werkzaam was voor de ‘Secret Service’ in Nederland – zoals eerder aangegeven is dat inderdaad het geval geweest – maar hij beweerde ook tijdens de oorlog voor die dienst bij de Duitsers te hebben gespioneerd: dat is pertinent onwaar.¹⁴¹ Omdat Lagerweij na maart 1945 geen verbinding meer kon onderhouden met FAT 134, verborg hij zijn zendontvanger in mei. Na de bevrijding verrichtte de Field Security meteen huiszoeking, maar kon niets vinden.¹⁴² Omstreeks november 1945, dus maanden na de bevrijding, deden leden van de Binnenlandse Strijdkrachten dit

¹³⁷ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV van zitting dd 4-12-1947, verklaring J.W.A. Oosterbaan.

¹³⁸ SMG Washington-documenten, no 1.0983-.

¹³⁹ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV dd 11-6-1947, verhoor W. Cnopius.

¹⁴⁰ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁴¹ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV van zitting dd 4-12-1947, verklaring Bradburne. \ Toen de netspanning in september/oktober 1944 wegviel, zond Lagerweij door met een zendontvanger op batterijen. AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV dd 11-6-1947, verhoor Lagerweij.

¹⁴² AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV dd 11-6-1947, verhoor L. Bakker.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

opnieuw en nu met succes.¹⁴³ Omdat een spijker in de lambrizing een verse wond in het hout ervan had gemaakt, werd de lambrizing opgebroken, waardoor een ruimte toegankelijk werd tussen het plafond en de daarboven gelegen zoldervloer. Daarin vond men een zendontvanger, een zoemer, documenten, twee Spaanse revolvers 7.65 mm met bijbehorende munitie en uniformen van de NSKK en van de Weer-Afdeeling der NSB.¹⁴⁴ In tegenstelling tot vele andere stay-behind agenten had hij zijn zendontvanger niet weggegooid; in principe had hij later weer kunnen gaan seinen.

Op 13 augustus 1948 werd Lagerweij in cassatie tot 18 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens verraad van joden en zijn Abwehr-activiteiten, alhoewel niet voor die van vòòr de oorlog. Hij had drie joden aangegeven ten gevolge waarvan het echtpaar M. Breemer de dood vond; volgens hem was dat echter niet zijn opzet geweest. Ook Cleff was overtuigd van het ontbreken van die opzet, maar Lagerweij's rechters dachten daar kennelijk anders over.

Een agent die echt niet wilde: Diesbergen

De Nederlander E.M. Diesbergen, van beroep planter in Argentinië, was in 1939 voor zaken naar Nederland gekomen.¹⁴⁵ Toen de oorlog daar uitbrak, poogde hij vergeefs naar het buitenland te ontkomen. Op 31 maart 1943 verscheen in *De Telegraaf* een advertentie, waarin een inkoopcombinatie vertegenwoordigers aanzocht om in Portugal en Zweden haar belangen te vertegenwoordigen, en hij reflecteerde. Hij voldeed aan de eis 'Alleen zij die volkomen met land en taal op de hoogte zijn komen in aanmerking.' en hij zag het als een kans naar onbezet gebied te komen. Hij kreeg contact met Hauptmann Doktor Köhler, hoofd van Referat I Heer, en met Cleff.¹⁴⁶ Hij werd aangenomen om manager te worden van een in Spanje in te richten fabriek van transparante damesregenmantelstof. De daarvoor benodigde machines moesten echter nog vanuit Duitsland naar Spanje worden getransporteerd en in de tussentijd moest hij maar een seincursus volgen; dit zou handig zijn voor de latere communicatie met de directie. Diesbergen kreeg een vermoeden waar het werkelijk om draaide, maar vond dat geen bezwaar als hij zich in Spanje meteen ter beschikking zou stellen van de geallieerden. Cleff ging hem in juni onder de schuilnaam Drielsma lessen geven en als vergoeding daarvoor ontving Diesbergen 300 gulden per maand; later werd dat bedrag verhoogd tot 500 gulden. Nadat de Dienststelle van Cleff in januari 1943 naar Utrecht verhuisde, verhuisde Diesbergen naar Bussum. Er werden steeds nieuwe uitvluchten verzonnen voor het uitblijven van zijn vertrek naar Spanje; wellicht waren er inderdaad echte redenen voor. In juni 1944 verhuisde hij naar Amsterdam. Inmiddels was Koberg van FAT 134 zijn baas geworden en deze stelde hem in augustus voor R-Netz-agent in Venlo te worden. Hij moest zich daar dan als onderduiker melden bij een anti-Duitse pastoor en onderdak vinden. De Duitsers zouden daar in de buurt een zendontvanger begraven die hij na een geallieerde bezetting moest gaan gebruiken. Diesbergen weigerde dit met de redenering te zijn aangenomen voor uitzending naar Spanje. Koberg ontsloeg hem toen. Diesbergen werd diezelfde maand in Amsterdam lid van de Binnenlandse Strijdkrachten en dit bleef hij tot 20 mei 1945. Na zijn ontbieding op het recherchebureau aan de Apollolaan 178 in Amsterdam verscheen hij daar op 28 mei en hij werd verhoord. Op 20 augustus 1945 werd hij in bewaring gesteld.¹⁴⁷ Op 12 december 1946 werd besloten tot zijn onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling en diezelfde dag nog werd hij in vrijheid gesteld. In zijn dossier is een aantal brieven aanwezig van mensen die Diesbergen aan betrouwbare adressen in Frankrijk heeft geholpen en die voor hun reis naar Engeland geld van hem hebben meegekregen.

C.A. de Graaf

Diesbergen was niet opgenomen in het Funkverbindingen-overzicht, maar C.A. de Graaf onder de schuilnaam Van Leeuwen wel, met als standplaats Utrecht. In 1934 was hij lid van de NSB geworden.¹⁴⁸ Na zijn demobilisatie kwam hij in juli 1940 als radiomonteur in dienst bij de Nederlandsche Siemens Maatschappij in 's-Gravenhage. Omdat De Graaf na zijn arrestatie in 1945 alles ontkende of verdraaide, volgt hier eerst Cleff's beschrijving.¹⁴⁹ 'Hij is in de zomer 1941 bij mij in opleiding gekomen. Een prettig hoogstaand mens, die mijns inziens zijn bijdrage in de pas aangevangen strijd tegen het

¹⁴³ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV van zitting dd 4-12-1947, verklaring L. Bakker; PV dd 11-6-1947, verhoor C.W. Meyerink.

¹⁴⁴ AMJ CABR, A.G. Lagerweij. PV dd 11-6-1947, verhoor Lagerweij.

¹⁴⁵ AMJ CABR, E.M. Diesbergen. PV dd 10-6-1945, verhoor Diesbergen.

¹⁴⁶ AMJ CABR, E.M. Diesbergen. BNV-PV dd 15-1-1946, verhoor Diesbergen.

¹⁴⁷ AMJ CABR, E.M. Diesbergen. BNV-PV dd 20-8-1945.

¹⁴⁸ AMJ CABR, C.A. de Graaf. PV van aanhouding dd 23-1-1946.

¹⁴⁹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

communisme wilde leveren. [Op 22 juni 1941 had Hitler de aanval op de Sovjet-Unie geopend.] Hij was een buitengewoon goed radio-telegrafist, had reeds een opleiding op een Hollandse marconistenschool gehad en was uiteraard technisch zeer goed onderlegd. Op dit gebied heeft hij mij nog verschillende aanwijzingen gegeven, waarvan ik een dankbaar gebruik heb gemaakt. Het was een intellectueel die zeer scherp het communistische gevaar zag. Hij was later ingedeeld bij het R-Netz en had een zender-ontvanger in zijn woning. Wij hebben zijn proefzendingen zeer regelmatig ontvangen, want hij was zeer plichtsgetrouw. Dat wij hem later niet meer gehoord hebben, toen wij naar Duitsland vertrokken waren, wijt ik niet aan lafheid. Het is zeer goed mogelijk dat hij ons door de grote afstand niet bereiken kon. In elk geval zijn er van hem geen effectieve berichten over de geallieerde eenheden binnengekomen.’

Naar eigen zeggen heeft De Graaf in 's-Gravenhage en in Utrecht les van Cleff gekregen, al zou dat dan in 1942-1943 zijn geweest.¹⁵⁰ Zelf verhuisde hij in augustus 1942 met zijn afdeling van Siemens – hij was inmiddels chef geworden – naar de Kromhout kazerne in Utrecht. Hij kreeg in de voor hem gevorderde woning te Maartensdijk een kofferzendontvanger met Engelse opschriften: het bereik ervan zou volgens hem vijftien kilometer zijn geweest.¹⁵¹ De roepletters werden gehaald uit het boek *De andere wereld* van Madelon Székely-Lulofs. Volgens De Graaf weigerde hij R-Netz-agent te worden, maar Cleff's verhaal over hem als stay-behind agent wordt ondersteund door verklaringen van Helmuth Bauer – deze moest De Graaf omstreeks augustus 1944 onderwijzen in het herkennen van geallieerde distinctieven – en van Zebralla.¹⁵²

De Graaf werd op 27 mei 1945 door 14 Field Security Section gearresteerd op grond van zijn vermelding op een lijst van FAT 134-agenten.¹⁵³ Hij beweerde nooit in politiek geïnteresseerd te zijn geweest, maar er werd geconstateerd dat zijn bibliotheek veel nazi-literatuur bevatte; hij ontkende alle beschuldigingen. Hij was weliswaar in 1934 lid van de NSB geworden, maar naar eigen zeggen had hij eind 1940 al bedankt, dus toen de NSB nog geen vanuit Londen verboden organisatie was geworden. Er werd volgens de Field Security Section een Russische zendontvanger bij hem in beslag genomen; later bleek dat enkel een ontvanger te zijn. Op 23 januari 1946 kwam De Graaf op last van het Bureau Nationale Veiligheid vrij, maar werd eind mei 1946 opnieuw aangehouden.¹⁵⁴ In mei 1946 had hij het Bureau Nationale Veiligheid te 's-Gravenhage bezocht om daar een paspoort aan te vragen: hij wilde aanmonsteren op een zeeschip.¹⁵⁵ Hij kreeg te horen dat hij dan eerst een verklaring moest kunnen overleggen waaruit bleek dat hij onvoorwaardelijk buiten vervolging was gesteld. Hij werd opnieuw verhoord en dat had meer resultaat.¹⁵⁶ Hij vertelde de codenaam Van Leeuwen omstreeks augustus 1944 te hebben gekregen en dat zijn 31-lettercode ‘Schmied das Eisen solange er heiss ist’ was geweest. Hij vertelde een verhaal over het maken van zoemertjes voor Cleff en het repareren van zendontvangers na zijn weigering R-Netz-agent te worden; daar werd hij voor betaald. In het rapport uit juni 1946 is te lezen: ‘Het feit, dat DE GRAAF het bestaan heeft om nog na zes maanden streng cellulaire opsluiting in Blauw-Capel zijn onschuld overtuigend vol te houden, geeft een treffende schets van zijn karakter. Hij heeft een slechts matig algemeene ontwikkeling, is niet over-intelligent, doch heeft een goede opmerkingsgave en een behoorlijk aanpassings- en doorzettingsvermogen. Hij is niet erg emotioneel, doch weet met succes een emotionele rol te spelen. Zijn verklaringen zijn thans wel in groote trekken juist te noemen. Hij poogt evenwel op diverse punten, welke belastend voor hem zouden kunnen zijn, de door hem gespeelde rol kleiner te doen schijnen, dan ze in werkelijkheid was.’ Op 19 december 1946 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling en negen dagen later werd hij vrijgelaten.

Dekeling

Zelfs nog in 1945 werden er R-Netz-agenten opgeleid. Via F.J.W.J. Scheurleer, werkzaam op het departement van Bijzondere Economische Zaken (een typisch nationaal-socialistische instelling), kwamen twee medewerkers van dat departement bij Koberg terecht.¹⁵⁷ Op 24 februari maakte Jan Dekeling kennis met Koberg en hij werd onder het alias Deering gerekruteerd; zijn vrouw ging meteen regelmatig levensmiddelen krijgen, terwijl hijzelf 500 gulden per maand

¹⁵⁰ AMJ CABR, C.A. de Graaf. BNV-PV dd 8-10-1946, verhoor De Graaf.

¹⁵¹ Er bestonden Duitse zendontvangers met Engelse opschriften als de

¹⁵² AMJ CABR, C.A. de Graaf. BNV-PV dd 29-5-1945 [=29-5-1946], verhoor Bauer, en mededeling verbalisanten.

¹⁵³ AMJ CABR, C.A. de Graaf. Arrest report.

¹⁵⁴ AMJ CABR, C.A. de Graaf. Last tot invrijheidstelling dd 21-1-1946 van BNV.

¹⁵⁵ NA BNV, 2703. BNV-rapport inzake De Graaf dd 20-5-1946.

¹⁵⁶ NA BNV, 2703. BNV-rapport van ondervraging inzake De Graaf dd 5-6-1946.

¹⁵⁷ NA BNV, 2575. BNV-ondervragingsrapport inzake J. Dekeling dd 14-5-1946.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

ging verdienen. Het bleek hem toen nog uit niets dat het ‘om het vervullen van spionage-opdrachten zou gaan.’ Na zo’n drie weken seinles van Cleff kreeg hij onderricht in het herkennen van geallieerde legeronderdelen en wapens; toen pas kreeg hij te horen wat de bedoeling was. Hij achtte zich in dat stadium verplicht ermee door te gaan. Hij had moeite in Apeldoorn geschikte woonruimte te vinden en hij schakelde de burgemeester in.¹⁵⁸ Hij vertelde hem ook na een Engelse bezetting in Apeldoorn te moeten blijven wonen; ‘Er bat mich ein paar Zimmer zur Verfügung stellen zulassen, am liebsten bei “anti” Leuten, damit es am mindestens ins Auge fällt.’ Hieruit blijkt hoe serieus Dekeling een en ander nam, maar het illustreert ook een gebrek aan gevoel voor veiligheid door een buitenstaander daarover te informeren. Op 2 april werd hij op de Wolweg geïnstalleerd, waarbij het de bedoeling was tweemaal per week contact te onderhouden; naar eigen zeggen heeft hij eenmaal verbinding weten te krijgen. Zijn codezin was, wellicht bewust ironisch: ‘Wer zuletzt lacht der lacht am besten.’¹⁵⁹ Hij kreeg 1.000 gulden ‘Einsatzgeld’. In totaal heeft hij 2.500 gulden ontvangen (los van de levensmiddelen), want Apeldoorn werd al op 17 april bevrijd. Hij werd toen prompt gearresteerd, omdat men hem aanzag voor de vroegere bewoner, ene Fehres die aan de FAT verbonden zou zijn geweest. Na het vaststellen van zijn identiteit werd hij vrijgelaten, maar op 21 april werd hij opnieuw gearresteerd, mogelijk omdat hij in 1941 lid van de NSB was geworden. Hij werd onder andere voor zijn R-Netz-activiteiten veroordeeld tot twee en een half jaar internering.¹⁶⁰ In maart zou ook ene Jan de Vries (Wittenkade 63^{II} Amsterdam), net als Dekeling verbonden aan eerdergenoemd departement, een seinopleiding krijgen.

Dekeling had gewag gemaakt van een vrouwelijke R-Netz-agent met de bijnaam Bintang die omstreeks maart 1945 seinles had gekregen. Hier is sprake van de door Cleff vermelde Holman alias Willy.¹⁶¹

Holman-van der Steen

M.E. van der Steen was in 1936 gehuwd met Dirk Holman.¹⁶² Deze man, van beroep een marconist, werd rond september 1940 in Amsterdam benaderd door de Duitsers met het verzoek een zendontvanger in huis te nemen; volgens zijn vrouw was dit de Sicherheitsdienst geweest, maar de Abwehr is plausibeler. Hij stemde toe en in december van dat jaar werd er een toestel geïnstalleerd. Hij kreeg daar 150 gulden per maand voor, uitbetaald door Koberg. Het echtpaar werd in september 1941 lid van de NSB, maar naar eigen zeggen verliet zij de partij in december 1942.¹⁶³ Dirk was in juni 1942 in dienst getreden van Lippmann Rosenthal & Co, afdeling Hausrath Erfassung, maar ongeveer eind 1942 kreeg hij TBC, een slopende ziekte waaraan hij een jaar later, op 20 december 1943, overleed.¹⁶⁴ Nadat Holman was overleden, volgens Cleff na een beroerte¹⁶⁵, bleef Koberg de weduwe die 150 gulden uitbetalen. In maart 1944 vroeg hij haar of ze het werk van Dirk wilde overnemen. Ze ging akkoord en in de periode begin juni tot in de tweede helft van juli 1944 werd ze in Parijs door ene Theo onderricht in het seinen. Tijdens de geallieerde opmars naar de Franse hoofdstad vluchtte zij in augustus met de Duitse troepen naar het noorden. Haar woning was tijdens haar afwezigheid door ene Molino in de periode april – augustus gebruikt als adres vanwaaruit hij dagelijks uitzond.¹⁶⁶ Rond 1 september 1944 vertrok deze Molino naar Brussel. In het begin van die maand installeerde Trappenberg een zendontvanger voor wisselspanning in haar woning, later vervangen door een batterijtoestel. Op maan- en donderdagen moest ze om half tien ’s morgens contact opnemen met zendstation Konrad van Nest Keulen; haar 31-letter codezin was ‘Salz auf das Brot macht die Wangen rot.’ In december ging ze 200 gulden per maand verdienen. Volgens haar kreeg ze in februari nog les van Gefreiter Schreiber alias Münch. Cleff vertelde: ‘In Maart 1945 kwam er een vrouwelijke agent op de Dienststelle in Hilversum, om door mij [enkele dagen] op radiografisch gebied weer wat te worden bijgewerkt. Zij werkte onder de naam Willy. Zij woonde in Amsterdam en was een bijzondere beschermeling van Hauptmann Koberg. [...] Zij was wel serieus bij haar proefzendin-

¹⁵⁸ NA CABR, 86884-2969. Afschrift brief van burgemeester Pons aan SD Apeldoorn.

¹⁵⁹ Zijn zendontvanger was van het type SE 109/3.

¹⁶⁰ NA CABR, 20138. Uitspraak dd 31-10-1946.

¹⁶¹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁶² NA BNV, 2806. CSIC report no 26/1 inzake Van der Steen dd 30-6-1945.

¹⁶³ Later verklaarde Van der Steen dat haar man begin september 1942 lid van de NSB was geworden. NA CABR, 107363-67358. PV dd 23-11-1948, verhoor M.E. Hoeben-van der Steen. Naar eigen zeggen was ze zelf op 6-9-1940 lid geworden van de NSB. NA CABR, 86127-24238. PV dd 9-6-1947, verhoor M.E. Hoeben-van der Steen.

¹⁶⁴ NA CABR, 107363-67358. PV dd 23-11-1948, verhoor M.E. Hoeben-van der Steen.

¹⁶⁵ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁶⁶ NA BNV, 2806. Appendix A. van CSIC report?

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

gen, maar er waren steeds ernstige storingen. [...] Ook is zij nog tramconductrice bij de Amsterdamse tram geweest en haar seinlessen werden hiernaar geregeld. [¹⁶⁷] Zij was intelligent en maakte een behoorlijke indruk.’¹⁶⁸ In de tweede helft van maart lukte het haar voor de laatste maal contact met Keulen te krijgen. In april kreeg ze tenslotte 800 gulden en wat levensmiddelen. Volgens Dekeling verliet Willy op 2 april Hilversum en begaf ze zich waarschijnlijk met medewerkers van de FAT richting Zwolle. Dit is vrijwel zeker niet juist, omdat ze op 20 mei in haar woning aan de Postjesweg te Amsterdam werd gearresteerd.¹⁶⁹ Huiszoeking leverde twee in een piano verborgen zendontvangers met instructies op. In haar CABR-dossiers ontbreekt elk spoor in de richting van de door het Bureau Nationale Veiligheid vergaarde gegevens. Ze had zich in 1947 beroepen op haar werkzaamheden voor het Nationaal Steunfonds, hetgeen werd bevestigd door J. Knoop: ze had ‘zeer verdienstelijk illegaal werk’ verricht. Zelf stelde ze: ‘Indien ik een dubbele rol gespeeld zou hebben, zou ik bedoelde zendinstallatie [van haar overleden man] zeer zeker vernield hebben, of op een andere plaats geborgen hebben, doch ik heb dit in mijn woning gelaten, en geen enkele moeite gedaan dit voorwerp weg te maken.’¹⁷⁰ Van der Steen kwam ermee weg, want ze werd op 18 november 1947 onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld.

De Klerk, Bakker en Van den Broek

Zoals we al zagen onder ‘De Boer en Kielema’ en onder ‘Thumann, Meijer, Van Steen en Brink’, gebruikte Koberg van FAT 134 naast stay-behind agenten met een zendontvanger ook agenten die hun berichten via duiven moesten doorgeven. In 1944 had Ast Münster even ten zuidwesten van Münster een duiventil ingericht en zo’n driehonderd postduiven werden gedistribueerd onder boeren in België en Nederland. Deze operatie stond onder supervisie van Abteilung III N; Major Fritz Wittkugel en Hauptmann Dirlam (in Brussel) hielden zich daar mee bezig.¹⁷¹ Het was de Nederlandse bevolking overigens verboden duiven te houden; dit sproot voort uit de gerechtvaardigde angst voor het gebruik ervan in het kader van spionage. Op 1 augustus 1942 moesten alle postduiven worden afgemaakt.¹⁷² Het gevolg hiervan was dat eenieder die duiven hield automatisch met argwaan moest worden gezien.

Ast Münster is ook zelf actief geweest in Nederland. De onder ‘Hessels en Mekel’ genoemde Hartmann¹⁷³ en Weber – die Mekel als postduivenagent hadden gerekruteerd – kwamen in contact met Dirk Kwakkel uit Kampen.¹⁷⁴ Kwakkel – na een ongeval vervroegd gepensioneerd als Amsterdamse politieagent – was in de jaren twintig in Kampen gaan wonen, waar hij sigarengrossier werd.¹⁷⁵ In die functie reisde hij regelmatig naar Duitsland en hij werd door de Kampense politie verdacht van spionage ten gunste van dat land.¹⁷⁶ Er waren echter geen harde bewijzen en wát er in zijn dossier zat, verdween na mei 1940. In die maand was hij gearresteerd op verdenking van lidmaatschap van de NSB; zelf stelde hij pas daarna lid te zijn geworden. Kort daarop werd hij vertegenwoordiger bij de firma van J.W. Siebrand en hij bracht deze firma in contact met Liffers, eerder vermeld als een vooroorlogse agent, belast met Abwehr-financiën. In 1943 werd Kwakkel bezocht door Hartmann die ‘vertelde dat de Sportvereniging van Postduivenhouders te Münster (Dld.) haar duiven ter beschikking had gesteld om hiermede oefeningen te houden en vroeg of wij [...] genegen waren die duiven te houden.’

Omstreeks augustus 1943 zocht Kwakkel contact met sigarenfabrikant A. de Klerk¹⁷⁷ en deze vertelde dat Kwakkel

¹⁶⁷ Van der Steen was in april 1943 als conductrice in dienst gekomen van het Amsterdamse Gemeentelijk Vervoer. NA CABR, 86127-24238. PV dd 9-6-1947, verhoor M.E. Houben-van der Steen.

¹⁶⁸ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁶⁹ NA BNV, 2806. CSIC trace sheet dd 29-6-1945.

¹⁷⁰ NA CABR, 86127-24238. PV dd 9-6-1947, verhoor M.E. Hoeven-van der Steen; brief dd 6-6-1945 van J. Knoop.

¹⁷¹ SOMA AA 1312. CSDIC-rapport inzake Gerken dd 3-6-1945.

¹⁷² Dankers; Verheul, *Bezete gebied dag in dag uit*, p. 73.

¹⁷³ Ook de schrijfwijze ‘Hardtmann’ werd gehanteerd; zo stond hij genoteerd in De Klerks adresboekje met het adres Postfach 245, Münster. Op een losse notitie werd het adres Münzstraße 34 Münster vermeld. NA CABR, 60580.

¹⁷⁴ NA BNV, 2397. BNV-PV dd 12-5-1946.

¹⁷⁵ NA CABR, 15796. PV dd 5-10-1946, verhoor Kwakkel.

¹⁷⁶ NA CABR, 15796. PV dd 5-10-1946, verhoren M. Wielinga en W.F.O. van der Drift.

¹⁷⁷ De Klerk was omstreeks december 1934 (met stamboekno 40649) lid van de NSB geworden. Hij werd op 10-5-1940 met andere NSB’ers geïnterneerd en overgebracht naar Rotterdam. Zijn tendentieuze rapportage daarover verscheen in het artikel ‘Oorlogsterreur tegen de NSB, een greep uit de rapporten’ dat op 7-6-1940 in *Volk en Vaderland* verscheen. Na zijn terugkeer naar Kampen werd hij eind 1940 inkoper bij de firma Van Vlijmen, een sigarenfabriek. Na zijn veroordeling inzake de inkoop van vlees, afkomstig van frauduleus geslacht vee, werd hij omstreeks einde 1941 als lid geroyeerd. Hij begon daarna een eigen sigarenfabriekje. NA CABR, 60580. PV dd 8-10-1946, verhoor De Klerk.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

toen ‘van plan was om een organisatie in het leven te roepen, die in geval van een invasie, de vrouwen en kinderen der N.S.B.ers zou beschermen. Bij deze organisatie zou een soort berichtendienst worden opgebouwd. Kwakkel vroeg mij of ik hiervoor mijn medewerking wilde verlenen. Ik ging met dit voorstel accoord. Kwakkel zei tevens tegen mij, dat indien er onverhoeds iets mocht gebeuren voordat ik weer met hem in aanraking kwam, ik mij in verbinding moest stellen met Dr. Jansen te Vollenhove. Geruimen tijd hoorde ik niets meer over deze quaestie. Op zekeren dag werd ik bij Kwakkel aan huis ontboden, alwaar ik na aankomst werd voorgesteld aan een zekere Dr. Hartman, een Duitser. Hartman was in burgerkleeding en ik heb hem bij verdere ontmoetingen nimmer in uniform gezien. Dr. Hartman deed een kort verhaal over de organisatie, waarvan Kwakkel mij ook alreeds had gesproken en zei dat ik hier te zijner tijd meer van zou hooren. Eenigen tijd later kwam Kwakkel bij mij aan huis in gezelschap van een zekere Neuting, Duitscher, gekleed in burger. Deze persoon bracht mij zes postduiven. Den volgenden dag sprak ik Kwakkel en vroeg hem wat de bedoeling was met de duiven. Kwakkel gaf te kennen dat hij niet precies wist wat er met de duiven moest gebeuren, doch dat bij een eventuele invasie of bijltjesdag, hij mij instructies zou geven over het loslaten van de duiven, doch dat ik zonder daartoe opdracht te hebben gekregen, de duiven niet mocht laten gaan. Eenigen tijd later heb ik een bespreking gehad te Enschede met Kwakkel, Meijer, Bakker en een zekere Dr. Werner, een Duitscher. Dr. Hartman was hierbij aanvankelijk tegenwoordig, doch is weggegaan. Dr. Werner stelde zich aan Kwakkel voor als een voormalig criminalist. Hij deed een verhaal over de behandeling van duiven en het doel en het nut van deze beesten. Voorts gaf hij te kennen dat wij in het schuitje zaten en verder mee moesten varen. Ons allen werd de plicht tot zwijgen opgelegd. Wanneer iemand gaat praten, aldus Dr. Werner, dan vinden wij hem wel, ook na den oorlog, ongeacht hoe deze verloopt. Ik kreeg toen de overtuiging dat het hier spionage betrof, doch durfde er met niemand over spreken. Ik vertrouwde echter Kwakkel Bakker en Meijer niet meer. Dr. Jansen uit Vollenhove kende ik niet. De duiven zijn na deze bespreking drie of vier keer verwisseld door den Duitscher Neuting en bleven in mijn bezit tot omstreeks September 1944. Ik ben er van overtuigd dat Kwakkel vanaf de oprichting der berichtendienst geweten heeft dat de duiven bestemd waren voor spionagediensten ten behoeve van de Duitschers, en hij hier persoonlijk bij betrokken is geweest. Kwakkel heeft zelf toegegeven dat de duiven bestemd waren om bij een eventuele invasie der geallieerden, in dienst der Duitschers te worden gebruikt. Omstreeks eind Augustus of begin September 1944 ben ik er toe over gegaan om de duiven in vrijheid te laten. Naar ik mij herinner, heb ik twee duiven een kokertje aan hun poot bevestigd waarin ik een briefje heb gedaan, waarop ik heb vermeld dat ik, nu ik wist waarvoor de duiven zouden worden gebruikt, ik deze niet langer in mijn bezit wilde hebben en verder geen medewerking wilde verlenen. De duiven waren afkomstig uit Munster. Ik heb Kwakkel met een en ander in kennis gesteld en deze was hierover verontwaardigd.¹⁷⁸

De op de bijeenkomst aanwezige D. Meijer en A.J. Jansen wezen het voorstel meteen van de hand, maar de in Wezep wonende schilder en NSB'er Thijs Bakker had zijn medewerking al toegezegd.¹⁷⁹ Toch was er iets aan de hand. Volgens De Klerk had Kwakkel de agenten codenamen gegeven; De Klerk werd Atika, Bakker Wiebe, maar ook Meijer kreeg er een: Nero.¹⁸⁰ Dat werpt een ander licht op Meijers ‘onmiddellijke’ afwijzing als agent te worden ingezet. Begin 1944 kreeg Bakker bezoek van Willy Neuting, een chauffeur van de Feste Taubenstelle Münster, die hem in een speciaal ingerichte koffer zes duiven bracht. Tevens kreeg hij mica ringetjes, berichtenkokertjes en blanco papierstrookjes. Hij liet enkele duiven proefvluchten maken en die werden weer aangevuld. ‘Ik meen mij te herinneren dat de duiven drie of vier keer zijn verwisseld door Neuting, waarbij dan de duiven die eenigen tijd in mijn bezit waren geweest, werden losgelaten, doch eerst werden voorzien van een briefje waarop de datum, het tijdstip en het aantal duiven stond vermeld die werden losgelaten.’ In één geval kreeg hij bericht die af te halen bij De Klerk die net als hij al in de zomer van 1943 als postduivenagent was geworven; een duidelijk geval van inbreuk op de veiligheid.¹⁸¹ Bakker liet zijn duiven eind augustus 1944 (de invasie was in juni begonnen) vliegen met de schriftelijke boodschap dat hij van verdere medewerking afzag, omdat die niet in het belang van het Nederlandse volk was. De Klerk deed hetzelfde in september (na Dolle Dinsdag)¹⁸²; hij werd op 18 januari 1945 gearresteerd. De Klerk werd op 4 februari 1948 onder andere wegens de duiven-zaak veroordeeld tot vijf jaar internering. Kwakkel werd uiteindelijk veroordeeld tot vier jaar internering, maar niet voor zijn betrokkenheid bij

¹⁷⁸ NA CABR, D. Kwakkel (15796). PV dd 5-10-1946, verhoor A. de Klerk.

¹⁷⁹ NA CABR, D. Kwakkel (15796). PV dd 5-10-1946, verhoor T. Bakker. Bakkers CABR-dossier raakte in 1949 zoek en kon niet worden geraadpleegd.

¹⁸⁰ NA CABR, 60580. 030 CIC report of tactical interrogation inzake De Klerk dd 8-5-1945.

¹⁸¹ NA BNV, 2397. BNV-rapport dd 25-4-1946.

¹⁸² Toch had De Klerk niet alle contacten verbroken, want hij wist dat Doktor Hartmann werd opgevolgd door Hauptmann Bulang, hoogstwaarschijnlijk in oktober 1944. NA CABR, 60580. 030 CIC report of tactical interrogation inzake De Klerk dd 8-5-1945. Bulang was in die maand commandant geworden van FAT 350.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

de rekrutering van postduivenagenten.¹⁸³ Hij had ontkend verder iets over het doel van de duivenhouderij te hebben geweten, dit ondanks De Klerk en Bakker die van het tegendeel overtuigd waren.

In mei of juni 1944 kreeg loodgieter A.J. van den Broek in 's-Hertogenbosch bezoek van de eerder genoemde rekruteur voor FAT 134 M.C.J. Meijer.¹⁸⁴ In of omstreeks juni 1943 had Meijer opdracht gekregen om R-Netz-agenten te werven: 'De Duitsers rekenden dus toen blijkbaar reeds met een invasie en met oprukken van de geallieerde legers.' We hebben gezien dat ze daar al in 1940 mee waren begonnen. Meijer vroeg de NSB'er Van den Broek in juni 1944 of hij voor de Wehrmacht wilde werken: 'Ik zou dan materiaal krijgen en toewijzingen voor nonferro metalen [die zeer moeilijk te vinden waren]. Tevens zou ik een ausweis krijgen voor vrijstelling van werk in Duitsland [hij was toen 37 jaar oud], terwijl mijn familieleden wanneer deze eventueel in moeilijkheden zouden komen, ook geholpen zouden worden. Aangezien ik geen materiaal had en mijn economische toestand toen slechts was (ik had o.a. f. 80,-- huurschuld en was door mijn huisbaas aangezegd dat het zoo niet langer kon blijven), ging ik op het voorstel van Meijer in.' Het was aanvankelijk de bedoeling dat Van den Broek een seinopleiding in Utrecht zou volgen. Zo'n vijf weken later introduceerde Meijer hem bij iemand die zich voorstelde als Kolmer, vrijwel zeker een verbastering van Kobergs alias Komer. Van den Broek kreeg toen te horen dat de opleiding wegens tijdgebrek niet doorging, maar of hij in plaats daarvan duiven wilde houden. Hij moest ongeveer een week later naar een villa buiten Hilversum komen waar hij van een Duitser het omgaan met en de verzorging van duiven leerde.¹⁸⁵ 'Voorts liet de militair mij kleine kokertjes zien en legde mij uit hoe die kokertjes aan de pooten der duiven moesten bevestigd worden. De kokertjes waren bestemd om briefjes in te doen.' Weer een week later bracht ene Brand – het alias van Helmuth Bauer van FAT 134 – vier duiven in twee ronde kartonnen dozen, volgens Brand een Engelse uitvinding. Van den Broek kreeg ook duivenvoer en vier houten kokertjes voor de berichten. De nog jonge duiven moesten worden ingevlogen; hij diende twee duiven over een week los te laten en acht dagen nadien het resterende koppel. In de kokertjes moest hij een papiertje stoppen met daarop het nummer van de duif en de vertrektijd, ondertekend met 'Kloet'; die vertrektijd moest tussen 10.00 en 16.00 uur liggen. Van den Broek volgde de instructies op, waarna Kolmer hem eind augustus 1944 vier nieuwe duiven met kokertjes bracht. Ongeveer veertien dagen voor de bevrijding van 's-Hertogenbosch bracht Brand hem zes duiven, 300 gulden, enkele kaas- en boterbonnen en een Ausweis; kokertjes kreeg hij niet, die moest hij zelf maar zien te maken. 'Als Den Bosch door de Geallieerden bezet was moest ik mij onder de Geallieerden begeven, trachten veldpostnummers te weten te komen, hoeveel generaals er waren, wat voor soort pantser- en infanteriewagens er waren, vooral letten op de teekens welke links achter op de wagens stonden, deze dan opschrijven en al deze gegevens per duif weg sturen. [...] Ik zat geweldig in angst en onder spanning en prakkezeerde steeds over die duiven.' Op de dag van de bevrijding van de stad, 27 oktober 1944, liet hij alle duiven zonder berichten los. Hij werd pas op 1 mei 1945 gearresteerd, maar dit was niet het gevolg van Meijers mededelingen aan de politie.

In tegenstelling tot andere rekruten van Meijer bleef Van den Broek relatief lang onopgemerkt en had daardoor – als hij dat had gewild – in principe zo'n half jaar effectief kunnen blijven doorwerken.¹⁸⁶ Meijer beweerde uiteraard Van den Broeks naam wèl te hebben vermeld, maar hij had alle redenen zichzelf zo onschuldig mogelijk voor te stellen. Wat bijvoorbeeld ook dubieus was, is zijn poging geweest bij de illegaliteit een vals persoonsbewijs te verkrijgen in ruil voor gegevens over postduivenagenten.¹⁸⁷ Dit mislukte, omdat hij gewantrouwd werd. Meijer werd uiteindelijk op 4 maart 1949 veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf; zijn rekrut Van den Broek had op 1 juli 1947 twee jaar gekregen.¹⁸⁸

In totaal waren door Gruppe I 108 posten van het R-Netz gepland.¹⁸⁹ Frankrijk telde er 70, België 17 en Nederland 21. In 1948 terugkijkend op de door hem opgeleide R-Netz-agenten merkte Cleff op: 'Werkelijke idealisten waren er maar zeer

¹⁸³ NA CABR, D. Kwakkel (15796). Uitspraak dd 6-12-1948.

¹⁸⁴ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. PV dd 10-10-1946, verhoor A.J. van den Broek; CABR, A.A. van den Broek. PV dd 21-4-1947, getuigenverhoor Meijer.

¹⁸⁵ Dit is mogelijk Obergefreiter W.R. Schubert geweest die in november 1943 naar de Brieffaubenzug Holland (onder leiding van Hauptmann Schulz) was overgeplaatst; hij deserteerde in september 1944. NA BNV, 3260. BNV-rapport inzake W.R. Schubert dd 21-10-1945.

¹⁸⁶ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoren L.A. Brouwers en T.A.C. Migo. Brouwers was, toen Meijer hem in september/oktober enkele namen van agenten doorgaf, waarnemend commissaris van politie te Breda. Brouwers gaf die namen door aan Migo, de chef van de recherchedienst in die stad; ook deze stelde Van den Broeks naam niet te hebben doorgegeven.

¹⁸⁷ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor A.F.L.H. Deierkauf.

¹⁸⁸ AMJ CABR, M.C.J. Meijer. PV dd 29-6-1948, verhoor Van den Broek.

¹⁸⁹ Archief Kluiters. Kopie schema 'R-Netz - Funkverbindungen', ongedateerd (met dank aan R.F. Staritz).

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

weinig, de meesten uit zucht tot avontuur of financiële overwegingen. Vaak waren het lui lakken die bang waren hun handen vuil te maken en die na hun opleiding eens of tweemaal per week hun proefuitzendingen deden en dan maandelijks hun beloning variërende van 200 tot 400 gulden per maand opstreken. Later toen de arbeidsinzet kwam, omstreeks 1943, was dit natuurlijk ook een redmiddel, want de agenten van de Dienststelle waren vrijgesteld van de Arbeidsinzet. Het was uiteraard niet het beste deel dat we op deze wijze kregen.¹⁹⁰

Onder *Strauchs agenten in het R-Netz* zal nog een aantal andere stay-behind agenten worden behandeld.

Linecrossers: Van Drunen en Roelofs

Ongeveer halverwege 1942 kwam decoratieschilder J.J. van Drunen (alias Hoogberg) in dienst bij Sonderführer R.F.H.H.P. Crone (alias Cramer) van III C van Ast Niederlande.¹⁹¹ Eind april 1944 stemde hij toe om R-Netz-agent te worden in 's-Gravenhage. Omdat Doktor Schneider hierbij betrokken was, kunnen we aannemen dat het FAT 134 van Rittmeister Köhler betrof of anders de verderop te behandelen Meldekopf van Salscher.

In een villa, gelegen op de hoek Beethovenlaan/Mozartlaan te Hilversum, kreeg Van Drunen les in de behandeling van duiven. Tot een daadwerkelijke inzet als R-Netz-agent is het niet gekomen, omdat hij door Niemeier van FAT 134 in oktober als linecrosser werd gebruikt.¹⁹² Bij Oorschot werd hij over het Wilhelminakanaal gezet om de weg Eindhoven-'s-Hertogenbosch te verkennen, maar hij werd gearresteerd. Op 26 mei 1901 (sic) werd hij veroordeeld tot negen jaar gevangenisstraf, waarbij rekening was gehouden met een verminderde toerekeningsvatbaarheid en met het feit dat hij ernstig ziek was (longtuberculose en suikerziekte).¹⁹³

In het bovenstaande zagen we dat Van Drunen door Niemeier werd uitgezonden. In het geval van Wilfried Roelofs is het waarschijnlijk Koberg geweest die een linecrosser gebruikte: een vermenging dus van taken van de twee FAT 134-onderdelen. Datzelfde geschiedde bij de dadelijk te behandelen linecrosser Haffert. Roelofs was in 1935 lid van de NSB geworden en werd eind 1939 journalist bij het *Arnheemsche Dagblad*.¹⁹⁴ In juli 1940 vertrok hij voor een opleiding bij de Waffen-SS in München. Nadat hij hersteld was van een aan het Oostfront opgelopen verwonding, werd hij in april 1944 journalist bij *Het Nationale Dagblad*. De juiste toedracht bij zijn rekrutering via Crone als linecrosser is onduidelijk gebleven, maar na twee dagen les van Schreiber, een ondergeschikte van Koberg, in het herkennen van geallieerde legeronderdelen enzovoorts, werd hij in de vroege morgen van 20 december 1944 de Maas overgerooid.¹⁹⁵ Hij had opdracht gedurende drie à vier dagen de geallieerden in de driehoek Geertruidenberg - 's-Hertogenbosch - Eindhoven te observeren. Om zich daar vrij te kunnen bewegen had hij een vals persoonsbewijs op naam van Wilfried Meulemans gekregen; een alias van hem was Van Zwellem. Het baatte hem niet: hij werd enkele uren later ten noorden van Waalwijk met 500 gulden op zak door Canadese soldaten aangehouden.

Op 10 oktober 1944 werd Roelofs veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf; bij Koninklijk besluit van 26 augustus 1948 kreeg hij een jaar strafvermindering en bij Koninklijk besluit van 5 mei 1950, nummer 47, kreeg hij weer vermindering, ditmaal twee jaar.

De Later en Van Aalst

De gepensioneerde militair Izaäk de Later werd eind 1939 op eigen verzoek onder de wapenen geroepen en als sergeant-majoor instructeur geplaatst bij de infanterie in Breda.¹⁹⁶ Na de capitulatie raakte hij gedesillusioneerd en nadat hij in aanraking met een propagandist van de NSB was gekomen, liet hij zich in oktober overhalen lid van die organisatie te worden. Dankzij dit lidmaatschap kreeg hij in augustus 1941 werk als controleur op vliegveld Gilze-Rijen. Hij bleef tot 23

¹⁹⁰ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁹¹ AMJ CABR, M. Veenstra. CSIC-ondervragingsrapport no 48/2 inzake Crone dd 28-9-1945; CABR, J.J. van Drunen. PV dd 24-11-1945, verhoor Van Drunen.

¹⁹² AMJ CABR, J.J. van Drunen. PV dd 10-4-1947, verhoor Van Drunen.

¹⁹³ AMJ CABR, J.J. van Drunen. Sententie dd 26-5-1901 (sic); verklaring dd 27-4-1949 van zenuwarts H.A. Gerritsen.

¹⁹⁴ AMJ CABR, W. Roelofs. BNV-rapport dd 14-12-1945 inzake verhoor Roelofs; Camp 030-ondervragingsrapport no 0434/1 inzake verhoor Roelofs dd 5-1-1945.

¹⁹⁵ AMJ CABR, W. Roelofs. BNV-rapport inzake verhoor Roelofs dd 18-3-1946.

¹⁹⁶ AMJ CABR, I. de Later. PV dd 18-2-1946, verhoor De Later.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

mei 1944 lid en werd daarna Wachmann bij de Wach en Schutzdienst van de Wehrmacht, waar hij op 1 februari 1945 werd bevorderd tot Oberwachmann.¹⁹⁷ Diezelfde maand meldde hij zich bij Hauptmann Burchartz alias Bartsch, commandant van FAK 160.¹⁹⁸ Dit Kommando met de deknaam Kommando Bruckner, tot maart 1945 gevestigd te Ede boven Zutphen, werkte samen met FAT 134 bij het rekruteren van agenten. Burchartz vertelde dat De Later de rang van Feldweibel zou krijgen en na training als agent de linies moest oversteken om daar geallieerd materieel te observeren.¹⁹⁹ Na een week lang uniformen en uitrusting te hebben bestudeerd werd hij meegestuurd met Koberg en Feldweibel H.B. Stiegemann naar Waardenburg, waar een woning werd gevorderd.²⁰⁰

Dit Gelderse plaatsje ligt aan de noordoever van de Waal. Aan de andere kant van het water ligt Zaltbommel en ten oosten daarvan ligt Rossum, daar waar de Maas nabij de Waal stroomt. In dit laatste plaatsje nam Koberg zijn intrek in villa Olpoda van de familie Brands. Hiervandaan wilde hij linecrossers naar de geallieerden sturen die hun berichten dan draadloos konden verzenden. In Rossum zat Stiegemann met zijn zendontvanger klaar om ze te registreren en om de berichten vervolgens naar Bussum te brengen. Koberg gebruikte hier het alias Karl-Heinz Kruppa en hij gaf De Later het alias Joseph Laurens. Hij heeft De Later niet als linecrosser gebruikt; naar eigen zeggen had De Later dit, ondanks Kobergs bedreigingen aan het adres van zijn familie in Ginneken, geweigerd. Dit laatste is onwaarschijnlijk, aangezien Breda al op 29 oktober 1944 was bevrijd, dus al vóór zijn kennismaking met Koberg.

Er is een operatie van Koberg geweest om ene Van Aalst op 1 april 1945 vanuit Bussum als linecrosser in te zetten. Dit was W.L. van Aalst die in juni 1941 lid van de NSB was geworden.²⁰¹ Begin maart 1945 was deze Hagenaar via Bothof en Sonderführer Klein samen met Chiel Blom in dienst gekomen van FAT 134, waar hij met het alias Van Lennep door Unteroffizier Bauer werd opgeleid als linecrosser.²⁰² Naar eigen zeggen kreeg Van Aalst een salaris van 500 gulden per maand, maar had daar geen werk voor verricht. Op 7 april vertrokken Koberg en Stiegemann weer, terug naar Bussum en De Later kwam een dag later achter ze aan. Van Aalst is ook nog op de naar Katwijk aan Zee verplaatste Dienststeltte geweest, waar hij Niemeier, Stiegemann en Klein ontmoette.²⁰³ Van Aalst werd op 19 of 20 april naar huis gestuurd met de voorwaarde zich beschikbaar voor eventuele opdrachten te houden. Op 23 mei 1947 werd Van Aalst onder andere wegen zijn activiteiten bij FAT 134 veroordeeld tot een internering die zou eindigen op 15 augustus 1947.

De Later dook later onder in 's-Gravenhage, waar hij op 15 juni 1945 werd gearresteerd. Op 4 april 1946 werd hij vrijgelaten en op 17 december van dat jaar voorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Blom had omstreeks 28 februari door tussenkomst van Haffert en Bothof een ontmoeting met Klein in restaurant 't Goude Hooft te 's-Gravenhage gehad, waarna hij was opgeleid.²⁰⁴

Baas

N.H. Baas, winkelbediende van beroep, ging al in november 1940 in het verzet, eerst bij het Legioen van Oud-Frontstrijders en later bij de groep-British Intelligence Service.²⁰⁵ Hij werd daar in september 1942 voor gearresteerd en overgehaald voor de Sicherheitsdienst te gaan werken. De illegaliteit pleegde in september en oktober 1944 aanslagen op hem. Bij de laatste daarvan raakte hij gewond en moest hij worden verpleegd in het Luftwaffe Lazarett in Amsterdam. In januari 1945 werd hij als agent overgeheveld naar Niemeier van FAT 134 in Bussum, waar hij werd opgeleid als linecrosser. Hij woonde er in het zogenoemde V-mannenhuus op de Heuvellaan; zijn vrouw kwam er in februari ook

¹⁹⁷ AMJ CABR, I. de Later. PV van inbewaringstelling dd 18-2-1946; Personalkarte.

¹⁹⁸ AMJ CABR, A.J. Brands. PV dd 2-4-1947, verhoor De Later. \ NA BNV, 3054. BNV-PV inzake verhoor Niemeier dd 22-5-1946 met bijlage. \ Farago vermeldt (in *The game of the foxes*, p. 40, 135) een Captain Joachim Burghardt, Leiter van Ast Hamburg. De rang van deze marine-officier zou in vertaling Hauptmann zijn, maar het is onwaarschijnlijk dat hij in 1945 inmiddels niet bevorderd zou zijn.

¹⁹⁹ AMJ CABR, I. de Later. 9 FS Reserve Detachment-ondervragingsrapport inzake De Later dd 19-6-1945.

²⁰⁰ AMJ CABR, A.J. Brands. PV dd 2-4-1947, verhoor H. van der Wal. \ Het is goed mogelijk dat de naam Stichermann een verbastering is van Feldweibel Hans Stiegemann. Archief Kluiters, Collectie Sanders. Lijst Leitstelle I West.

²⁰¹ AMJ CABR, W.L. van Aalst. PV dd 21-3-1946, verhoor Van Aalst.

²⁰² AMJ CABR, W.L. van Aalst. BNV-PV inzake Van Aalst dd 24-6-1946 (verklaring Niemeier). \ B.J.F. Karreman plaatste de ontmoeting tussen Van Aalst en Klein in restaurant 't Goude Hooft al eind 1944. NA CABR, 70321. PV dd 3-5-1948, verhoor Karreman.

²⁰³ Niemeier stelde dat zijn FAT zich op 17-4-1945 naar Katwijk terugtrok binnen de Festung Holland. AMJ CABR, C.J. Tonneman. PV dd 14-9-1945, verklaring Niemeier.

²⁰⁴ NA CABR, 76341. PV dd 22-12-1945, verhoor M.W. Blom.

²⁰⁵ AMJ CABR, N.H. Baas. Staat van inlichtingen dd 15-7-1948.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

wonen en ging daar huishoudelijk werk doen. Hij verhuisde met de FAT op 10 april 1945 mee naar Katwijk-Binnen. Op 1 mei stak hij vergezeld van Leutnant Werner Schumann alias Römer bij Huizen over met het doel de omgeving van Harderwijk te bereiken, maar moest terugkeren, omdat de boot was lekgeslagen.²⁰⁶ Op de dag van de Duitse capitulatie vertrok hij naar Amsterdam, waar hij zich aansloot bij de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij werd op 12 mei 1945 gearresteerd; op 19 november 1948 werd hij veroordeeld tot een gevangenisstraf van vier jaar.

Tonneman, Fruin en Van Hoof

C.J. Tonneman was tijdens de oorlog als omroeper werkzaam bij meerdere stations, waaronder Radio Bremen.²⁰⁷ In 1944 was hij leider van de zender 'Het vrije zuiden' in Hilversum, een zwarte propagandazender die zich richtte op Noord-Brabant en afbreuk probeerde te doen aan het moreel van de bevolking daar. De zender (Kriegssender K2) ressorteerde onder Skorpion West.²⁰⁸

Mathilde Fruin hield zich tot eind 1940, begin 1941 bezig met declameren en zingen.²⁰⁹ Begin 1942 vertrok ze vrijwillig voor werk in Duitsland. Terug in Amsterdam kwam ze in 1944 in aanraking met dr A.F. Grote, een enigmatische man met veel relaties. Hij was in september 1940 lid van de NSB geworden. Op 1 januari 1941 richtte hij met Otto Zax en J.R. Carp de Dietsche Handelmaatschappij op.²¹⁰ Volgens Carp was hij het geweest die in 1938 de onder *De Schut-groep* 'Straater en Strauch' vermelde levering van Koolhovens jachtvliegtuigen aan Frankrijk had bewerkstelligd.²¹¹ Onder *Inleiding* 'De Kriegsorganisation in Nederland' *Flesche* werd verhaald van de spionage van Alfred Flesche. Hij vertelde na de oorlog het volgende over de totstandkoming van de Dietsche Handelsmij: 'In mijn kwaliteit van directeur van Rhodius-Könings leerde ik kennen Mr. J.R. Carp. Laatstgenoemde had, naar ik meen in het jaar 1937, voor zijn Carp & Co's Handelmaatschappij, buiten mij om een crediet verkregen van den N.V. Rhodius-Könings Handelmaatschappij. Na het verleenen van dit crediet bleek, dat dit lichtvaardig was geweest en dat dit een groot verlies opleverde voor de N.V. Rhodius-Könings, reden waarom mij door Rhodius verzocht werd als commissaris zitting te nemen in Carp & Co's Handelmaatschappij.'²¹² Deze firma werd in januari 1940 failliet verklaard met een schuld van meer dan een half miljoen gulden.²¹³ Flesche vertelde verder: 'In het eind van het jaar 1940 kwam Mr. J.R. Carp bij mij met de vraag of de Bank voor de Westeuropesche Handel genegen zou zijn hem een crediet te verstrekken voor de financiering van Duitse Weermachtsleveranties of leveranties aan Duitse Ambtelijke Instanties. Carp had namelijk een broer [Bernard Carp], die directeur was van de bekende N.V. Erven Lucas Bols te Amsterdam, waardoor het dus mogelijk was de "Bols" producten te verkrijgen. Volgens J.R. Carp zou hij dan in staat zijn tegenover het concern Rhodius-Könings, waartoe de Bank voor de Westeuropesche Handel behoorde, de bestaande schuld goed te maken.' Flesche ging akkoord en de nieuwe firma ging meer dan een miljoen gulden pure winst maken. De winstsplitsing zorgde uiteraard voor de nodige verdeeldheid, maar het voert te ver daar nader op in te gaan. Volgens historicus Meihuizen was Carp, met Flesche en Alois Miedl, betrokken bij spionage.²¹⁴ Eind september 1939 moest MI5 adviseren over een visumaanvraag van Carp en ene De Voogt; zij zouden uitvinders zijn.²¹⁵ De dienst kende Carp van 'some very unsavoury gun-running activities over a period of years.' en adviseerde negatief. Ervaring had geleerd dat zogenaamde uitvinders in werkelijkheid de laatste stand der techniek op een bepaald gebied trachtten te achterhalen, 'and that these people might well be acting in German interests, particularly as Carp seemed to be the kind of person who would do anything for money.'

Niemeier van FAT 134 omschreef Grote alias Gluck als een rekruteur voor FAK 160.²¹⁶ Cors Tonneman nam Mathilde

²⁰⁶ AMJ CABR, N.H. Baas. BNV-ondervragingsrapport inzake Baas dd 11-5-1946.

²⁰⁷ AMJ CABR, M. Fruin. Afschrift BNV-PV dd 14-9-1945, verhoor C.J. Tonneman.

²⁰⁸ AMJ CABR, M. Fruin. PV dd 5-1-1948, verhoor Tonneman.

²⁰⁹ AMJ CABR, M. Fruin. BNV-rapport dd 2-4-1946 inzake Fruin.

²¹⁰ Zie voor de Dietsche Handelsmij: NA CABR, 86720 I, II en III.

²¹¹ NA CABR, 86720 I. Afschrift PV, ongedateerd [13-11-1945], verklaring J.R. Carp.

²¹² NA CABR, 86720 II. PV dd 7-4-1947, verhoor A. Flesche.

²¹³ NA CABR, 86720 I. Afschrift PV, ongedateerd [13-11-1945], verklaring J.R. Carp.

²¹⁴ Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad*, p. 488-489.

²¹⁵ West, *Liddell diaries* I, p. 28.

²¹⁶ AMJ CABR, M. Fruin. Afschrift BNV-PV dd 14-9-1945, verhoor Niemeier. Grote werd op 10-2-1949 tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld onder andere wegens economische collaboratie.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Fruin eind november 1944 in dienst als secretaresse en in januari 1945 verzorgde ze een uitgezonden kroniek ‘De taak van de vrouw in deze wereld’.²¹⁷ Via Fruin kwam Tonneman in contact met Grote die ze in januari kennis liet maken met Niemeier, omdat Tonneman naar Brabant wilde om daar het effect van zijn uitzendingen te toetsen. Hij kreeg daarom samen met Fruin een opleiding als linecrosser. Daar was nog een andere medewerker van ‘Het vrije zuiden’ bij: H.R.M. van Hoof. Hij was als NSB’er bij de Nederlandsche Omroep gaan werken en werd later als SS-Unterscharführer Kriegsberichtter bij de SS-Standarte Kurt Eggers.²¹⁸ Als schrijver gebruikte Harry de naam Reinier van Weert; bij de FAT had hij het alias Horn. Fruin alias Marie en Mady kreeg bovendien nog les in seinen.²¹⁹

Van Hoof werd in maart voor straf overgeplaatst en zijn plaats werd ingenomen door de Rijksduitser Feldwebel Bernard Best alias Benno, evenals de anderen werkzaam bij ‘Het vrije zuiden’. Tot een inzet van dit drietal is het niet meer gekomen. Tonneman werd op 7 mei 1945 gearresteerd; hij had toen een persoonsbewijs op naam van Dick Cors de Vries.²²⁰ Hij werd op 3 september 1948 wegens hulpverlening aan de vijand veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf.²²¹

Mathilde Fruin was het liefje geworden van Niemeier en medio april verhuisde ze met hem mee naar Katwijk.²²² Rapporteurs van het Bureau Nationale Veiligheid schreven: ‘Na haar eerste misstap is Mathilde Fruin, ondanks dat zij van goeden huize was en een behoorlijke opleiding had gehad, vervallen tot het leven van een publieke vrouw. Zij beschouwt het als vanzelfsprekend, dat zij niet meer in het normale dagelijksche leven kan worden opgenomen. Uit dien hoofde is het dan ook heel goed mogelijk, dat zij veel personen kent en vooral de kroegen, die zij noemt, zijn broeinesten van avonturiers. [...] Wij willen verdachte echter niet geheel en al als een avonturierster beschouwen, daar haar tweede moeder Duitse was [H.J. Fruins tweede vrouw] en haar een opvoeding gaf, die meer Duitsch dan Nederlandsch was.’²²³ Op 27 januari 1948 werd besloten tot haar voorwaardelijke buitenvervolginstelling; vier dagen later was ze vrij.

Van Kooijk en De Vos

De naam van Sonderführer Erwin Klein (alias Van Rijn) is al diverse malen gevallen. Dankzij linecrosser M. van Kooijk weten we een fractie meer over hem. Rinus van Kooijk dreef sinds de jaren dertig een pension aan de Leidschekade in Amsterdam.²²⁴ In augustus 1939 werd hij lid van de NSB; tijdens de bezetting werd zijn pension gerequireerd door de Wehrmacht.²²⁵ In de zomer van 1936 logeerde daar voor het eerst ene Klein die voor zaken in de lederwarenbranche in Amsterdam moest zijn en hij herhaalde zijn bezoek in latere jaren. In november 1944 werd Klein vanuit Brussel – waar hij als vertaler bij de Verwaltungschef werkzaam was geweest – naar FAT 134 overgeplaatst.²²⁶ Omstreeks die tijd bezocht hij Van Kooijk weer en het resultaat was dat Van Kooijk met het alias De Bruin tot de agenten van FAT 134 ging behoren en bestemd werd voor het R-Netz.²²⁷ In de maanden december-maart ontving Rinus daar een vergoeding voor van 400 gulden en voorschotten van 2.000 of meer. Ongeveer in maart, april 1945 kreeg hij opdracht met Alex de Vos alias De Koen²²⁸ vanuit Dordrecht via de Biesbosch door de linies te trekken om daar gegevens over de geallieerden te verzamelen.²²⁹ Beiden hebben na de oorlog verklaard dit te hebben nagelaten en bij de FAT een niet op feiten berustend rapport te

²¹⁷ AMJ CABR, M. Fruin. PV dd 5-1-1948, verhoor Fruin.

²¹⁸ AMJ CABR, H.R.M. van Hoof. \ Zie voor zijn persoon ook: Verkijk, *Radio Hilversum 1940-1945: de omroep in de oorlog* (Amsterdam, Arbeiderspers, 1974).

²¹⁹ AMJ CABR, M. Fruin. Afschrift BNV-PV dd 14-9-1945, verhoor Zebralla; afschrift van stuk 34 dossier FAT 134 Alg. (11), anoniem [Niemeier].

²²⁰ Dit persoonsbewijs had Tonneman zelf ingevuld en verwerkt met hulp van Niemeier. AMJ CABR, C.J. Tonneman. PV dd 14-9-1945, verklaring Niemeier.

²²¹ AMJ CABR, C.J. Tonneman.

²²² AMJ CABR, M. Fruin. PV dd 20-6-1945 van Recherche Afdeling toegevoegd aan Field Security Officer, Sectie B (Apollolaan 178, Amsterdam), verhoor Fruin.

²²³ AMJ CABR, M. Fruin. BNV-rapport inzake Fruin dd 2-4-1946.

²²⁴ AMJ CABR, M. van Kooijk. BNV-PV inzake Van Kooijk dd 23-5-1945.

²²⁵ AMJ CABR, M. van Kooijk. PV dd 4-6-1948, verhoor Van Kooijk; PV dd 18-10-1945, mededeling verbalisanten; Districts-Ledenregistratie (stamboekno 91828).

²²⁶ NARA RG226 E119A B27 F667. Report on interrogation of J.E. Klein dd 23-6-1945.

²²⁷ AMJ CABR, M. van Kooijk. BNV-PV dd 23-5-1945 inzake Van Kooijk, mededeling verbalisant.

²²⁸ De Vos’ alias De Koen werd mogelijk verbasterd tot Kunz of Koens.

²²⁹ AMJ CABR, A.C.J. de Vos. PV dd 7-8-1948, verhoor De Vos.

hebben ingediend. Van Kooijk werd op 23 augustus 1946 voorwaardelijk buiten vervolging gesteld. De zaak tegen De Vos werd geseponeerd.

Ten Hoonte en Haffert

J.F. Heinemeyer was voor de oorlog als zwakstroommonteur in 's-Gravenhage werkzaam.²³⁰ Wegens zijn Duitse nationaliteit moest hij in augustus 1941 in militaire dienst. In oktober 1944 werd hij vanuit Berlijn naar FAT 134 overgeplaatst, volgens hem onder leiding van Hauptmann Burckhardt. Het is onbekend of Heinemeyer bewust loog of dat de verbalisant onjuiste conclusies trok, maar in werkelijkheid commandeerde Burckhardt of Burchartz, eerder vermeld onder 'De Later en Van Aalst', FAK 160; dit Kommando werkte samen met FAT 134. Burckhardt gaf Heinemeyer opdracht om linecrossers te gaan rekruteren. Die nam toen contact op met een buurman van hem, iemand die hij niet persoonlijk kende, maar waarvan hij wist dat het een NSB'er was: de kantoorbediende P.H.L. Bothof. In november bracht hij Bothof in contact met Burckhardt die hem tegen een salaris van 500 gulden per maand met levensmiddelen toewijzing aannam om aspirant-agenten te zoeken.²³¹ Bothof dateert Heinemeyers bezoek op 25 november, maar slaat vervolgens een stapje over door dit te laten volgen door de kennismaking met Klein die hij medio januari liet plaatsvinden.²³² Kort na de samenkomst van Burckhardt met Bothof in november werd Heinemeyer naar Amsterdam overgeplaatst en zijn taak werd toen door Klein overgenomen. Heinemeyers overplaatsing naar Amsterdam kan worden verbonden aan het adres Vijzelstraat 60^{III}, waar het werfkantoor, een 'Werbestelle' van FAK 160 was gevestigd. Niemeier meldde dat daar twee Gefreitern als rekruteur werkzaam waren, de Rijksduitsers Von Seeler en Heinemeyer.²³³ In het CABR-dossier van de eerdervermelde agent Van Hoof zitten twee valse identiteitsbewijzen die mogelijk voor naoorlogs gebruik waren bestemd. Een ervan was op naam gesteld van Willem van Seeler die op 20 april 1909 was geboren; het tweede stond op naam van Johan Herwijer met een geboortedatum die overeenkwam met die van Heinemeyer.

Na diens vervanging door Klein ging Bothof werven onder mede-NSB'ers. In totaal stelde hij tien aspirant-agenten voor, waarvan er drie afzagen van deelname. Naast eerdergenoemde Van Aalst werd ook W.H.C. ten Hoonte via Bothof gerekruteerd.²³⁴ Ten Hoonte was in 1920 uit militaire dienst gedeserteerd en wegens diefstal gearresteerd.²³⁵ Hij werd tot anderhalf jaar gevangenisstraf veroordeeld. In de Scheveningse strafgevangenis leerde hij het drukkersvak en toen hij in 1923 werd vrijgelaten kon hij als drukker aan de slag. Na diverse andere baantjes was hij in 1939 werkloos. In 1941 ging hij vrijwillig in Duitsland werken.²³⁶ In de periode juli 1941 tot eind september 1943 was hij lid van de NSB.²³⁷ Door omstandigheden kwam hij terug naar Nederland. Hij leerde Bothof toevallig kennen tijdens oud-en-nieuw 1944-1945 en Bothof stelde hem een goed betaalde baan in het vooruitzicht. Drie weken later accepteerde Ten Hoonte Kleins voorstel linecrosser te worden tijdens een bijeenkomst in het Haagse Hotel des Indes: 'Door de honger heb ik dit aanbod aanvaard.'

Ook aanwezig waren de aspirant-agenten De Bus en Haffert. Herman Haffert was een kapper met een eigen zaak in 's-Gravenhage die medio 1935 lid van de NSB was geworden.²³⁸ Op 1 april 1941 werd hij tevens lid van het NSKK en werd hij als chauffeur naar het Oostfront gestuurd.²³⁹ Eind maart 1944 kwam hij in dienst bij de Feldgendarmarie in de Wetstraat 6 te Brussel, de straat waar ook de Abwehr was gevestigd. Na D-Day bevond hij zich weer in 's-Gravenhage, waar hij met onder andere zijn maat Johnny van Drunick een inval pleegde en onrechtmatig sigaretten en geld in beslag nam. Door Piet de Graaf, een alias van Bothof, werd hij samen met Johnny in contact gebracht met Klein die vertelde linecrossers te zoeken. Kapper J.B. de Bus had Bothof als klant en als mede-NSB'er leren kennen. Na september liep de

²³⁰ NA CABR, 70321. PV dd 3-5-1948, verhoor Heinemeyer.

²³¹ In totaal ontving Bothof naar eigen zeggen circa 2.000 gulden.

²³² NA CABR, 76341. PV dd 22-12-1945, verhoor Bothof.

²³³ AMJ CABR, M. Fruin. Afschrift BNV-PV dd 14-9-1945, verhoor Niemeier.

²³⁴ NA CABR, 110685-4938. PV dd 2-8-1945, verhoor W.H.C. ten Hoonte.

²³⁵ NA CABR, 110685-4938. BNV-verhoorrapport inzake W.H.C. ten Hoonte dd 28-3-1946.

²³⁶ Het is wel heel toevallig dat Ten Hoonte zich op 31-7-1940 had laten inschrijven op het adres Vondelstraat 13: pal naast het kantoor van Köhler van I H Ast Niederlande. Persoonskaart CBG.

²³⁷ NA CABR, 110685-4938. PV dd 2-8-1945, verhoor W.H.C. ten Hoonte.

²³⁸ NA CABR, 70182. Staat van inlichtingen dd 3-3-1947.

²³⁹ NA CABR, 70182. BNV-PV dd 18-6-1946, verhoor H. Haffert.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

klandizie sterk terug en hij zocht naar aanvullende middelen van bestaan.²⁴⁰ Na een vraag of Bothof werk voor hem wist werd hij in contact gebracht met Klein die begin februari in café Dijjers een ontmoeting met Niemeier regelde. Dat De Bus hardhorend was en een klompvoet had, was volgens Niemeier geen probleem en De Bus werd met het alias Colijn gerekruteerd.²⁴¹ Daarna nam Klein De Bus mee naar Bussum. Hij werd daar onder andere onderwezen door Bauer, maar die merkte later op: 'Weder körperlich noch geistig war dieser hierzu in der Lage.'²⁴² Op 6 april werd De Bus ontslagen en hij keerde naar 's-Gravenhage terug. Op 26 september 1946 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.²⁴³

Medio maart werden Ten Hoonte en Haffert naar Bussum gebracht, waar ze werden ondergebracht in een villa aan de J.C. Evertslaan. Volgens Haffert gebeurde dat echter al op 1 maart en werd hij de dag erop voorgesteld aan Niemeier.²⁴⁴ Deze verklaarde na de oorlog: 'Ich habe Bols [het alias van Haffert] stets als im Deutschen Sinne zuverlässig beurteilt.'²⁴⁵ Nog steeds volgens Haffert volgden ze in de periode van 8 tot 21 maart een door Bauer gegeven opleiding. Volgens Ten Hoonte, die het alias Jansen had gekregen, was Bauer drie of vier maal bij ze langs geweest voor het geven van lessen in het herkennen van geallieerde legeronderdelen: mogelijk probeerde hij zijn zaak minder ernstig te doen voorkomen. Bauer vroeg op 22 maart naar een vrijwilliger en Haffert volonteerde. De dag erop werd hij geïnstrueerd door Koberg in Waardenburg (eerdervermeld onder 'De Later en Van Aalst'); hij moest registreren welke geallieerde troepen zich op de weg 's-Hertogenbosch-Nijmegen bevonden en wat er werd vervoerd via de spoorlijn tussen deze steden. In de nacht van 23 op 24 maart werd hij door Koberg zelf de Maas overgevoerd. Haffert meldde zich daarna in Maren bij daar gelegerde Poolse troepen. In Oss vertelde hij een Nederlandse ondervrager Christiaan Johan Verbeek te heten die in 's-Gravenhage woonde en bij een vriend in Brussel het einde van de oorlog wilde afwachten. Hij werd echter niet geloofd en overgebracht naar de Willem III-kazerne in Tilburg oftewel Camp 030.²⁴⁶

Andere cursisten waren Chiel Blom, ene J. Verhaar en Van Aalst. Kantoorbediende en NSB-lid M.W. Blom was met Van Aalst omstreeks 8 maart naar Bussum gebracht.²⁴⁷ Blom alias Van Houten kreeg een linecross-opleiding; in totaal ontving hij 1.100 gulden, kost en inwoning, terwijl zijn moeder levensmiddelen kreeg. Op 23 april verhuisde FAT 134 naar Rijnsburg en de dag erop naar Katwijk aan Zee.²⁴⁸ De agenten mochten naar huis gaan in afwachting van een oproep; een oproep die Ten Hoonte nooit meer kreeg. Hij had 500 gulden per maand ontvangen, 1.500 gulden in totaal. Op 23 mei 1945 werd hij aangehouden. Op 29 mei 1947 werd hij voorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Blom werd veroordeeld tot een internering gelijk aan de tijd in verzekerde bewaring doorgebracht; de minister van Justitie besloot hem in september 1948 vrij te laten.²⁴⁹

14 februari 1945: Rieger en Van Steenis

M.M. Rieger, een Duitse die door haar huwelijk Nederlandse was geworden, huwde tijdens de oorlog J.C. Mioulet, lid van de NSNAP.²⁵⁰ Zelf werd ze in 1942 lid van de NSB.²⁵¹ Nadat haar man door de arbeidsinzet in Duitsland terecht was gekomen, overleed hij op 9 april 1944 in Buchenwald. Rieger raakte het spoor verder bijster en kwam in dienst bij de Sicherheitsdienst in Nijmegen. Via Feldwebel Middendorf, werkzaam voor het werkkantoor van FAK 160 in de Vijzel-

²⁴⁰ In dienst van de FAT verdiende De Bus in totaal 800 gulden. NA CABR, 89814-12981. BNV-PV dd 22-12-1945, verhoor De Bus.

²⁴¹ NA CABR, 89814-12981. BNV-PV dd 22-12-1945, verhoren Bothof en Blom.

²⁴² NA CABR, 89814-12981. BNV-PV dd 22-12-1945, verhoor Bauer.

²⁴³ NA CABR, 109280-2226.

²⁴⁴ Van Drunick zou oorspronkelijk meegaan, maar omdat zijn vrouw ziek werd en overleed, bleef hij achter. Later werd hij voor de inval gearresteerd. NA CABR, 70182. BNV-PV dd 18-6-1946, verhoor H. Haffert. In Van Drunicks CABR-dossier is niets terug te vinden over zijn rekrutering en over zijn eventuele veroordeling. NA CABR, 74199.

²⁴⁵ NA CABR, 70182. BNV-PV dd 18-6-1946, verklaring Niemeier.

²⁴⁶ Haffert had in de periode januari-april 450 of 500 gulden per maand ontvangen en daarnaast ook sigaretten en levensmiddelen; voor zijn inzet als linecrosser kreeg hij 300 gulden. Hij kreeg vijf jaar gevangenisstraf voor zijn lidmaatschap van de NSKK en de overval. NA CABR, 70182. Beschikking dd 9-4-1948; BNV-PV dd 18-6-1946, verhoor Niemeier.

²⁴⁷ NA CABR, 37367. PV dd 22-12-1945, verhoor M.W. Blom; uitspraak dd 27-1-1948.

²⁴⁸ Deze data wijken af van hetgeen onder 'Baas' werd vermeld.

²⁴⁹ NA CABR, 37367. Besluit dd 14-9-1948.

²⁵⁰ AMJ CABR, M.M. Rieger. PV dd 26-7-1947, verhoor Rieger.

²⁵¹ AMJ CABR, M.M. Rieger. PV dd 22-5-1947, mededeling verbalisant.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

straat te Amsterdam, kwam ze in januari 1945 in contact met Niemeier.²⁵² In Bussum kreeg ze onder de naam Mitraillette een linecross-opleiding en verdiende ze 500 gulden per maand. Op 12 februari ging ze met een andere linecrosser, de NSB'er²⁵³ H.J. van Steenis alias Piet Hein, en met Leutnant Schumann op weg via Zutphen en Duitsland naar Schandelo boven Venlo aan de rechteroever van de Maas in Limburg. Het was de bedoeling dat Rieger naar Venray en Helmond zou reizen om er gegevens te verzamelen over aldaar bivakkerende geallieerde legeronderdelen; voor haar onkosten had ze 700 gulden meegekregen. Van Steenis zou haar tot de spoorlijn bij Grubbenvorst vergezellen en dan zijn eigen weg gaan; ze was niet op de hoogte van zijn opdracht. Ze staken midden in de nacht van 13 op 14 februari samen met Schumann de Maas over richting Grubbenvorst; Schumann nam daar afscheid. Het was de bedoeling dat Rieger na drie, vier dagen op dezelfde plek met een zaklantaarn driemaal een teken zou geven; dan zou ze worden opgehaald. Als beloning was haar een bontmantel in het vooruitzicht gesteld. Nog geen drie uur na aankomst op de linkeroever werden ze door 317 Field Security Section gearresteerd; ze vertelden er slechts hun dekverhaal. Wegens haar linecross-activiteit werd ze op 12 november 1948 tot vier en een half jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Van Steenis, van beroep tuinman, werd op 16 februari 1945 vrijgelaten om naar een ziekenhuis in Breda te kunnen gaan: hij zou tuberculose hebben. Sindsdien is hij spoorloos verdwenen; zijn dossier werd in december 1951 naar het ministerie van Justitie gestuurd tot het doen van aangifte van overlijden.²⁵⁴

De onder de Trupps ressorterende R-Netz-agenten onderhielden contact met de Funkleitstelle van Nest Keulen (codenaam Konrad), Ast Stuttgart (Sonja) of Wiesbaden (Wilja).²⁵⁵ Konrad werd bediend door Meldestaffel VI, een onderdeel van Nachrichtenregiment 504.²⁵⁶ Dit zendstation bevond zich te Meisheide nabij Bensberg in een bos ten oosten van Keulen, en ressorteerde oorspronkelijk onder Hauptmann Schwaiger, de Leiter van Ii Nest Keulen.²⁵⁷ Er werden ook telegrafisten opgeleid.²⁵⁸ In 1944 verhuisde de Nebenstelle in verband met het oprukken van de geallieerden naar deze Funkstelle. Het station zelf, onder leiding van Hauptmann J. Schwarzenberg, werd verplaatst naar Bad-Wildungen.²⁵⁹ Zich in Nederland bevindende radio-agenten konden daardoor niet langer verbinding met Konrad krijgen en daarom richtte Nest Keulen in Amsterdam een eigen R-Netz-post op voor relayering van hun berichten naar Duitsland. Dat was in augustus 1944.

Scharrer van I Wi Ast Niederlande vertelde: 'Op zekeren dag stelde Salcher mij voor te Amsterdam een soort Meldekopf op te richten, hetwelk ten doel zou hebben, berichten door te geven, wanneer de geallieerden Amsterdam zouden hebben bezet. Ik kon hierover niet zelf beslissen en stelde mij in verbinding met Oberstleutnant Focke, die mij opdracht gaf met Salcher naar Duitsland te komen. Focke gaf Salcher opdracht een radio-station in te richten, waarvoor hij de onderofficier Firmenich van de Nest Köln toegewezen kreeg, met een zendapparaat.^[260] Tevens werd de secretaresse van Salcher, Frau Schulte, ingeschakeld. Zij had, evenals Salcher, voordien niets met de Abwehr uitstaande gehad. Focke maakte hun papieren in orde, door [de vermelding] "Gau-Propagandaleiter" van het Ausweis van Salcher te schrappen en [de naam in] het paspoort van Frau Schulte te veranderen in Frau Salcher. Salcher richtte zijn Dienststelle in aan de Koningslaan te Amsterdam. In feite werd er niets uitgevoerd, daar de uiteindelijke bedoeling zou zijn, na een eventuele bezetting berichten door te geven over de militaire situatie ter plaatse. Zo nu en dan werd verbinding gezocht met andere Dienststellen.' Dit was dan Scharrers weergave van de loop der gebeurtenissen.

Het hoofd van Nest Keulen, Oberstleutnant A. Focke²⁶¹, tevens hoofd van I Wi in Berlijn had dus op de Koningslaan 22

²⁵² AMJ CABR, M.M. Rieger. BNV-onderzoekingsrapport inzake Rieger dd 13-5-1946; CABR, M. Fruin. Afschrift BNV-PV dd 14-9-1945, verhoor Niemeier. Middendorf wierf ook J. Verschoor en J.P. Proper, verderop onder *R-Netz-agenten van FAK 60 M 'Van Pelt'* te behandelen linecrossers.

²⁵³ Van Steenis was in december 1940 lid van de NSB geworden. AMJ CABR, H.J. van Steenis. Stamboekregisters NSB (stamboekno 121609).

²⁵⁴ AMJ CABR. PRA Amsterdam-kaart. Zijn dossier bevatte overigens geen enkel gegeven omtrent zijn linecross-activiteit.

²⁵⁵ Correspondentie Staritz 1996.

²⁵⁶ Archief Aalders, L.1043. Concept-tekst lezing Hoogendijk.

²⁵⁷ NA BNV, 3456. BNV-onderzoekingsrapport inzake H.W.F. Weber dd 28-4-1946.

²⁵⁸ AMJ CABR, H.C.K.G. Scharrer. PV dd 14-7-1947, verhoor Scharrer.

²⁵⁹ AMJ CABR, H.H. de Boer. PV dd 2-10-1947, verhoor H.J. Fahrenholz.

²⁶⁰ Waarschijnlijk Heinz Firmenich (op 5-12-1914 te Keulen geboren) die op 30-5-1945 te Amsterdam werd aangehouden; hij werd op 30-10-1946 naar Duitsland afgevoerd. AMJ CABR. PRA 's-Gravenhage-kaart.

²⁶¹ De voornaam van Focke, Albrecht, is uit: Kahn, *Hitler's spies*, p. 90.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

met ingang van augustus 1944 een post onder leiding van ‘Salcher’.²⁶² De post had geen echte naam, maar werd wel de Wirtschaftsprüfstelle genoemd.²⁶³ Hauptmann A. Salscher²⁶⁴, van beroep bouwkundig ingenieur, ressorteerde onder Oberstleutnant Mercker (alias Marka) van Meldekopf Eibergen. Deze Mercker – vòòr zijn functie als hoofd van I Ast Niederlande verbonden aan Nest Keulen²⁶⁵ – werd toen Focke in Berlijn ging ressorteren onder het Reichssicherheits-hauptamt, plaatsvervangend Leiter van wat we hier gemakshalve Nest Keulen blijven noemen.²⁶⁶ Mercker richtte in Eibergen een Meldekopf op en bleef ressorteren onder Focke.²⁶⁷

Hauptmann Scharrer (alias Schade), voorheen hoofd I Wi Ast Niederlande, hield voor zijn KNSM-Verwalter-schap kantoor in het Centraal Hotel der AMVJ aan de Stadhouderskade in Amsterdam. Volgens V-man Van Reede, waarover zo dadelijk meer, verhuisde Scharrer zijn kantoor omstreeks april/mei 1944 naar de Koningslaan nummer 24. Dat zou inhouden dat Salscher pas later Scharrers buurman werd.

Salscher moest zich eind december 1944 bij Focke komen verantwoorden voor gepleegde zwarte handel. Van Reede eiste de eer op voor Salschers ontmaskering en aangenomen mag worden dat hij Salscher zag als concurrent op de zwarte markt.²⁶⁸ Volgens Van Reede had Salscher 60.000 gulden ontvangen voor de eerste betaling van medewerkers en onderduikadressen in het kader van het R-Netz; mogelijkwijze had dit geld iets te maken met Salschers sommatie. Salscher weigerde te komen, waarop hij in februari²⁶⁹ werd gearresteerd en naar Focke werd gebracht; hij kreeg daar huisarrest. Firmenich zat toen alleen op de post en daarom werd Kapitänleutnant Conrad (alias Radke) tot hoofd benoemd; feitelijk achtte men hem echter ongeschikt voor een dergelijke taak. Voorheen had hij zich beziggehouden met de verzorging van agenten; zoals eerder gemeld had hij eind 1944 van Köchling de betaling overgenomen van R-Netz-agent H.H. de Boer in Schiedam; hij kreeg ook de onder *Van Woerkom* ‘Nogmaals Straater en Strauch’ genoemde P.H. Beezhold onder zich. Conrad kreeg ook te maken met Kielema, maar het is onduidelijk of deze R-Netz-agenten ook officieel gingen ressorteren onder Salschers/Conrads post. Scharrer werd verbindingsman voor Focke en controleerde de agenten en hun aanwerving. Van Reede vertelde dat Firmenich tegen de bevrijding met het overige personeel verdween en dat de zenders en batterijen in een vijver van het Vondelpark achter de Koningslaan 24 werden gegooid.²⁷⁰ Rest nog een onder Conrad ressorterende ‘Heini’ te Groningen te vermelden.²⁷¹ Deze Marine-R-Netz-agent was rond 1915 geboren en zijn ouders hadden een bekende muziekboekenwinkel in Groningen. Hij was voor Ast Niederlande opgeleid, maar in 1942 overgedragen aan Conrad. Meer bijzonderheden over deze lange Groninger, hij was 1,90 lang, zijn niet voorhanden.

Van Reede en Overhof

Onder *Inleiding* ‘Ast Niederlande’ vertelden we al dat Referat III C (ivil) Personenüberwachung und -klarung onder leiding van Major Hütterer (alias Doktor Hermann of Hermans) stond.²⁷² Het was onderverdeeld in III C I: ontvangst gegevens, en III C II: evaluatie gegevens.²⁷³ In het overzicht van dat gedeelte van het Duitse spionagesysteem waarbij

²⁶² AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Afschrift BNV-PV dd 14-6-1946, verhoor Van Reede. Volgens Hoogendijk van het BNV was de Meldekopf eerst gevestigd in de Van Miereveldstraat en later op de Koningslaan 26. Archief Aalders, L.1043. Concept-tekst Hoogendijk.

²⁶³ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 17-4-1948, verhoor C.S. Andriessen; PV dd 14-6-1946, verhoor A. Sluyter. Volgens een na de oorlog opgesteld overzicht werd de post van Salscher ‘Meldekopf Holland’ genoemd, maar deze benaming lijkt dan eerder van toepassing te zijn op Merckers Meldekopf in Eibergen, aangezien Salschers post onder Mercker ressorteerde. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Overzicht deel Duits spionagesysteem mbt Van Reede dd 14-6-1946.

²⁶⁴ Er bestaat onzekerheid over de juiste schrijfwijze van de naam Salcher/Salscher. Hier wordt de naam ‘Salscher’ gebruikt. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor A. Salscher.

²⁶⁵ AMJ CABR, P.G. Heitzer. PV dd 27-8-1947, verhoor W. Müller.

²⁶⁶ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Overzicht deel Duits spionagesysteem mbt Van Reede dd 14-6-1946. Nest Keulen werd omgedoopt in Wehrwirtschaftsstelle VI Köln West.

²⁶⁷ Het huis waarin Merckers Meldekopf was gevestigd werd ‘Summerling’ genoemd. AMJ CABR, J.W. Overhof. Camp 030-ondervragingsrapport no 547 inzake Overhof dd 9-4-1945.

²⁶⁸ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 17-4-1948, verhoor Van Reede. Tijdens dit verhoor meldde hij dat Schulte in werkelijkheid de zuster was van de bekende generaal Von Schwabedissen.

²⁶⁹ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 17-4-1948, verhoor C.S. Andriessen.

²⁷⁰ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 4-8-1948, verhoor Van Reede.

²⁷¹ NARA RG226 E119A B37 F1024. Tactical interrogation report no R048/1 inzake G. Zebralla dd 28-8-1945.

²⁷² AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Overzicht deel Duits spionagesysteem mbt Van Reede dd 14-6-1946.

²⁷³ Archief Aalders, L.1043. Concept-tekst lezing Hoogendijk.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

G.B.A. van Reede betrokken was werd de taak van het referaat nader omschreven. Het had het toezicht op de naleving van alle door de Wehrmacht uitgevaardigde verbodsbepalingen; hierbij kan worden gedacht aan het verbod tot fotograferen en het verbod tot het betreden van Sperrgebiet. ‘Voorts had deze afdeling het toezicht op buitenlandse weermachtsemployés en op de beveiliging van Duitse militaire installaties en gebouwen. Terwijl tevens alle stukken, betrekking hebbende op alle illegale acties, waarover de Ast Nederlande beschikte door ambtenaren van deze afdeling bestudeerd werden.’

Sonderführer Richard Crone van het referaat had een aantal V-mannen onder zich die de taak hadden gegevens te bemachtigen over illegale acties.²⁷⁴ Een van hen was Gerrit van Reede.²⁷⁵ In juli 1923 was hij met een twee jaar oudere Duitse vrouw getrouwd; in 1932 werd hij voor enkele weken lid van de NSB.²⁷⁶ In 1936 werd hij bedrijfsleider van het bureau Amsterdam van Holland Travel Service, waarschijnlijk een filiaal van Reisbureau Lindeman in 's-Gravenhage.²⁷⁷ In die hoedanigheid bezocht hij regelmatig J. Pronk van het Victoria Hotel die daar in mei 1937 was komen werken.²⁷⁸ Pronk ging daar als chef de reception Richard Crone opvolgen die in augustus 1937 wegging. Ook met Crone had Van Reede al contact gehad.²⁷⁹ Nog een ander waar hij in die tijd contact mee had was Hermann Johannsen, de portier van het Victoria Hotel. We vermeldden Crone en Johannsen onder *Agenten naar de overkant* ‘3 september 1940: Pons en Van den Kieboom’. Van den Kieboom was receptionist geweest in het Victoria Hotel en kwam in 1940 via Johannsen in contact met Mirow, hoofd van II van Nest Keulen die na de inval waarschijnlijk verbonden was aan Ast België; we vermeldden hem onder *Inleiding* ‘Sondertrupps en de aanval op Nederland’.

Johannsen had gewerkt voor Ast Hamburg en dit lijkt te kloppen met de bewering dat Wilhelm Jahn (alias Doktor Hansen) zijn chef was; deze was afkomstig van Ast Hamburg en overgeplaatst naar Ast Münster.²⁸⁰ Deze verdachte relaties van Van Reede wekken dan ook argwaan bij het vernemen van diens reizen naar Engeland. Daar kon echter geen conclusie aan worden verbonden.²⁸¹ Het tijdstip waarop hij als V-man van III C is gaan fungeren, is niet te reconstrueren – hij bleef deze hoedanigheid ontkennen – maar naar eigen zeggen kwam hij eind augustus 1940 in contact met mr J.L. Bakhuijsen Schuld. Deze reserve kapitein had vroeger voor GS III gewerkt²⁸² en was verbonden aan een Amsterdams advocatenkantoor.²⁸³ Al spoedig na de capitulatie ging hij zich toeleggen op het vergaren van gegevens, voornamelijk van militaire aard, over de Duitse bezetter. Daartoe zocht hij contact met gelijkgezinde mensen. Een van hen was jonkheer F.F. Röell die Bakhuijsen Schuld via de Opbouwdienst half juli 1940 had leren kennen.²⁸⁴ Hij bemoeide zich niet zozeer met spionage als wel met pogingen te komen tot de oprichting van een ordedienst; hij stelde zich daartoe bijvoorbeeld in verbinding met zijn neef jonkheer W. Röell, de oud-commandant Veldleger, en met kapitein Kwantes uit Haarlem.²⁸⁵

Van Reede, hij noemde zich toen Eddy van Reede, beweerde over een zender te beschikken en Röell wist zich te herinneren dat Johan Bakhuijsen Schuld Eddy ter verzending een telegram meegaf met de tekst ‘Johan is weer op zijn post.’²⁸⁶ Enkele dagen later kreeg Röell van Bakhuijsen Schuld te horen dat hij via Van Reede antwoord op het telegram

²⁷⁴ Tot de V-mannen van III C behoorden twee Amsterdamse rijksrechercheurs die na overleg met PG mr dr J.A. van Thiel III C gegevens gingen verstrekken in de hoop op die manier meer te weten te komen over het Duitse spionage-apparaat. Dit waren A. van Ettehoven en M. Veenstra. \ AMJ CABR, M. Veenstra. CSIC-rapport no 48/2/MCC dd 28-9-1945; CSIC-rapport no 48/3 dd 24-10-1945; brief dd 15-12-1949 van Van Thiel; rapport inzake verhoor Crone dd 28-1-1949 van H. Wiersma; PV dd 14-6-1946, verhoren Veenstra en Van Ettehoven.

²⁷⁵ Volgens Van Reedes dienstbode was Van Reede van adel geweest. Zijn vader was echter het adeldom wegens wangedrag door de koningin ontnomen. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor R. Gortmans.

²⁷⁶ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoren H.H. Dreiner en Van Reede; afschrift BNV-PV dd 14-6-1946, verhoor Van Reede.

²⁷⁷ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, mededeling verbalisanten.

²⁷⁸ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor Pronk.

²⁷⁹ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 17-4-1948, verhoor Van Reede.

²⁸⁰ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor H.A. Buschmann; PV dd 17-4-1948, verhoor Van Reede.

²⁸¹ Naar eigen zeggen ging Van Reede in 1938 in dienst van Reisbureau Lindeman voor vijf dagen naar Londen voor het bestendigen en aanknopen van relaties in de reiswereld. In 1939 maakte hij weer een reis naar Londen van gelijke duur, ditmaal voor het Reisbureau van de reederij J.H. Bergmann in Amsterdam, waar hij in het voorjaar van 1938 als directeur in dienst was gekomen. In 1939 volgde nog een derde reis, ditmaal naar Clacton-on-Sea, waar hij contact had met de directie van reisbureau International Travel Service. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Afschrift BNV-PV dd 14-6-1946, verhoor Van Reede.

²⁸² In de jaren 1938-1939 was Bakhuijsen Schuld mobilisabel voor GS III.

²⁸³ NISA, *Duister Amsterdam*, p. 26.

²⁸⁴ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 14-6-1946, verhoor Röell.

²⁸⁵ Waarschijnlijk reserve kapitein infanterie K. Kwantes.

²⁸⁶ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Afschrift BNV-PV dd 18-6-1946, verhoor F.F. Röell.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

had gekregen. Eddy leerde een aantal medewerkers van de groep kennen en op 2 november 1940 viel de bijl. In totaal werden dertien personen gearresteerd, waaronder Bakhuijsen Schuld, T. Pals en L.J. Arts, maar Eddy behoorde daar niet toe.²⁸⁷

Op 21 november 1941 werden Bakhuijsen Schuld en Pals tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld. Ze werden afgevoerd naar Duitsland, waar beiden de bevrijding mochten meemaken. Bakhuijsen Schuld overleefde de doorstane ontberingen uiteindelijk niet: hij stierf op 26 mei 1945. De anderen uit het proces werden wegens gebrek aan bewijs vrijgelaten; de meesten ervan waren overtuigd van Van Reedes verraad.

Van Reede hing na de oorlog een verhaal op over ene Smith, een Britse geheim agent die kort na de capitulatie bij hem was komen aankloppen en zich introduceerde via een gemeenschappelijke kennis uit de Britse reiswereld.²⁸⁸ Deze agent die in draadloos contact met Londen stond waarschuwde Van Reede voor zijn omgang met Bakhuijsen Schuld met als gevolg dat Van Reede zich langzaam terugtrok uit Bakhuijsen Schulds kennissenkring. Het staat vast dat de gegevens waarop Bakhuijsen Schuld en Pals werden veroordeeld afkomstig waren van III C. Crone merkte daar in 1949 over op: ‘Voor zover mij bekend, zijn door onze afdeling nimmer spionage-zaken behandeld, met uitzondering van de u bekende aangelegenheid betreffende Bakhuizen-Schuld, die door Hütterer, in samenwerking met meergenoemde Van Reede, is afgedaan.’²⁸⁹ Leiter III C Major Hütterer, in het burgerleven journalist, kon niet worden gehoord; hij was in 1942 naar de Sovjet-Unie gestuurd.²⁹⁰

Na de arrestaties in november 1940 had Van Reede de handen vrij voor een volgende klus. Hij vertelde daar in mei 1946 over: ‘Omstreeks November 1940 vroeg SMITH mij naar Delfzijl te gaan teneinde daar brieven af te geven aan de Zweedschen kapitein, die toentertijd met zijn boot in Delfzijl was. Ik vroeg teneinde in Delfzijl in het havengebied te kunnen komen aan Crone daartoe een papier, hetwelk hij mij gaf. Teneinde dit papier van Crone te krijgen, gaf ik voor te willen onderzoeken, of er in Delfzijl de mogelijkheid bestond, dat Nederlanders of andere personen via schepen, welke in Delfzijl lagen naar Zweden konden uitwijken.’ Hij kreeg het papier dat hij volgens hem na gebruik weer heeft moeten inleveren. In Delfzijl vervoegde hij zich bij de havencommandant die Van Reede zijn adjudant H.A. Buschmann toewees voor assistentie bij het onderzoek.²⁹¹ Het is niet duidelijk wat dit onderzoek heeft opgeleverd. De Zweedse weg vanuit Delfzijl heeft in elk geval ook daarna nog gefunctioneerd.

Buschmann logeerde daarna geregeld in het Victoria Hotel, waar hij Van Reede weer ontmoette. Hij constateerde, en met hem vele anderen, dat Van Reede daar contacten onderhield met Jahn van Ast Hamburg/Münster, met Doktor J.F.H. Knappert en Gerhard Dierks van Ast Hamburg.

Niet onvermeld mag blijven de ‘internationale spion’ Oldsjewsky. Volgens Van Reede was dit echter een zakenman en beheerder van een modemagazijn; een Duitser die al twintig of dertig jaar in Nederland woonde. Van Reede schilderde Oldsjewkys vriend Knappert af als een bekende dégenéré die zich steeds te buiten ging aan drank, zeventig jaar oud was en door de Duitsers niet voor vol werd aangezien; net als zijn vriend Duitser en ook even lang in Nederland wonend.²⁹² Dus dat kon onmogelijk een spion zijn!

Volgens Van Reede had Smith hem gevraagd de kringen van Johannsen en Crone te infiltreren teneinde daar gegevens over naar Engeland te kunnen seinen. Buschmann meldde na de oorlog dat Van Reede hem verteld had over zijn vooroorlogse spionage in Engeland en dat hij wekenlang een man van de Secret Service in huis had gehad. Hij had met hem samengewerkt en hem daarna ontmaskerd en overgeleverd aan de Duitse diensten. Was dit wellicht de door Van Reede ten tonele gevoerde Smith?

Er is nog een indicatie in de richting van Van Reedes contraspionage-activiteiten. Een marconiste van Meldekopf Eibergen waarmee Van Reede op intieme voet verkeerde, Annemarie Beijer, deelde mee dat hij haar had verteld over een door hem opgesteld rapport over leden van de Britse geheime dienst in Nederland; dat rapport was in Duitsland bewerkt.²⁹³

²⁸⁷ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 18-4-1946, verhoor Arts; PV dd 14-6-1946, verhoor Pals.

²⁸⁸ Van Reede noemde de namen William Falhaber en captain Charles J. Radcliffe-Price van het reisbureau International Travel (of Touring) Service in Clacton-on-Sea. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Afschrift BNV-PV dd 14-6-1946, verhoren Van Reede en Dreiner.

²⁸⁹ AMJ CABR, M. Veenstra. Rapport dd 28-1-1949 inzake verhoor Crone van H. Wiersma.

²⁹⁰ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 14-6-1946, verhoor Veenstra. \Onder *Inleiding* ‘Ast Nederlande’ werd gemeld dat Hütterer medio 1943 naar het front vertrok: een plausibeler tijdstip.

²⁹¹ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor Buschmann.

²⁹² AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 17-4-1948, verhoor Van Reede.

²⁹³ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor Beijer.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Het is onbekend wat Van Reede in 1941 heeft gedaan; naar eigen zeggen hield hij zich uitsluitend met zwarte handel bezig. Hij vertelde omstreeks januari of februari 1942 – volgens zijn vrouw was het in maart – naar Hamburg te zijn vertrokken om daar vertegenwoordiger te worden van de firma Wessendorff, een firma die thee en koffie importeerde. Eind mei reisde hij in dat kader voor enkele dagen naar Zwitserland. Hij bezocht er ook het Nederlandse gezantschap in Bern. Hij had tevens een nevenopdracht: Jahn had hem gevraagd een ‘Briefkasten’ te verzorgen. Naar eigen zeggen heeft hij zo’n doorzendadres, een dekadres, daar niet georganiseerd. Omstreeks oktober 1942 – volgens zijn vrouw was het op 1 september 1942 – keerde hij naar Amsterdam terug. Daar ging hij zich weer bezighouden met zwarte handel en omstreeks maart 1943 werd hij tevens Verwalter, uiteindelijk van meer dan zes firma’s. Volgens hem kwam hij in april/mei 1943 via Hütterer en Crone in contact met Scharrer (alias Schade) die als Verwalter van de KNSM kantoor hield in het Centraal Hotel. Volgens eerdergenoemde Annemarie Beijer werd Van Reede al in 1942 door Scharrer van Hütterer als agent overgenomen. In 1943, toen ze hem persoonlijk leerde kennen, ging Van Reede maandelijks zo’n 300 tot 350 gulden salaris van Scharrer ontvangen; zij kon het weten, want ze werkte toen op Scharrers kantoor. Dit kantoor werd omstreeks april/mei 1944 verplaatst naar de Koningslaan 24. In september/oktober 1944, waarschijnlijk na Dolle Dinsdag begin september, werd het kantoor weer verhuisd, ditmaal naar Meldekopf Eibergen. Hauptmann Salscher die aan de Koningslaan 22 zat, heeft pand nummer 24 toen ook voor zijn R-Netz-activiteiten in gebruik genomen.

Van Reede was toen naar eigen zeggen een boodschappenjongen voor Scharrer. Zo verzorgde hij reisdocumenten in Brussel en Parijs en privé-aankopen voor Scharrer. Toch hield hij zich ook bezig met het werven van linecrossers en R-Netz-agenten, iets waar we zo op terugkomen. Van Reede had zich in oktober 1944 bij Scharrer in Eibergen gevoegd. Hij had eerder al buitenechtelijke relaties gehad en ook zijn relatie met de in Eibergen gestationeerde marconiste Beijer werd intiem. Er was zelfs sprake van een huwelijk en in maart of april 1945 betrokken ze een woning in de Roemer Visscherstraat in Amsterdam. Daar werden ze op 16 juni 1945 aangehouden. Een in zijn bezit zijnd vals paspoort op naam van G.A. van Bruggen werd in beslag genomen.²⁹⁴

Er is geen enkele aanwijzing voor, maar het moet niet worden uitgesloten dat, gezien Beijers vaardigheid als marconiste, Van Reedes valse paspoort en hun onderduikadres, een R-Netz-functie was voorzien. Van Reede: ‘Ik weet niet, waarom ik juist een vals paspoort nodig had, daar ik, zoals ik reeds verklaard heb een geldig goed Nederlandsch paspoort bezat gesteld ten mijn eigen name. Ik heb van dit vals paspoort nimmer gebruik gemaakt.’²⁹⁵ Van Reede werd op 1 november 1950 veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf.²⁹⁶ Het lot van Annemarie Beijer is onbekend – de map in haar dossier is leeg – maar het meest waarschijnlijke is dat ze naar Duitsland werd afgevoerd.

J.W. Overhof, van beroep gereedschapmaker in de diamantindustrie, ging tijdens de oorlog handelen in edelstenen.²⁹⁷ Hij raakte daarbij volgens hem in financiële moeilijkheden. Via zijn zakenrelatie J.J.H. Pecht, van beroep slager, kwam hij in januari 1945 in contact met Van Reede die wel een uitweg wist. Er volgde een ontmoeting in Eibergen met Oberstleutnant Mercker en Van Reede in de villa Summerling. Overhof ontving er instructie in het herkennen van rangonderscheidingstekens enzovoorts. Uiteindelijk kreeg hij de details van zijn missie te horen. Hij zou moeten rapporteren over de exacte uitwerking van de V-wapens in Antwerpen en over de tegenmaatregelen als ballonnen en antiluchtgeschut; waar de oliepijpleiding was gesitueerd enzovoorts. Zijn beloning zou 10.000 gulden zijn, waarvan hij er 4.500 vooruit kreeg. Hij werd door chauffeur Obergefreiter Römer in gezelschap van Mercker en twee onbekende personen via Duitsland naar Venlo gereden. Om een uur of vijf in de morgen van de 21 februari werd hij in de buurt van Grubbenvorst de Maas overgezet, met een door acht man bemande rubberboot. Het was de bedoeling daar 10 april weer terug te komen en als hij wilde worden opgehaald moest hij met een zakdoek zwaaien.

Op de linkeroever gaf hij zich over aan de eerste de beste soldaat die hij daar tegenkwam. Hij werd als linecrosser door 64 Field Security Section gearresteerd.²⁹⁸ Het vreemde was dat hij aanvankelijk bij zijn dekverhaal bleef van een ontsnapte dwangarbeider. Pas op 4 maart kwam hij met details over zijn missie voor de dag. Op 30 augustus 1946 werd

²⁹⁴ Van Reede had dit paspoort gekregen van Carel Briels. Ze hadden elkaar leren kennen in de manege van de Amsterdamse Rijtuigmij. Briels wilde Gelderman uit de gevangenis krijgen, net als hij illegaal werker, en schakelde daartoe Van Reede in. Als beloning verlangde Van Reede toen een paspoort en dat kreeg hij in juli of augustus 1944. AMJ CABR, G.B.A. van Reede. PV dd 6-8-1945, verhoor Briels.

²⁹⁵ AMJ CABR, G.B.A. van Reede. Afschrift BNV-PV dd 14-6-1946, verhoor Van Reede.

²⁹⁶ AMJ CABR. Sententiekaart Van Reede. Het vonnis zelf werd niet aangetroffen in het dossier.

²⁹⁷ AMJ CABR, J.W. Overhof. BNV-rapport inzake Overhof dd 24-1-1946; Camp 030-onderzoekingsrapport no 547 inzake Overhof dd 9-4-1945.

²⁹⁸ AMJ CABR, J.W. Overhof. Arrest report dd 22-2-1945. In latere stukken wordt abusievelijk 23-2-1945 als datum van de oversteek gehanteerd.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Overhof in afwachting van zijn berechting voorlopig vrijgelaten.²⁹⁹ Op 19 december 1947 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

FAT 122

Onder 'FAT 134' werd verteld dat deze Trupp onder FAK 130 ressorteerde, omdat Nederland tot het operatieterrein van dit Frontaufklärungskommando behoorde. In de *Inleiding* werd onder 'FAKs en FATs' al verteld dat, toen FAK 130 vanuit hun standplaats Velbert³⁰⁰ onder Essen in het Rijnland niet in staat bleek Nederland adequaat te bestrijken, er een nieuw Kommando werd opgericht, FAK 160. FAT 134 werd naar dit nieuwe Kommando overgeheveld, evenals FAT 122, maar deze laatste kreeg bevelen van het Eerste Fallschirmleger.³⁰¹ Het is onbekend wat voor opdrachten werden verstrekt, maar er werden linecrossers opgeleid. In november 1944 voerden de Duitsers in groten getale jongere Nederlanders af naar Duitse werkkampen.³⁰² Een aantal van hen kwam terecht in het Farresbeck-Lager te Wuppertal, waar enkelen in contact werden gebracht met Professor Hugo Kuchen, een alias van FAT 122-instructeur Unteroffizier Hugo Kaldenpot, en met Doktor Volmers, een alias van Torwalzen.³⁰³

Hun werd gevraagd de linies te doorkruisen, in geallieerd gebied enkele dagen rond te kijken en dan terug te keren. 'Er was praktisch geen gevaar aan verbonden.' Sleuwenhoek en Zondervan zagen het als een kans terug te kunnen keren naar Nederland, vooral het bevrijde deel ervan, en stemden toe. Op 17 november 1944 werden ze naar Hahn gezonden, de Nederlanders Cruijff en Leine arriveerden daar acht dagen later; een vijfde, Steven Molendijk, kwam er ook terecht. Deze laatste was een figuur apart, omdat hij terzake van diefstal meerdere malen met politie en justitie in aanraking was geweest.³⁰⁴ Hij had steeds damestassen gestolen, een ziekelijke afwijking waarvoor hij negen maanden in de psychiatrische inrichting Maasoord te Poortugal was behandeld. Medio 1940 had hij zich vrijwillig opgegeven voor dienstneming bij de SS; hij werd goedgekeurd, maar zijn ouders en zijn behandelend geneesheer wisten de aanmelding ongedaan te maken. Tijdens een razzia op 10 november 1944 was hij opgepakt en naar Wuppertal afgevoerd. Daar vroeg hij om een dokter, maar werd doorverwezen naar een Duits officier die stelde dat hij als linecrosser moest gaan werken. Molendijk stemde meteen toe.

In Hahn kregen ze aliassen toegewezen, waarna ze door Kaldenpot werden onderricht in de gebruikelijke onderwerpen.³⁰⁵ In de nacht van 18 op 19 december 1944 werden Cruijff en Leine in de omgeving van Grubbenvorst de Maas overgeroeid, een etmaal later volgden Sleuwenhoek en Zondervan, maar dan in de buurt van Well. Ook Molendijk werd met een roeiboot op de linkeroever aan land gezet. Allen werden binnen enkele uren gearresteerd en vertelden over hun opdrachten.³⁰⁶ 'Feitelijk schijnen zij allen, in het bijzonder CRUIJFF, te denken dat de Britsche Intelligence organisatie een moederlijke en sympathieke instelling is, die hen zeker op de rug zal kloppen als zij hoort van hun nobele pogingen om in Geallieerd gebied te komen.'; zo constateerde de rapporteur in januari 1945. Op 20 september 1948 werd beslist om Cruijff onvoorwaardelijk buiten vervolging te stellen.³⁰⁷ Eerder al, in 1947, waren de zaken van Leine en Molendijk geseponeerd.³⁰⁸

²⁹⁹ AMJ CABR, J.W. Overhof. Acte van invrijheidstelling dd 30-8-1946.

³⁰⁰ Te Velbert werd begin januari 1945 voor FAK 130 (codenaam Pique) een agentenschool opgericht onder leiding van Hauptmann Viktor Kutsch alias Brocken en Sonderführer Professor Doktor Kurt Wais alias Kurt Winternitz. De cursus moest zo'n drie maanden duren en er werden de normale onderdelen, zoals seinen en herkenning, onderwezen. Er waren circa dertig cursisten, niet-Rijksduitse Duitsers die van Einheit Gunther bij Wetter an der Lahn afkomstig waren; deze eenheid onder leiding van Kapitänleutnant Fritz Strauch fungeerde als voorselectieplaats voor aspirant-agenten. NA BNV, 3560. Liquidation report no 42 inzake FAK 130 dd 24-10-1945.

³⁰¹ NA BNV, 3560. Liquidation report no 42 inzake FAK 130 dd 24-10-1945.

³⁰² NA BNV, 3280. Verzamelrapport dd 13-1-1945.

³⁰³ Waarschijnlijk zijn Doktor Volmers en Torwalzen aliassen van Sonderführer Z(ugsführer) Doktor Tine. NARA RG226 E119A B1 F32. Camp 030-rapporten no's 0531/1 en 0531/2 inzake W. Aurand, februari en april 1945.

³⁰⁴ NA CABR, 97128-8180. PV dd 25-7-1947, verhoor S. Molendijk.

³⁰⁵ Sleuwenhoek kreeg het alias Nicolaas Dekker, Zondervan werd Christiaan Zuideman, Cruijff Jan van Wageningen (gewoonlijk Kees genoemd), Leine Bob Hermans en Molendijk werd Vermeulen.

³⁰⁶ Van Sleuwenhoek en van Zondervan werden geen CABR-dossiers aangetroffen.

³⁰⁷ NA CABR, 108692-15384.

³⁰⁸ NA CABR, 85259-18051. Brief dd 13-11-1947 van PRA Amsterdam aan NBI; 110439-14960. Aantekening op PRA Rotterdam-map.

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

- 14 Field Security Section, 20
 317 Field Security Section, 30
 64 Field Security Section, 35
 A 1365, 7
 A 1370, 7
 Aa, 8, 14
 Aal, 16
 Aalst, 26, 29, 30
 Akker, 9
 Akkersdijk, 11, 13
 Alexanderkazerne, 2
 Althij, 11
 Andersen, 8
Arnhemsche Dagblad, 25
 Arts, 33
 Ast Münster, 16, 17, 22
 Ast Stuttgart, 31
 Ast Wiesbaden, 16
 Atika, 23
 Baalen, 11
 Baas, 26
 Bakhuijsen Schuld, 33
 Bakker, 22, 23
 Ballon, 12
 Bank voor de Westeuropesche Handel, 27
 Bartsch, 25
 Bauer, 1, 2, 3, 8, 20, 24, 26
 Beekhuis van Till, 9
 Beezhold, 32
 Beijer, 34
 Benno, 27
 Berger, 5, 13
 Bernard, 14
 Best, 27
 Bintang, 21
 Blom, 26, 30
 Boer, 4, 5, 32
 Boerop, 11
 Bols, 29
 Borch, 5
 Bothof, 26, 28
 Bradburne, 10, 18
 Brand, 1, 7, 24
 Brands, 25
 Brandt, 8
 Braun, 2
 Breemer, 18
 Briefftaubeagent, 8
 Briefftaubenzug Holland, 24
 Briels, 34
 Brink, 15
 Brocken, 35
 Broecke, 7
 Broek, 23
 Bruggen, 34
 Bruin, 28
 Brunius, 16
 Bulang, 23
 Büns, 12
 Burchartz, 25, 28
 Burckhardt, 28
 Burghardt, 25
 Bus, 29
 Busch, 15, 16
 Buschmann, 34
 café Dijjers, 29
 Calvin, 7
 Camp 030, 30
 Carp, 27
 Carp & Co's Handelmaatschappij, 27
 Cleff, 1, 3, 10, 13, 19, 21, 24
 Colijn, 29
 Conrad, 4, 5, 6, 7, 10, 32
 Cramer, 24
 Crone, 24, 32, 34
 Cruijff, 36
 Deering, 20
 Dekeling, 20, 21
 Dekker, 36
 Dennys, 10
 Detloff, 1
 Dierks, 34
 Diesbergen, 19
 Dietsche Handelmaatschappij, 27
 Dirlam, 22
 Drielsma, 19
 Drunen, 24
 Drunick, 29
 Edmond, 12
 Egbers, 12
 Einheit Gunther, 35
 Elster, 6
 Erasmus, 7
 Erven Lucas Bols, 27
 Es, 16
 Ettekoven, 32
 Europa-Press, 2, 4
 FAK 130, 35
 FAK 160, 1, 25, 27, 28, 30, 35
 Falhaber, 33
 Farago, 3
 Fastenhorchstelle, 1
 FAT 122, 35
 FAT 123, 1
 FAT 134, 1, 30
 FAT 350, 23
 FAT 354, 17
 FAT Cortez, 2
 Fehres, 20
 Fermenich, 5, 6, 32
 Feste Taubenstelle Münster, 23
 firma Van Vlijmen, 22
 Firmenich, 31
 Flecke, 15
 Flesche, 27
 Flex, 9
 Fluck, 15
 Focke, 31
 Frank, 1
 Fruin, 26, 27
 Funkstelle Olfen, 15
 Geelens, 2
 Geerlings, 15, 18
 Geerlings II, 15
 Gelderman, 34
 Gierkes, 15

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Gluck, 27
 Goude Hoofd, 't, 26
 Graaf, 19, 20, 29
 Greve, 15
 Groen, 17
 groep-British Intelligence Service, 26
 Grosse, 18
 Groszjean, 11
 Grote, 26, 27
 GS III, 33
 H.28, 10
 H.55, 10
 Haffert, 29, 30
 Hagehülsmann, 16, 17
 Hamkes, 11
 Hansen, 33
 Hansmann, 17
 Hanzmann, 17
 Hardonk, 6
 Hardtmann, 22
 Hartman, 22
 Hartmann, 17, 22, 23
 Häussler, 2
 Hein, 30
 Heinemeyer, 28
 Heini, 32
 Heinrich, 2
 Heiremans, 1
 Hermann, 32
 Hermans, 32, 36
 Herrlitz, 8
 Hessels, 15, 16
Het Nationale Dagblad, 2, 25
 Heuvel, 7
 Hiller, 2, 3
 Hoevenaar, 14
 Holland Travel Service, 32
 Holman, 21
 Hoof, 27
 Hoogberg, 24
 Hoogeveen, 7
 Hoonte, 29, 30
 Horn, 27
 Houten, 30
 Hülsmann, 16, 17
 Hütterer, 32, 33, 34
 Ii Ast Niederlande, 16
 Ii Nest Keulen, 15, 31
 Ingenbleek, 2, 8
 International Travel (of Touring) Service, 33
 International Travel Service, 33
 Jahn, 33, 34
 Jansen, 22, 23, 29
 Japs, 5
 Joe, 4
 Johannsen, 32
 Kaldenpot, 35, 36
 Karreman, 26
 Kieboom, 33
 Kielema, 5, 6, 7, 32
 Klatten, 2, 3
 Klein, 16, 26, 28
 Klerk, 22, 23
 Klingenburg, 2
 Knabe, 16
 Knapper, 16
 Knappert, 34
 Koberg, 1, 3, 8, 9, 10, 12, 19, 20, 21, 25, 26, 30
 Köchling, 4, 5, 6, 7
 Koen, 28
 Koens, 28
 Koep, 5
 Koeping, 5
 Köhler, 1, 13, 16, 19, 24, 29
 Kolmer, 23
 Komer, 1, 9
 Kommando Bruckner, 25
 Konrad, 4, 21, 31
 Kooijk, 28
 Koolhoven, 27
 Köp, 5
 Köping, 5
 Kort, 4
 Krause, 12
 Kruppa, 25
 Kuchen, 35
 Kunz, 28
 Kurt Eggers, 27
 Kutsch, 35
 Kwakkel, 22, 23
 Kwantes, 33
 Lagerweij, 15, 17
 Later, 25
 Laurens, 26
 Leeman, 11
 Leeuwen, 19
 Legioen van Oud-Frontstrijders, 26
 Lehmann, 16
 Lehsmann, 16
 Leine, 36
 Lennep, 26
Leshman, 16
 Lessmann, 16
 Liffers, 22
 Lutsch, 12
 Maarleveld, 2
 Maatschap Hoogzeevisscherij, 7
 Mady, 27
 Malten, 2
 Marie, 27
 Marka, 31
 Martin, 13
 Marx, 10
 Meijer, 8, 14, 22, 23
 Mekel, 16, 17
 Meldestaffel VI, 31
 Mellema, 15, 16
 Mercker, 2, 3, 31, 35
 Meulemans, 25
 Middendorf, 30
 Miedl, 27
 Mioulet, 30
 Mirow, 33
 Mitraillette, 30
 Moen, 13
 Molendijk, 36
 Molino, 21
 Moritz, 4

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Münch, 21
 Nachrichtenregiment 504, 31
 Nationaal Steunfonds, 21
 Nationale Dagblad, 4
 Nero, 23
 Nest Keulen, 2, 15, 16, 17, 21, 31
 Neuting, 22, 23
 Niemeier, 1, 16, 24, 29, 30
 Oldenbarneveltlaan, 3, 5
 Oldsjewsky, 34
 Otto, 2, 3, 4
 Overduin, 6
 Overhof, 35
 Pals, 33
 Pecht, 35
 Pique, 35
 Poppel, 17
 postduivenagent, 14
 Pronk, 32
 Proper, 30
 Protze, 6
 Radcliffe-Price, 33
 Radke, 32
 Ratke, 10
 Reede, 31, 32, 33, 35
 Reisbureau Lindeman, 32
 Rhodius-Könings Handelmaatschappij, 27
 Rieger, 30
 Rifczes, 6
 Rijn, 16, 28
 Röell, 33
 Roelofs, 25
 Römer, 26, 35
 RR 1506, 17
 Salcher, 31
 Salscher, 24, 31, 32
 Schade, 31, 34
 Scharf, 1
 Scharer, 2, 31, 34
 Schawaller, 14
 Scheurleer, 20
 Schierbeck, 17, 18
 Schneider, 1, 24
 Schnitzler, 5
 Schouten, 3, 4
 Schreiber, 21, 25
 Schubert, 24
 Schulte, 31
 Schultz, 5
 Schulz, 24
 Schumann, 26, 30
 Schwabedissen, 32
 Schwaiger, 15, 31
 Schwarzenberg, 31
 Schweiger, 15
 SE 109/3, 20
 Seeler, 29
 Serban, 15
 Siebrand, 22
 Skorpion West, 26
 Sleuwenhoek, 36
 Smith, 33
 Sonja, 31
 Stadtbüro, 1
 Staffel Koberg, 1
 Steen, 14, 21
 Steenis, 30
 Stein, 2, 3, 5, 6
 Steiner, 4
 Stichermann, 25
 Stiegemann, 25
 Strauch, 35
 Summerling, 31, 35
 Swingly, 7
 Székely-Lulofs, 19
 Termate, 15
 Theodor, 10
 Thiel, 32
 Thomas Cook, 10
 Thomson, 4
 Thumann, 13, 14
 Till, 9
 Timmer, 13
 Tine, 35
 Tongeren, 9
 Tonneman, 26
 Torwalzen, 35
 Trappenberg, 5, 13, 21
 Triepl, 17
 Trippel, 17
 Tulp, 12
 Veenstra, 32
 Verbeek, 30
 Verbrugge, 2
 Verhaar, 30
 Verhagen, 14
 Vermeulen, 36
 Verschoor, 30
 Victoria Hotel, 32, 34
 Vogel, 7
Volk en Vaderland, 22
 Volmers, 35
 Vondelstraat, 3
 Voogt, 27
 Vos, 28
 Vries, 21, 27
 Wageningen, 36
 Wagon-Lits, 10
 Wais, 35
 Webb, 10
 Weber, 15, 17, 22
 Wedepohl, 1
 Weert, 27
 Wehrwirtschaftsstelle VI Köln West, 31
 Weiß, 15
 Werner, 15, 16, 22
 Wiebe, 23
 Wilja, 31
 Willems, 11
 Willy, 21
 Winkelmann, 3
 Winternitz, 35
 Wirtschaftsprüfstelle, 31
 Wittkugel, 22
 Zax, 26
 Zebra, 2
 Zebralla, 2, 5, 6, 10, 13, 15
 Zondervan, 36

Abw 12-Het R-Netz in Nederland

Zuideman, 36
Zutphen, 4
Zwellem, 25
Zwijger, 13